

הלכות בישולי גויים*

ר' חיים פריאנטי

ראשי פרקים:

מבוא

פרק א - מקור וטעם הגזרה

- א - עיון בגמרא למקור הגזרה ובטעמי הראשונים
- ב - גזרות נוספות על אוכלים של גויים
- ג - היחס בין גזרת בש"ג לגזרת פת גויים
- ד - היחס בין ב' טעמי בש"ג
- ה - נפק"מ

פרק ב - נאכל כמות שהוא חי (נכש"ח)

- א - המקור בגמרא
- ב - טעם ההיתר בנכש"ח
- ג - גדר נכש"ח (אכילה הרגילה לבני אדם)
- ד - נכש"ח ע"י הדחק
- ה - תלוי אדם ומקום
- ו - אדם חשוב

פרק ג - עולה על שולחן מלכים (עעש"מ)

- א - עיון במקור בגמרא - עעש"מ ללפת בו את הפת
- ב - עעש"מ לפרפרת
- ג - היחס בין נאכל חי לבין עעש"מ
- ד - לא נשתנה מברייתו ע"י האור
- ה - דין אפונים וקטניות קלויים
- ו - הגדרת מלך לענין עעש"מ
- ז - בגדר סעודת מלכים

פרק ד - תערובת ופליטת בשולי גויים

- א - עיקר וטפל
- ב - ביטול ברוב
- ג - כשהאיסור בעין

פרק ה - בגדר הגוי

א - לא תתחתן בם – האם זהו יסוד איסור בשי"ג?

ב - גוי בבית ישראל

ג - דין שפחות הקנויות לנו

ד - גוי שאינו עכו"ם

*הערה: במאמר לקמן לא הקפנו את כל הלכות בישולי גוים - ותן לחכם ויחכם עוד.

ידועה ההקפדה הגדולה שהקפידו עמך בית ישראל על האוכל הנכנס לפיהם. במאמר זה נתמקד באחד מאיסורי האכילה שגזרו חכמים והוא איסור בשולי גויים (בש"ג).

הרמח"ל במסילת ישרים מסביר מדוע המיקל במאכלות אסורות, ובהם בשולי גויים, במקום שחז"ל מחמירים משחית לנפשו, ומדמה מאכלים אסורים למאכלים ארסיים.

מסילת ישרים פרק יא – בפרטי מדת הנקיזות

והמדריגה השלישית אחר הגזל והעריות לענין החמדה, הנה הוא איסור המאכלות, בין בענין הטריפות עצמם, בין בענין תערובותיהן, בין בענין בשר בחלב או חלב ודם **וענין בישולי גויים**, וענין געולי גויים, יין נסכם וסתם יינם. כל אלה הנקיזות בהם צריך דקדוק גדול וצריך חיזוק, כי יש תאות הלב המתאהב במאכלים הטובים וחסרון הכיס באיסורי התערובות וכיוצא בזה. ופרטיהם רבים ככל דיניהם הידועים והמבוארים בספרי הפוסקים. והמיקל בהם במקום שאמרו להחמיר, אינו אלא משחית לנפשו. וכך אמרו (בספרא שמיני): לא תטמאו בהם ונטמאתם בהם (ויקרא יא), אם מטמאים אתם בהם, סופכם לטמא בהם, והיינו, כי המאכלות האסורות מכניסים טומאה בלבו ובנפשו של אדם עד שקדושתו של המקום ברוך הוא מסתלקת ומתרחקת ממנו. והוא מה - שאמרו בש"ס גם - כן (יומא לט): ונטמאתם בהם, אל תיקרי ונטמאתם, אלא ונטמאתם, שהעבירה מטממת לבו של אדם, כי מסלקת ממנו הדיעה האמיתית ורוח השכל שהקדוש - ברוך - הוא נותן לחסידים, כמו שאמר הכתוב (משלי ב): כי ה' יתן חכמה, והנה הוא נשאר בהמיי וחומרי משוקע בגסות העולם - הזה. והמאכלות האסורות יתירות בזה על כל האיסורין, כיוון שהם נכנסים בגופו של האדם ממש ונעשים בשר ממש. ... והנה מי שיש לו מוח בקדקדו, יחשוב איסורי המאכל כמאכלים הארסיים או כמאכל שנתערב בו איזה דבר ארסי. כי הנה אם דבר זה יארע, היקל אדם על - עצמו לאכול ממנו אם ישאר לו בו איזה בית מיחוש, ואפילו חששא קטנה? ודאי שלא יקל. ואם יקל, לא יהיה נחשב אלא לשוטה גמור - אף איסור המאכל כבר בארנו, שהוא ארס ממש ללב ולנפש. אם - כן מי איפוא יהיה המיקל במקום חששא של איסור אם בעל שכל הוא. ועל דבר זה נאמר (משלי כג): ושמת סכין בלועיך אם בעל נפש אתה.

אסרו חז"ל לאכול דבר מאכל שהתבשל ע"י גוי. מקור האיסור הוא במשנה במסכת ע"ז (פ"ב, מ"ו): "אלו דברים של גויים אסורין, ואין איסורן איסור הנאה: ... ושלקות ..." יש אומרים שאיסור שלקות הוא גזירה קדמונית ואחר כך באו תלמידי בית שמאי ובית הלל והוסיפו לגזור על פת גוי (תוס' עבודה זרה לז, ב).

איסור בשולי גויים אינו נובע מתוך חשש שהגוי בישל בכליו שבלוע בהם איסור, אלא אפילו אם הגוי בישל בכלי חדש או בכלי של ישראל - אסור (עיין בפירוש המשניות להרמב"ם). טעם האיסור הוא שלא יבוא להתחתן בהם, שמתוך שגוי יזמין את ישראל לאכול איתו, עלולים להגיע לקרבת דעת ולהתחתן בהם. חשש נוסף הוא שמא ירגיל ישראל לאכול מן תבשילהם ויאכילוהו דבר טמא. הבן איש חי (שנה שניה פרשת חוקת) מסביר את החומרה הגדולה של לא להתחתן בהם ומוסיף שישנו טעם נסתר וסוד עמוק לגזרות אלו של פת נכרי ובשולי גויים.

בן איש חי שנה שניה פרשת חוקת

ולכן צונו השם יתברך לבלתי נתחתן בעכו"ם, כי החיתון במ יהיה דיבוק וחיבור הגופים והנפשות של האיש והאישה ביחד זה עם זה, ואיך יתחברו וידבקו נפשות הקדושות דאתו ממקום האחדות עם נפשות הטמאות דאתו ממקום הפירוד, הא ודאי נפק מזה חורבא טובא למעלה, כי על ידי כך תיכנס הקליפה למקום הקודש חס ושלו. ולכן חז"ל חשו מאוד לדבר זה ועשו גדרים וסייגים לשמור אותנו מאיסור החיתון בעכו"ם שלא ילכד איש ישראל בדבר זה, ולא חשו לעשות גדרים וסייגים לשאר איסורי תורה כאשר עשו לזה, והוא כי בעבור איסור החיתון גזרו על פת של עכו"ם ועל בישולי עכו"ם ועל שכר של עכו"ם, ואע"ג דיש לכל גזרות אלו טעם נסתר וסוד עמוק, עם כל זה לפי הפשט הנגלה גזרו גזרות אלו כדי לשמור אותנו מאיסור זה שלא להתחתן במ ולהבדיל אותנו מן העמים, לקיים מה שנאמר: "הן עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב". וכן הוא אומר: "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". ברוך אלוקינו שבראנו לכבודו.

יש שני הגבלות מרכזיות על איסור זה: א) אין איסור לאכול מאכל שבשלו גוי אם מאכל זה היה נאכל כמות שהוא חי. ב) אין איסור לאכול מאכל שבשלו גוי אם מאכל זה לא ראוי לעלות על שולחן מלכים.

הרב אליהו בקשי דורון כתב הקדמה יפה ומאלפת לדינים אלו:

שו"ת בנין אב חלק ג סימן לה

שלומי אמוני ישראל המקפידים על אוכל כשר למהדרין, אינם מודעים לשאלות הכשרות, אינם חשים אותם, ואינם חיים את הכשרות והלכותיה כבימים עברו. חוסר הידע והעיסוק בנושא מביא למכשלות, משום שאין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד. והן רבים עתה עמי הארץ בנושא הכשרות, שמלבד חותמת ההכשר שעל המוצר אינם יודעים להבדיל בין הטמא ובין הטהור ובין החיה הנאכלת לאשר לא תאכל. על כן מצוה רבה ללמוד הלכות כשרות ברבים, להבהיר את ענייניה, שידע הקהל מהו מוצר כשר ומה המרכיבים הבעייתיים, כדי שתהא הכשרות נחלת הכלל. ולא אחירותם של הרבנים בלבד. הלימוד בהלכות אלה יש בו לא רק לימוד תורה לשמה, לדעת את המעשה אשר יעשו, אלא חלק מקיום דיני הכשרות. לפי שלהלכה יש לא רק להשמר ממאכלות אסורות, אלא להשמר תוך מודעות מהו המותר ומה האסור, ועצם המודעות הדאגה והעשייה היא המצוה כפי שנבאר.

א. העיסוק בכשרות כמצוות עשה

הרמב"ם פותח את הלכות מאכלות אסורות, בלשון "מצוות עשה לידע הסימנים שמבדילין בהן בין בהמה וחיה ועוף ודגים וחגבים שמותר לאכלן, ובין שאין מותר לאוכלן, שנאמר והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה ובין העוף הטהור לטמא ובין החיה הנאכלת לאשר לא תאכל". ומתוך דבריו עולה שיש לא רק לאו להשמר ממאכלות אסורות, אלא מצוות עשה לדעת תחילה מה מותר ומה אסור בכדי להשמר. בספר המצוות מונה הרמב"ם שלשה מצוות עשה במאכלות אסורות, מלבד איסור הלאוים שלא לאכול בהמה טמאה, עוף טמא, ודג טמא. וזה לשונו (במצוה קמט): "והיא שצונו לבדוק בסימני הבהמה הטהורה השחוטין שיהיו מעלה גרה

ושוסעי שסע ואז יהיו מותרים והוא אמרו זאת הבהמה אשר תאכלו", ובזה הגדיר שיש מצות עשה מיוחדת לבדוק בסימני דגים טהורים, וכן מצות עשה ולהבדיל בין העוף הטמא לטהור ... הרמב"ם בלשונו הזהב, מבהיר שאין ציווי העשה "זאת הבהמה אשר תאכלו", משמש כתוספת חומרה וכפל האיסור של הלאו, שלא לאכול מהבהמה טמאה, אלא מצות עשה בפועל. והיא לידע את הסימנים, וכלשונו בספר המצוות, לבדוק מבחינה מעשית את ההבדל בין הטמא לטהור, ובין החיה הנאכלת לאשר לא תאכל, לפי שהמצוה אינה רק מחייבת שלא לאכול מאכלות אסורות, אלא מחייבת גם לאכול כשר מתוך מודעות מהו טמא ומהו טהור, מצות עשה לבדוק ולדאוג לכשרות כל מאכל, מלבד האיסור שלא לאכול כל טמא, וזו המצוה המתבטאת ב"זאת הבהמה אשר תאכלו", מי שסמוך על שלחן אחרים יכול להשמר ולא יעבור על "זאת הבהמה אשר לא תאכלו", אם יאכילוהו כשר, אבל בכדי לקיים "זאת הבהמה אשר תאכלו", צריך ידיעה תחילה מהו כשר, ויש לבדוק ולהקפיד לפני כל אכילה. לפי שעצם המודעות הבדיקה והדאגה לשאלות הכשרות היא מצות העשה, ובה הבדילנו מן העמים להיות כממלכת כהנים וגוי קדוש.

לצערנו, עם התפתחות תעשית המזון ושינוי סדרי החיים, בנושא הכשרות רוב הציבור סמוך על שלחן אחרים, ומקבל את האוכל מוכשר ומוכן לאכילה. ואם כי מתקיימת המצוה של "זאת הבהמה אשר לא תאכלו", והציבור נשמר ממאכלות אסורות. את מצות העשה של הכשרות, "לידע להבדיל", "ולבדוק בסימנים", אין הציבור מקיים כלל, ומשאיר את העשייה לרבנים ולאחראים על הכשרות. לפנינו בישראל, מצות העשה של "זאת הבהמה אשר תאכלו", היתה נחלת הכלל, כל בעל בית לא רק ידע להבחין, בדק ודאג במו ידיו את כשרות המאכלים והתעסק במצות הכשרות, עיסוק תמידי זה היה אבן פינה ויסוד בעבודת ה', המודעות הדאגה והבדיקה של כל מאכל בבחינת שומר פיו ולשונו, יחדה את עם ישראל ובה התבטאה יראת ה' ואהבתו. השמירה המעשית על כל כללי האכילה החדירה את הכלל, שלא על הלחם לבדו יחיה האדם, כי אם על כל מוצא פי ה', וככל שנוזהרו ונשמרו יותר בקדושת האוכל, השלחן התקדש כמזבח, והעוסקים בו הרגישו לא רק כאוכלים וכמאכילים, אלא ככהנים העוסקים בקודש, שהרי זה השלחן אשר לפני ה', וכשם שהמזבח אינו רק מכפר ותפקידו לקרב ולגשר בין ישראל לאביהם שבשמים, כך השלחן הטהור אינו רק שומר על עם ישראל מטומאת המאכלות האסורות, אלא שהעיסוק בכשרות בפועל הוא חלק מסדר העבודה, לפי שהאדם מתקדש בעצם התקדשותו וזהירותו במאכליו שבה מקדש הוא את מזונו, ובכך הוא המחיה את הנשמה והגוף כאחד.

ב. הכשרות כאבן יסוד בעבודת ה'

דרך כלל, קדושתו של היהודי התבטאה בדאגה לשלחן הטהור, ויראת שמים נמדדה לפי גודל השמירה על הכשרות. העיסוק במצוה זו לא היה רק מקור הברכה לקדושת הפרט, אלא לימד על הכלל כולו. דרך קיום המצוה של "זאת הבהמה אשר תאכלו", נקשר כל בעל בית לרב כמורה הוראה והכיר את גדולתו מנהיגותו וסמכותו, כל בעל בית לא רק שהכיר את השוחט, אלא ראה בעצמו את השחיטה ובירך על כיסוי הדם. ותפארת הקהילה היתה ברמת הרב והשוחט שהיו העידית שבחבורה כעטרת תפארת הקהילה כולה. לצערנו, כיום הוסרה העטרת הכשרות ועמה מעמדו של הרב, השוחט והקהילה כולה. עם ההתפתחות והקידמה, לא רק המזון הפך

לתעשייה, גם הכשרות נותרה נחלת הרבנים בלבד. הצרכן אינו מכיר לא את הרב ולא את השוחט, ולא רק שאינו רואה את השחיטה ומתעניין בטיבה והלכותיה, אלא שאין לו מושג אפילו מה היא מליחה, וכיצד יש להכשיר את הבשר, הרב, שעיקר הוראתו כמורה הוראה היתה בעיני כשרות, בה היתה סמכותו ותהילתו, אינו מוכר בשטח זה לציבור הרחב, ובמקום להורות הלכה לשומעי לקחו המבקשים דעתו דעת תורה, מתמודד הוא עם סוחרים ובעלי מפעלים שכל דאגתם לרווחיהם, ולא לכשרות לקדושה ולטהרה. גם השוחט אינו אותה דמות עילאית שהכל צריכים לו ומבקשים תהלתו, רוב השוחטים היום הם "עובדי המפעל", השוחטים בסיטונות כשהמלאכה נעשית יותר פיזית ומעשית, ואינה אותה שחיטה מהודרת בחדרת קודש, שאישיותו של השוחט היתה המרכיב המרכזי של טהרת הבשר. לפנים בישראל אשת חיל הצופיה הליכות ביתה חלק גדול מעיסוקה היה בשמירת הכשרות, במליחה בניקור בהפרשת מעשר, ובדאגה לכשרות המאכלים, ולמוצא פי ה', המקדש את האוכל ואת השלחן כמזבח, וככל שעסקה יותר בשלחן כמזבח, הרגישה במטבח ככהנת, וסינורה היה כבגדי שרד לשרת בקודש. כיום חלק ניכר מהנשים אינם עוסקות בפועל לא במליחה, לא הפרשת תרומות ואפילו לא במצות חלה, שהרי הכל מגיע מוכן כשר ומהודר, וכל מצותה כאשר מהדרת מתבטא בחיפוש אחר חותמות הכשרות המהודרות.

את הסייגים והגדרים השומרים על יחודו של עם ישראל, הגדיר שלמה המלך כ"סוגה בשושנים", תפקיד הסייג והגדר לשמור ולבודד את הנשמו, אולם יש גדר שכולו קוצים כגדר תיל, ויש "סוגה בשושנים", זהו גדר חי השומר ומבודד ויחד עם זאת מעניק טעם וריח, והדר הוא לכל הסובב אותו ולנשמו על ידו, איסור הלא תעשה של "זאת הבהמה אשר לא תאכלו", הוא הגדר השומר מלהגעל במאכלות אסורות, אולם מצות העשה של "זאת הבהמה אשר תאכלו", שמחייב את הצורך התמידי להתקדש באוכל כשר בלבד, הוא בבחינת יופי המלווה בטעם וריח היוצאים מתוך גדרות השושנים החיות אשר מטיבים להדר בזה את עם ישראל. לצערינו כיום נבל שושן הסייגים, הטעם היופי וההדר שבעיסוק בכשרות נשחק, ולא נותרנו אלא בגדרי תיל הקוצנים בלבד, איני יודע אם את הנעשה יש להשיב, זה חלק מהתשלום הכואב לקידמה. אולם לפחות יש ללמוד ולשנן לדעת היטב את הלכות הכשרות, ולקיים במידת האפשר את הכשרות כמצות עשה, "לידע" כלשון הרמב"ם, "להבחין ולבדוק" בהל' הכשרות.

ג. איסור בישולי עכו"ם ופת עכו"ם

דרך כלל, יש מודעות בציבור הרחב להשמר ממאכלות אסורות מעירוב בשר וחלב ושאר דיני הכשרות הידועים, איסור בישולי נכרים בארץ ידוע פחות. עם התפתחות תעשיית המזון, השוק מוצף במוצרי יבוא ובהם מזון מבושל ע"י נכרים, ויש להשמר במוצרים רבים משום בישולי נכרים. גם אם הוא מזון מן הצומח ואין בו חשש של מאכלות אסורות. כמו כן לצערינו עובדי המטבחים הצבוריים בארץ רובם נכרים. וגם אם המזון כשר ובהשגחה, האוכל אסור משום בישולי נכרים. על כן בחרתי לברר איסורים אלה, ולעמוד על מספר שאלות בענין בישולי נכרים ופת עכו"ם.

... ה. בעיית בישולי עכו"ם במטבחים ציבוריים

לצערינו, בארץ מקצוע הטבחות בבתי מלון ובמטבחים צבוריים, הפך מקצוע שעוסקים בו בעיקר מי שאינם בני ברית, וכך גם שאר עובדי המטבח והמלון, עד לתקופה האחרונה לפני פרוץ האינתיפאדה, ולפני העליה מרוסיה, כמעט ולא היו בנמצא עובדי מטבח ישראלים. ואפי' הישיבות העסיקו עובדי מטבח נכרים, והדבר מחייב עמידה על המשמר שלא יהיו התבשילים אסורים משום בישולי נכרים, ההיתר המקובל הוא לדאוג לכך שישראל יניח את התבשיל על האש, או שידליק את האש תחת התבשיל. לפי שלא אסרו אלא בישול נכרי גמור, ואם ישראל השתתף בבישול בין בתחילת הבישול ובין בסופו התבשיל מותר. באיסור פת עכו"ם, נזכר בהלכה שאין צורך להשתתף באפיה בפועל, ואפי' שגירת התנור או הוספת קיסם לתוך התנור ע"י ישראל מציילה מאיסור פת עכו"ם.

...

בכדי שלא להכשל בבישולי נכרים, בפרט לדעת מרן שהיתר הבישול קשה להשגחה, לפי שאי אפשר שכל בישול יעשה ע"י המשיגה, נכון להחזיר העטרה ליושנה, שהמטבח היהודי יהיה של יהודים ממש, יש לדאוג מראש שמקצוע הטבחות יהיה מקצוע יהודי ודוקא של יהודים דתיים, האמונים על הלכות כשרות. שהרי זה השלחן היהודי שהוא לפני ה' כמזבח, וכיצד נסמוך על העכו"ם שיכשירו לנו המאכלים, וגם אם יש היתרים יש לזכור שאינם אלא היתרים וגם אותם קשה לבצע. הטבחות היא מקצוע מכובד, שלומדים אותו בקורסים ובבתי ספר בעידוד משרד העבודה, יש לדאוג מראש שמקצוע זה יהיה בארץ של יהודים, כשם שלא יעלה על הדעת להעסיק שוחט, או סופר שאינו ירא שמים כיון שבמלאכת קודש עסקינן, כך יש לזכור שגם הבישול במטבח היהודי מלאכת קודש היא, ולכתחילה רק מי שאמון על הכשרות ראוי למלאכה זו. על הרבנות לעורר את הגורמים לכך, ולפעול שמקצוע הטבחות ימסר בארץ רק ליהודים כשרים האמונים על ההלכה, ולעודד שאנשי קודש יעסקו בנושא. ובכך תחזור עטרת המטבח היהודי והשלחן הטהור גם למטבחים הציבוריים, והיה מחנינו קדוש.

מומלץ, במידת האפשר, ללמוד במסכת עבודה זרה מהמשנה לה: עד לח: תחילת השורות הרחבות. כמו כן במידת האפשר, ללמוד שו"ע חלק יו"ד סימן קיג.

הציטוטים לקוחים ברובם מפרויקט השו"ת, וחלקם מאוצר החכמה, וhebrew books וחלקם הוקלדו ידנית. שינויי הצנזורה (עכו"ם – גוים) תוקנו מגמרות הרב שטיינזלץ שליט"א וכן לעזי רש"י לקוחים מהגמרות הנ"ל, כמו כן נעזרתי במדור העיונים של הגמרות הנ"ל ועל כך תודתי. דרכי משה נלקח מתוך מהדורת טור המאור.

במאמר שלפנינו שאלות למעיין, תשובות לשאלות, בסוף המאמר.

פרק א - מקור וטעם הגזרה

א. עיון בגמרא למקור הגזרה ובטעמי הראשונים

משנה במסכת עבודה זרה (פרק ב' משנה ו') נאמר:

אלו דברים של גוים אסורין, ואין איסורן איסור הנאה:
חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו,
והפת והשמן שלהן, רבי ובית דינו התירו השמן,
ושלקות
וכבשין שדרך לתת לתוכן יין וחומץ,
וטריט טרופה,
וציר שאין בה דגה כלבית שוטטת בו,
והחילק,
וקורט של חלתית,
ומלח סלקונטית -
הרי אלו אסורין ואין איסורן איסור הנאה.

אחד הדברים שהמשנה אוסרת באכילה הם שלקות של גויים, ובמילים אחרות: בישולי גויים. מסביר רש"י:

והשלקות - כל דבר שבישלו¹ גוי ואפילו בכלי טהור וכולהו משום חתנות.

הגמרא על אתר שואלת מה המקור לבישולי גוים:

במסכת עבודה זרה לז, ב - לח, א

והשלקות. מנהגי מילי [דבישולי עובדי כוכבים אסירי]? א"ר חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, אמר קרא: (דברים ב) אוכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי, כמים - מה מים שלא נשתנו, אף אוכל שלא נשתנה.
אלא מעתה, חטין ועשאן קליות [יבשו בתנור] ה"נ דאסורין! וכי תימא ה"נ, והתניא: חטין ועשאן קליות - מותרין!
אלא כמים - מה מים שלא נשתנו מברייתן, אף אוכל שלא נשתנה מברייתו.
אלא מעתה, חטין וטחנן ה"נ דאסורין! וכי תימא ה"נ, והתניא: חטין ועשאן קליות - הקמחים והסלתות שלהן מותרין!
אלא כמים - מה מים שלא נשתנו מברייתן ע"י האור, אף אוכל שלא נשתנה מברייתו ע"י האור.
מידי אור כתיב? אלא מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא.
רש"י:
מדרבנן - שלא יהא ישראל רגיל אצלו במאכל ובמשתה ויאכילנו דבר טמא.

¹ הר"ש מדייק מהירושלמי ששלוק הוא פחות מבישול, ומהבבלי ששלוק הוא יותר מבישול. אומנם לגבי הלכות בישולי גויים נראה שהמושגים נרדפים.

למסקנת הגמרא איסור בשולי גוים הוא מדרבנן, ויש אסמכתא² מהפסוק "אוכל בכסף תשביירי וכו".

שאלות:

1. מדוע לדעתך רש"י על הגמרא נקט טעם שונה בפרושו, ממה שהביא במשנה?
2. האם ב' הטעמים חולקים זה על זה, או משלימים זה את זה?
3. איזו נפקא מינה אתה רואה בין הטעמים?

הבה נראה מדברי ראשונים נוספים בטעם הגזרה:

תוספות מסכת עבודה זרה לח, א

אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא - פרש"י דרבנן גזור משום דחייש שמא יאכילנו דברים טמאים. ויותר היה נראה לפרש הטעם משום חתנות וכן פ"ה במתני'.

אור זרוע מסכת עבודה זרה סימן קצ"א

וכתב רבינו שמואל זצ"ל הוא הדין לכל דברים מבושלים המשתנים מברייתן על ידי האור בין מבושלים בין צלויים באור כדי שלא יהא ישראל רגיל אצלו ויאכילנו דבר טמא. ופת נמי בכלל דבר טמא הוא אלא שמתחילה גזרו על הפת לבדו בשמונה עשר דבר ושוב גזרו על כל בשולי גוים. וטעמא דפת משום חתנות כדאמ' לעיל פיתן משום יינן ועל יינן משום בנותיהן. אבל שאר בישולים משום גזירה שלא יאכילנו גוי דבר טמא. אבל במידי דלא בשיל שלא ישתנה מברייתו אין לחוש לדבר טמא שהיתר ניכר. עכ"ל:

רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק יז הלכה ט

ויש שם דברים אחרים אסרו אותן חכמים, ואע"פ שאין לאיסורן עיקר מן התורה גזרו עליהן כדי להתרחק מן העכו"ם עד שלא יתערבו בהן ישראל ויבאו לידי חתנות, ואלו הן: אסרו לשתות עמהן ואפילו במקום שאין לחוש ליינן נסך, ואסרו לאכול פיתן או בישוליהן ואפילו במקום שאין לחוש לגיעוליהן.

ר"ן על הרי"ף מסכת עבודה זרה פרק ב - אין מעמידין [דף ז עמוד א]

הפת והשמון שלהן והשלקות. מפורש בגמרא שאיסורו של פת משום חתנות ושמון ג"כ ואף שלקות פירש רש"י ז"ל שמשום חתנות נאסרו

בשו"ת יביע אומר (ח"ה יו"ד סי' י) יש סיכום שיטות הראשונים בטעם איסור בשולי גוים:

א. במתני' (ע"ז לה:): השלקות של עכו"ם אסורים. ופרש"י, דהיינו טעמא משום חתנות. ובגמ' (ע"ז לח רע"א), פירש רש"י בד"ה מדרבנן, כדי שלא יהיה ישראל רגיל

² להבנת מושג האסמכתא, עיין אנציקלופדיה תלמודית ערך אסמכתא (דרשה).

אצל עכו"ם במאכל ומשתה ויאכילנו דבר טמא. וכתבו התוס' שם שיותר נראה לפרש הטעם כמו שפי"רש"י עצמו במתני' דהוי משום חתנות. וכ"כ בתוס' רי"ד (ע"ז לח), דמה שפרש"י בגמ' שלא יאכילנו דבר טמא, אינו נראה לי, אלא ה"ט משום חתנות. ע"כ. ובאור זרוע ע"ז (סי' קצא) בשם רבינו שמואל כ' דה"ט שלא יאכילנו דבר טמא. ע"ש. אבל הרמב"ם (פי"ז מהמ"א ה"ט) כ' וז"ל: ויש דברים שאסרו אותם חכמים, ואע"פ שאין לאיסורין עיקר מן התורה, גזרו עליהן כדי להתרחק מן העכו"ם, עד שלא יתערבו בהם ישראל ויבאו לידי חתנות, ואלו הן, אסרו לשתות עמהן, ואסרו לאכול פיתן או בישוליהן, ואפילו במקום שאין לחוש לגיעולי כליהם. ע"כ. וכ"כ בחי' הרמב"ן (ע"ז לה: ד"ה מה, והרשב"א בתשו' ח"א (סי' רמח), והרא"ה בבדק הבית (דף צ' ע"א), דה"ט משום חתנות. וכ"כ הראב"ד בחי' לע"ז (לז:), וכ"כ המאירי והר"ן שם. ע"ש. וכן עיקר.

לרוב הראשונים טעם גזרת בשולי גוים הוא משום חתנות, לאור זרוע בשם רבינו שמואל הטעם הוא שלא יאכילנו הגוי דבר טמא, ורש"י הביא את שני הטעמים. באות ד' לקמן יש דיון על הסתירה לכאורה ברש"י.

ב. גזרות נוספות על אוכלים של גויים

במשנה לעיל הובאו בין השאר חלב, פת ושמן של גויים. וזאת על מנת לקבל תמונה שלמה יותר של גזרות חז"ל על מאכלי גויים, נלמד את הגמרא על מאכלים אלו.

(א) נתחיל עם סיבת איסור חלב נכרי:

במסכת עבודה זרה לה, ב

חלב למאי ניחוש לה? אי משום איחלופי, טהור - חירור, טמא - ירוק! ואי משום איערובי, ניקום [יעמידנו ע"י קיבה לגבינה], דאמור מר: חלב טהור עומד, חלב טמא אינו עומד! אי דקא בעי לגבינה ה"נ, הכא במאי עסקינן - דקא בעי ליה לכמכא [מאכל]. ונשקול מיניה קלי [מעט] וניקום! כיון דבטהור נמי איכא נסיובי [נסיוב חלב, מי גבינה] דלא קיימי, ליכא למיקם עלה דמילתא [שמא נתערב בו חלב טמא וכשהעמידו עומד טהור שבו והטמא נשאר עם הנסיובי, הלכך אין זה נסיון להכשיר הראשונים לאכול, אבל לגבינה סלקא דעתא דמוותר]. ואב"א [אפילו לגבינה נמי אסור]: אפי' תימא דקבעי לה לגבינה, איכא [נסיובי דקיימי בגבינה] דקאי ביני אטפי [בתוך הגומות שבגבינה, וחיישינן שמא מן החלב טמא שלא עומד נשאר עם הנסיובי בגומות].

שאלות:

4. מה החשש בחלב נכרי למסקנת הסוגיה?
5. האם ישראל הרואה את הגוי חולב יועיל?
6. האם אפשר למצוא בסוגיה זו את המקור לטעם השני של איסור בשולי גוים שמא יאכילנו דבר טמא?
7. מדוע לא חששו בחלב נכרי משום חתנות?

ב) ב' סוגיות במסכת עבודה זרה (לה, ב) על טעם איסור פת נכרי:

הפת. א"ר כהנא א"ר יוחנן: פת לא הותרה בב"ד.
מכלל דאיכא מאן דשרי? אין, דכי אתא רב דימי אמר: פעם אחת יצא רבי לשדה והביא עובד כוכבים לפניו פת פורני [הוא תנור שהוא גדול ופיו מן הצד וכל תנור שבמשנה קטן הוא ומקום שפיתת ב' קדירות ופיו למעלה] מאפה סאה, אמר רבי: כמה נאה פת זו, מה ראו חכמים לאוסרה;
מה ראו חכמים? משום חתנות!
אלא, מה ראו חכמים לאוסרה בשדה [דליכא למיחש לאימשוכי, דאקראי בעלמא הוא]; כסבורין העם: התיר רבי הפת, ולא היא, רבי לא התיר את הפת.
רב יוסף ואיתימא רב שמואל בר יהודה אמר: לא כך היה מעשה, אלא אמרו: פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה פת דחוק לתלמידים, אמר רבי: אין כאן פלטר [=נחתום האופה למכור]? כסבורין העם לומר: פלטר עובד כוכבים, והוא לא אמר אלא פלטר ישראל.
א"ר חלבו: אפילו למ"ד פלטר עובד כוכבים, לא אמרן אלא דליכא פלטר ישראל, אבל במקום דאיכא פלטר ישראל לא.
ורבי יוחנן אמר: אפי' למ"ד פלטר עובד כוכבים, ה"מ בשדה, אבל בעיר לא, משום חתנות.

רואים מסוגיה זו שיש מתירים פת פלטר נכרי בהגבלות מסוימות: 1. שאין פלטר ישראל 2. דווקא בשדה באקראי³.

במסכת עבודה זרה לו, ב

וגניבא משמיה דרב אמר: כולן משום עבודה זרה גזרו בהן, דכי אתא רב אחא בר אדא א"ר יצחק: גזרו על ... פיתן ושמןן משום יינן [שהיין בוער בו ומביאו לידי בנותיהן], ועל יינן משום בנותיהן, ועל בנותיהן משום דבר אחר [עבודה זרה].

שאלות:

8. מה טעם איסור פת? האם ב' הסוגיות מסכימות או חולקות?
9. למה לדעתך בפת מובא החשש שיגיע לעבודה זרה ואילו בבשולי גוים לא מצאנו חשש זה?
10. עיין שוב ברש"י על המשנה המובא לעיל. מדוע לדעתך כתב שם רש"י "וכולהו משום חתנות", הרי הגמרא בפת כתבה שהטעם הסופי הוא שמא יגיע לעבודה זרה?
11. ראינו לעיל שאחד הראשונים חילק בין טעם גזרת פת לטעם גזרת בשולי גוים, מיהו? סכם את דבריו!

מורן השולחן ערוך כותב שיש מקומות המקילין כרבי חלבו בפת פלטר:

שולחן ערוך יורה דעה הלכות תערובות סימן קיב סעיף ב

יש מקומות שמקילין בדבר ולוקחים פת מנחתום העובד כוכבים, במקום שאין שם נחתום ישראל, מפני שהיא שעת הדחק. (וי"א דאפילו במקום שפת ישראל מצוי, שרי) (ב"י לדעת

³ ישנה מחלוקת ראשונים האם למסקנת הסוגיה פת פלטר מותרת, אנוחנו נסתפק בדברי השו"ע, ולא כאן המקום להאריך.

המרדכי וסמ"ק והג"א ומהרא"י ואו"ה ריש כלל מ"ד). אבל פת של בעלי בתים, אין שם מי שמורה בה להקל, שעיקר הגזירה משום חתנות, ואם יאכל פת בעלי בתים יבא לסעוד אצלם. הגה: ולא מקרי פת בעל הבית, אלא אם עשאו לבני ביתו, אבל עשאו למכור, מיקרי פלטר, אע"פ שאין דרכו בכך. וכן פלטר שעשאו לעצמו, מקרי בעל הבית (כך משמע בב"י).

ג) מדברי הגמרא במסכת עבודה זרה לה, ב – לו, א; על שמן:

השמן שלהן. שמן – רב אמר: דניאל גזר עליו, ושמואל אמר: ... זליפתן [פליטתן] של כלים אסורין אוסרתן [שפולטין ומזיעין שמנונית איסור שבלעו]... (דניאל א) "וַיִּשְׁעֵם דַּנְיָאֵל עַל לְבוֹ אֶשֶׁר לֹא יִתְגַּאֲל בַּפְּתָבַג הַמְּלֶךְ וּבְיַיִן מִשְׁתֵּי יוֹ", בשתי משתאות הכתוב מדבר, אחד משתה יין ואחד משתה שמן, רב סבר: על לבו שם ולכל ישראל הורה, ושמואל סבר: על לבו שם ולכל ישראל לא הורה. ושמן דניאל גזר? והאמר באלי אבימי נותאה משמיה דרב: פיתן ושמן, יינן ובנותיהן, כולן משמנה עשר דבר הן [ב"ש וב"ה יחד נמנו וגזרו עליהם בפ"ק דשבת (דף יג:)]! ... דניאל גזר עליו בעיר [משום חתנות], ואתו אינהו וגזורו אפילו בשדה.

אומנם המשנה לעיל כתבה שרבי ובית דינו התירו השמן, ומסבירה הגמרא (שם) שלשמואל התירוהו, דקסבר: נותן טעם לפגם מותר⁴. ולרב התירוהו כי שמן – לא פשט איסורו ברוב ישראל.

לסיכום נושא זה: המשנה אסרה באכילה מאכלים מסוימים. התמקדנו באיסור חלב, פת, ושמן.

טעם איסור חלב שחלבו נוכרי הוא משום שמא עירב בו הגוי חלב טמא, ולכן אם ישראל רואהו מותר. בפת הטעם הוא משום חתנות ועבודה זרה, ויש מקילים בפת פלטר, שפת הוא חיי נפש. איסור שמן לא פשט בכל ישראל ואין גוזרין גזרה על הציבור אלא אם כן רוב ציבור יכולין לעמוד בה. מקור גזרת פת ושמן הוא משמונה עשר דבר שגזרו בית שמאי ובית הלל.

ג. היחס בין גזרת בשולי גוים לגזרת פת גוים

איזו גזרה קדמה, גזרת פת או גזרת שלקות (בשולי גוים)?

תוספות מסכת עבודה זרה דף לז עמוד ב

והשלקות מנהני מילי – אומר ר"ת דמדבעי תלמודא בשלקות וקסבר מדאורייתא היא, שמא גזירה קדמונית היא ולא נגזרה עם הפת, ושלקות היא עניני תבשיל כדמשמע בהך שמעתא, ומתחלה גזרו עליה מטעם חתנות ועל הפת לא גזרו משום דלא שייך ביה חתנות כ"כ, עד שבאו שמאי והלל וגזרו ביי"ח דברים גם על הפת. ואע"ג דבמתניתין תני פת מקמי שלקות, מ"מ שלקות גזירה קדמונית יותר היתה, וכשהתירו את הפת לא התירו שלקות מהאי טעמא דפת ושלקות תרי מילי ניהו.

4 שו"ע (יו"ד קג ס"ד): "שמן ודבש של עובד כוכבים, אע"פ שהם מבושלים, מותרים מפני שהבשר פוגם את השמן ומסריחו, וכן לדבש. הגה: ויש אומרים דבשר אינו פוגם דבש עצמו, רק משקה הנעשה מדבש (מהרי"ל בהגהת ש"ד סימן כ"ב ועוד הרבה פוסקים עיין ס"ק י"ג); ובמקום שאין הפסד גדול, יש להחמיר."

חידושי הרמב"ן מסכת עבודה זרה לה, ב

ומפרש רש"י ז"ל כי הפת וכל השלקות כולהו משום חתנות גזרו בהו, ואי קשיא לך אמאי פלגינהו תנא דמתני' בתרת', איכא למימר שתי גזירות הוות למידי שמאי והלל גזרו על פתן ועל שמנן משום יינן, דגזור שמן משום יין משקה משום משקה, וגזור על פת משום יין דשכיח הכי דטעים מידי ושכיח חתנות דידיה מפני שהוא חיי נפש והכל צריכין לו, ואתא בי דינא אחרינא וגזר בכל השלקות משום חתנות או משום שמא יאכילנו דבר האיסור כלשון אחר שכתב רש"י ז"ל, אלא מיהו משמע ודאי דפת ושאר תבשילי גוים מטעם אחד הן אסורין.

חידושי הריטב"א מסכת עבודה זרה לה, ב

והשלקות. פירוש כל דבר שבשלו גוי ואפילו בכלים כשרים, ומסקנא דגמרא דאיסורא דרבנן הוא משום חתנות, והא ודאי מדקתני הפת והשמן והשלקות מכלל דכל חדא גזרה באנפי נפשה הוות ולא נגזרו פת ושלקות ביחד ולהכי עייל תנא שמן בינתים, ודעת ר"ת ז"ל כי על השלקות גזרו תחלה תדע שהרי היו סבורין בגמרא דאיסור תורה הן אלמא גזרה קדמונית היתה, ואע"פ שגזרו על השלקות לא נכלל פת בכללם דאע"ג דפת יש בו משום בישול, אע"פ כן אינו נכלל בלשון שלקות ולא בלשון בשולי גוים, וכדאמרינן (ביצה טו, ב) אין אופין אלא על האפוי ואין מבשלין אלא על המבושול, ואחרי כן בימי תלמידי שמאי והלל גזרו על הפת בכלל י"ח דבר ... וגם הרב רבינו יונה ז"ל כך פירש בשם רבותיו ז"ל כפירושו של ר"ת ז"ל, ויהיב טעמא למילתא כי בתחילה לא רצו לגזור על הפת מפני חיי נפש כי הרבה סומכין על הפלטר מה שאין כן בשלקות, ואחרי כן כשראו שצריך לגזור בדבר יותר ושהיה לו קירוב עם הגוים מחמת הפת גזרו עליו, והא דקתני תנא מעיקרא גזרת פת מפני שהיתה גזרה חדשה וקרובה יותר חביבה ליה ואקדמה.

אבל רבינו הר"ם [=הרמב"ן] ז"ל פירש שאין צורך לכך, אלא ודאי על הפת גזרו תחלה כדרך ששנו במשנתנו ומשום דשכיח קירוב דידיה, ועל השלקות לא גזרו דלית ביה קירוב כולי האי, ואחרי כן ראו שהיו צריכין לגזור גם על השלקות וגזרו עליהם, ומה ששאלו בגמרא על השלקות מנא הני מילי ולא שאלו כן על הפת, טעמא דמילתא משום דשלקות ליכא קירוב כולי האי והיה נראה להם שאין ראוי לגזור עליהם משום חתנות, ונכון הוא.

בית הבחירה למאירי מסכת עבודה זרה לה, ב

והשלקות - פירוש דברים שלנו שבשלם גוי בהכשר, כגון ירקות בשר ודגים, ודברים אלו אף הם אסורים משום חתנות כמו שכבר בארנו שפתן ושמןן ויינן ושלקות שלהם כלם משום חתנות נאסרו, אלא שלא הושוו המזדות בהם כמו שיתבאר בגמרא בפרטיהם. ופת שלנו שאפאוהו גוים בכלל שלקות הוא, ויש שואלין א"כ מה הוצרך לשנות פת בפרט? עד שתירצו אחרוני הרבנים שהפת אינו בכלל שלקות שאפיה לחוד ובשול לחוד. ומ"מ בתלמוד המערב הקשו ופת לאו מתבשילי גוים הוא? אלמא שבכלל בשול הוא! ומתוך כך תירצו רבים שתחלה גזרו על השלקות ולא כללו בהם את הפת מפני שצרכו מרבה, ואח"כ ראו שקרוב הדעת הבא על ידו מרובה וגזרו עליו, וכשעמעמו עליו והתירו בו קצת דברים כמו שבארנו נשאר איסור

השלקות במקומו, או שמא תחלה גזרו על הפת מפני שקירוב הדעת מרובה בו וחתנות שלו מצוי ואח"כ גזרו על כל השלקות:

שאלות:

12. איזו גזירה קדמה, פת או שלקות? סכם את שיטות הראשונים שלפניך.
13. מה הראיה של הסוברים שגזירת פת קדמה? וכיצד היא נדחית?
14. מה הראיה של הסוברים שגזרת שלקות קדמה? וכיצד היא נדחית?
15. היכן שכיח יותר חתנות, בפת או בבשולי גוים?

ראינו לעיל שגזרת פת יש מתירים בפלטר. הציץ אליעזר דן האם היתר זה שייך גם בבשולי גוים?

שו"ת ציץ אליעזר חלק ט סימן מא⁵

(יד) ובהיות לנו כל האמור בצידוד צדדי היתר בנידוננו, יש להוסיף גם סניף נוסף מה שהבישול הוא לא של בעל בית אלא של פלטר, דהיינו בית חרושת, ודעת המהרי"ט צהלון בתשובותיו סי' קס"א דגם בבשולי נכרים איכא היתר של פלטר כמו בפת. והעתיק דבריו גם בס' פחד יצחק ערך פת גוים התירו. וכן בספר ישרי לב חיו"ד אות ב' סק"ג עיי"ש. והן אמנם דהחיד"א ז"ל בשו"ב סי' קי"ב אות ט' כתב להשיג בזה על המהרי"ט צהלון ולהוכיח דדוקא בפת התירו משום חיי נפש ע"ש ובשדי חמד מערכת בשולי עכו"ם אות ד' עיי"ש, וכ"כ כן בהדיא גם בשו"ת ריב"ש שם בסי' תקי"ד דבשאר המתבשלים אין טעם זה כלום דמשום חיי נפש הקילו בפת ע"ש. והכי העלה בפשיטות גם הפרי חדש בסי' קי"ב סק"ו עיי"ש, אבל לסניף בודאי חזי זה לאיצטרופי

אפשר לראות שלמרות שגדולי האחרונים החמירו בבשולי גוים במפעלים, הציץ אליעזר מצרף את דעת המהרי"ט"ץ כסניף להקל.

לסיכום הענין: כבר בתלמוד הירושלמי העירו שלכאורה תמוה מפני מה חילקו את הדברים, ששנו דין הפת לעצמו ודין השלקות לעצמו. ר"ת סבור כי הגזרה על השלקות היא גזרה עתיקה (עד שהיו בגמרא שחשבו שיש בכך איסור מן התורה), ואז עדיין לא גזרו על הפת, משום שאינה מביאה כל כך לידי חתנות, ואילו הפת היא מגזרות "שמונה עשר דבר" (תלמידי הלל ושמאי). ואילו הרמב"ן סבור כי סדר הגזרות היה הפוך (כסדר השנוי במשנתנו), קודם גזרו על הפת משום דשכיח חתנות דידיה מפני שהוא חיי נפש והכל צריכין לו, ואחר כך הוסיפו וגזרו על כל השלקות, משום חתנות, או משום שמא יאכילנו דבר אסור.

המהרי"ט"ץ חידש שגם בשלקות התירו בישול פלטר, האחרונים חלקו עליו, ובכל זאת הציץ אליעזר צירף את חידוש המהרי"ט"ץ להקל.

ד. היחס בין ב' טעמי בשולי גוים

⁵ ראה אות ה לקמן יתר הרחבה בתשובה זו.

מצאנו ב' טעמים לגזרת חכמים על בשולי גוים: הטעם האחד משום חתנות, והשני שלא יאכילנו דבר טמא. ראינו ברש"י על המשנה הביא את טעם חתנות, ועל הגמרא הביא את החשש שיאכילנו דבר טמא. נבדוק כיצד התייחסו המפרשים לסתירה לכאורה שפעם נקט טעם זה ופעם כטעם זה.

תוספות מסכת עבודה זרה לח, א

אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא - פרש"י דרבנן גזור משום דחייש שמא יאכילנו דברים טמאים, ויותר היה נראה לפרש הטעם משום חתנות, וכן פ"ה במתני'.

ב"ח יורה דעה סימן קיב אות א

ופירש רש"י (לח א) "מדרבנן שלא יהא ישראל רגיל אצלו במאכל ומשתה ויאכילנו דבר טמא" עכ"ל, וקשה דבמשנה (לה ב ד"ה והשלקות) פירש רש"י עצמו הטעם משום חתנות! ונראה דבגמרא מוכח דבכולן גזרו משום בנותיהן, אלא דאסמכתא דקרא היא כדי שלא יאכילנו דבר טמא דמשום הכי לא שרי אלא כמים שלא נשתנה על ידי האור ואין לחוש בהם משום דבר טמא:

שאלות:

16. האם תוס' מתרץ את הסתירה לכאורה ברש"י? איזה טעם עיקרי לפי תוס'?
17. האם הב"ח מתרץ את הסתירה לכאורה ברש"י?
18. נשים לב שהב"ח מביא מקורות לב' הטעמים מהם?

מהרי"ם פאדווא מביא הסבר נוסף, משו"ת עטרת פז לרב פנחס זביחי מביאו. נקדים את דברי הגמרא המביאה שני תנאים לאיסור בשולי גוים:

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה לח, א

אמר רב שמואל בר רב יצחק אמר רב: כל הנאכל כמות שהוא חי - אין בו משום בישולי עובדי כוכבים. בסורא מתנו הכי. בפומבדיתא מתנו הכי, אמר רב שמואל בר רב יצחק אמר רב: כל שאינו נאכל על שולחן מלכים ללפת בו את הפת - אין בו משום בישולי עובדי כוכבים.

שו"ת עטרת פז חלק א כרך ב - יורה דעה, הערות סימן ב הערה ו

ובפרט יש ליישב, לפי מאי דחזינן בדעת רש"י שתפס בדברות קודשו, כב' הטעמים הנ"ל בתוקף האיסור דבשו"ג, שבמשנה דעבודה זרה (לה ע"ב) פירש רש"י דהוא משום חשש דחתנות. ובגמרא שם (בדף לח ע"א) ד"ה מדרבנן, נקט רש"י דטעם האיסור דבשו"ג, הוא משום שלא יאכילנו דבר טמא. ולכאורה דבריו סתראי נינהו, ... אולם כאמור מהרי"ם פאדווא בס' מקור מים חיים יו"ד (סי' קיג) כתב ליישב ולפרש את דבריו אלו של רש"י, דס"ל דרק מחמת תרוויהו דהני טעמי גזרו, ומשום חד טעמא לא גזרו. כלומר שרק במקום דאיכא לחוש לב' חששות אלו כאחד, של חתנות ושמא יאכילנו דבר טמא, אז איכא האי גזירה דבשו"ג. אבל במקום שיש רק חשש אחד מהם לא. ועפ"ז ביאר, דמשום הכי דבר שאינו עולה על שולחן מלכים לא גזרו בו, משום דאע"ג שיש כאן את החשש דשמא יאכילנו דבר טמא, אבל טעמא

דחתנות ליכא, שהרי אין דרך להזמין עליו וליכא קירוב הדעת⁶. וכן לגבי דבר שנאכל כמות שהוא חי, אף דעולה על שולחן של מלכים ויש בו חשש דחתנות, מ"מ לא שייך ביה האי חששא דשמא יאכילנו, דזהו רק בדבר שחייב בישול. ע"ש⁷. וראה גם בהגהות החת"ס לשו"ע יו"ד (סי' קיג סק"ג) שג"כ מבואר בדבריו כיו"ב, שכתב שם, דלדעת רש"י הרי"ף והר"ן צריך לב' הטעמים יחד, ובמקום דליכא למיחש לתרוויהו לא גזרו. ע"ש.

שאלות:

19. כיצד המהרי"ם פאדווא מתרץ את רש"י?
20. מה הנפקא מיניה של תרוץ זה?
21. כאמור לעיל טעם חתנות הוא הטעם העיקרי לרוב הראשונים. לפני האות הבאה חשוב שנית על השאלה מלעיל אילו נפקא מיניה אתה רואה בין הטעמים?

לסיכום, התוספות הכריעו כהסבר רש"י במשנה מטעם חתנות, הב"ח הסביר למה בכל מקום הוצרך רש"י לפרש אחרת, והמהרי"ם פאדווא קישר בין שני הטעמים ברש"י לשני הסייגים המופיעים בגמרא, והסביר שרק בהתקיים שני הטעמים צריך לחשוש לבש"ג⁸.

ה. נפקא מיניה

* מפעלים מרוחקים:

ראינו באות ג' מחלוקת כשהגוי בישל במפעל מרוחק. המהריט"ץ שהתיר הסביר שלא שייך חשש חתנות בפלטר. מצאנו נפק"מ לפי המהריט"ץ שטעם חתנות לא שייך בבתי החרושת, ואילו חשש שיאכילנו דבר טמא שייך. אומנם הרב חיד"א והרבה אחרונים אחריו לא קבלו את המהריט"ץ.

* ישראל עומד על גביו (משגיח כשרות):

לטעם חתנות לא יעזור ישראל עומד על גביו⁹, ולטעם שמא יאכילנו יועיל.

* היחס למומר ומחלל שבת בפרהסייה:

מסכת חולין ד, ב

גופא, אמר רב ענן אמר שמואל: ישראל מומר לעבודת כוכבים - מותר לאכול משחיטתו, שכן מצינו ביהושפט מלך יהודה שנהנה מסעודת אחאב [אחאב וסיעתו ...

⁶ נשים לב שלא חששו שמהכנת אוכל פשוט תיווצר חתנות.

⁷ וצ"ע שהגמרא במסכת ביצה (טז, א) כותבת: "אמר רב אסי אמר רב: דגים קטנים מלוחים אין בהם משום בשולי נכרים". ורש"י שם מפרש: "אין בהם משום בשולי נכרים - שגזרו חכמים בבשולי נכרים משום חתנות, ועל שנאכל כמו שהוא חי לא גזרו על בשולו, דכיון שנאכל כמו שהוא חי - אינו בשול, דלא אהני מידי, ואלו נאכלין על ידי מלחן חיים". ורואים שגם בדבר הנאכל כשהוא חי טעם ההיתר הוא משום שאין חשש חתנות, שבישול הנכרי לא הועיל כלום.

⁸ אפשר לומר שלשני הטעמים ברש"י החשש הוא משום קרבה: לטעם רש"י במשנה החשש הוא שבש"ג יביא לקרבה שתוביל לחתנות, ולטעם רש"י בגמרא "מדרבנן שלא יהא ישראל רגיל אצלו במאכל ומשתה ויאכילנו דבר טמא" החשש שהקרבה והרגילות אצל הגוי תוביל לאכילת דבר טמא.

⁹ ולא מהני ישראל עומד על גביו לוודא שלא נוצרים קשרים חברתיים. ונראה לי שסיבה לכך היא משום שהקירבה היא דבר שבנפש ונוצרת מעצם הכנת הגוי מאכל לישראל, ועוד שהשומר עצמו צריך שמירה.

דעובדי עבודת כוכבים הוו ... ואיכא למימר דיצרא דעבודת כוכבים תקיף עלייהו, ויהושפט צדיק גמור היה], שנאמר: (דברי הימים ב' י"ח) ויזבח לו אחאב צאן ובקר לרוב ולעם אשר עמו ויסיתהו לעלות אל רמות גלעד. ודלמא מיזבח זבח [שהיה סבור שיאכל עמו], מיכל לא אכל [יהושפט]! ויסיתהו כתיב [לעלות לרמות גלעד] ... ודלמא משתא אשתי, מיכל לא אכל! מאי שנא שתיה [תירווצא הוא]? דאמרינן: מומר לעבודת כוכבים לא הוי מומר לכל התורה כולה, [בניחותא]: אכילה נמי מומר לעבודת כוכבים לא הוי מומר לכל התורה כולה ...

חידושי הר"ן מסכת חולין דף ד עמוד ב

מ"ש שתיה דאמרינן מומר לע"א לא הוי מומר לכל התורה כולה. ואם תאמר נהי דלא הוי מומר לכל התורה כולה, כיון דלע"א הוי מומר היכי אפשר שאין יינו יין נסך? יש לימור שאין סתם יינן אסור משום חשש שמא נתנסך, דאם איתיה דנסיכה לא הוי שתי ליה ... אלא משום בנותיהן הוא שנאסר, הילכך אי מומר לע"א הוי מומר לכל התורה כולה כיון דככותי גמור הוא בכלל גזרתן הוא אע"פ שאין בבנותיו איסור חתנות מן התורה, אבל אי לא הוי מומר לכל התורה כולה שרי יינן.

פתחי תשובה יורה דעה סימן קיג אות א

שהוא חי - עבה"ט של מהרי"ט ז"ל שכתב דעיקר הגזירה היתה משום חתנות כו'. ועיין בספר תפארת למשה שכתב דלפי טעם זה שרי בישול של מומר דמשום חתנות ליכא (עיין לעיל ר"ס קי"ב מ"ש שם), אלא שהיה עוד טעם מבואר בב"י דשמא יאכילנו דברים אסורים, ולפי זה גם בישול של מומר אסור דהוי ככופר לכל התורה כולה ושמא יאכילנו דברים האסורים ע"ש. ולפי זה הוא הדין מומר לחלל שבת בפרהסיא או לכל התורה כולה חוץ משתים אלו דדינו כעובד כוכבים כדלעיל סי' ב' ס"ה ולקמן סי' קי"ט גם כן בישולו אסור:

הפתחי תשובה הביא מהתפארת למשה שמומר הוי נפקא מיניה, שחשש חתנות אין שמותר לישא בתו של מומר, אבל חשש שמא יאכילנו דבר טמא איכא. והוסיף הפתחי תשובה מדיליה שהוא הדין גם למחלל שבת בפרהסיא.

הציץ אליעזר נשאל מדוע כתוב "כשר למהדרין" על שימורים המתבשלים בבתי חרושת שבעליהם כופרים מחללי שבתות בפרהסיא, נצטט מספר קטעים מתשובתו:

שו"ת ציץ אליעזר חלק ט סימן מא

משגיח כשרות מועיל שלא יאכילנו דבר אסור. (ב) ואמרתי מראש, דבהיות דכפי שכותב התפארת למשה דמשום חתנות ליכא בזה וכל החשש הוא רק לפי הטעם דשמא יאכילנו דברים אסורים א"כ לזה מהני מה דאיכא משגיח ממונה ומפקח העומד עליהם ומשגיח שלא יערבו שום דבר אחר ויעשה הכל על טהרת הכשרות ...

לפי הסבר מהרי"ם פאדווא ברש"י אסרינן רק בהתקיים שני טעמי האיסור.

(ג) ... וראיתי בספר מקור מים חיים על יו"ד למהרי"מ פאדווא ז"ל בסי' קי"ג שכותב ליישב ולפרש דס"ל לרש"י דמחמת תרווייהו גזרו דהיינו חתנות ושמא יאכילנו דברים טמאים ומשום חד טעמא לא גזרו ...

טעם חתנות הוא העיקרי

(ד) אלא דלפי ביאורו של המקור מים חיים יוצא לנו לכאורה גם זאת דגם בעכו"ם יועיל אליבא דרש"י עומד על גביו ושומרו בהיות דאז ליכא לטעמא דשמא יאכלנו ולפי ביאורו רש"י לתרווייהו מצריך ומשום חד טעמא לא גזרו. אבל להלכה לא נפקא לן מידי בזה מכיון דרובא דהראשונים נקטו לה רק לטעמא דחתנות. וזהו גם סברתו של הריב"ש דלא מועיל עומד ע"ג ומשגיח בעכו"ם מכיון דס"ל דעיקר טעמא הוא משום חתנות. ומזה, דליכא גם למיחש אליבא דרובא דהפוסקים במחלל שבת משום בישולי עכו"ם מכיון דל"ש ביה טעמא דחתנות.

מחלוקת אחרונים האם מותר לישא ביתו של מומר, והסבר דברי הר"ן.

(ה) ברם על ההנחה הנ"ל של הבעל תפארת למשה דבמשומד ליכא משום חתנות מביא הדרכי תשובה בסימן קי"ג ט"ו בשם ספר דברי יוסף שהשיג עליו כי מומר דינו כעכו"ם גם לענין חתנות דבקרא דחיתון כתיב כי יסיר את בנך מאחרי וזה נאמר גם במומר שלא ליתן את בנו למומרת ובתו למומר דיסיר את בנך מאחרי ה' ע"ש ...

(ח) אמנם ראיתי בשו"ת מהר"ם שיק חאה"ע סימן י"ד שמביא בשם חדושי הר"ן לחולין דף ד' ע"ב שכ' דמומר לע"ז דהוי מומר לכל התורה כולה אע"ג דאין בתו אסורה מה"ת מ"מ בכלל גזירת חתנות היא, ומוסיף עפ"י לומר דלפי דברי הר"ן מבואר דבת מחלל שבת בפרהסיא גם כן בכלל גזירת בנותיהן היא כיון דדינו כמומר לכל התורה כולה ומתמה על כן על העולם שאינם נזהרין בזה עיי"ש.

אבל דבריו צל"ע ... והמהר"ם שיק כנראה דייק מלשונו זה [של הר"ן] בדרך של מכלל לאו אתה שומע הן, שאיסור מן התורה הוא דאין בו האיסור מדרבנן יש בו, ולזה אין לענ"ד כל הכרח, כי יש לומר דהר"ן הזכיר לשון זה של איסור חתנות מן התורה מפני שזהו מה שיכול להיות בו אם יש בו איסור בכזה. דהיינו או שיש בו איסור מן התורה דבכלל עכו"ם הוא או שאין בו איסור כלל דאין לנו לחדש גזירות מדעתנו לומר דאע"פ שאין בו איסור מן התורה אבל איסור דרבנן יש בו, ועל כל פנים אין כל הכרח לכך מלשונו של הר"ן הנז' לומר שמדי דברו מאיסור תורה שאין בו בזה כוון לכלול בדיוק דבריו גם אל הצד השני שאיסור דרבנן מיהת יש בו ...

וגם המהר"ם שיק בעצמו מצינו לו במקום אחר בתשובותיו בחאו"ח סימן רפ"א שסבר לדייק מדברי הר"ן בחולין להיפך דס"ל דבכלל לא גזרו על בנותיו, דמעתיק שם דברי הר"ן בלשון זה: וכ' שם הר"ן בחדושי דמבואר מזה דאע"ג דבמומר לע"ז לא גזרו על בנותיו מ"מ כיון דגוי הוא בכלל הגזירה דסתם יינם ע"ש. הרי שהמהר"ם שיק כתב בסתמא דהר"ן בחולין ביאר דבמומר לע"ז לא גזרו על בנותיו, ומסתמיות לשון זה משמע בהדיא דר"ל דלא גזרו בכלל על בנותיו ואפילו לא מדרבנן, דזהו משמעות לשון לא גזרו. הרי כדברינו האמורים ...

(ט) ומתפלא אנכי על ... והמהר"ם שיק ז"ל שלא שתו לבם למה שכותב בזה רבם הגדול החתם סופר ז"ל, דבתשובותיו בחיו"ד סימן ק"כ כותב בפשטות דמה שמומר לחלל שבת עושה יי"נ אינו משום חתנות כי מותר להתחתן בבנותיו ולא משום לתא דע"ז אלא משום קנסא עשאוהו כגוי עע"ז. וחוזר לבאר זאת גם בח"ו סימן פ"ג גם לגבי מומר לע"ז וכותב דלענין בנותיהם נמי יש לחלק מומר שנטמע בין הנכרים הרי הוא כנכרי ממש אבל אם הוא ישראל ועע"ז אפשר בניו לא ילכו אחריו עיי"ש ... הרי דלהח"ס ז"ל הוי בריא ליה דמומר כל עוד שלא נטמע בין הנכרים אע"ג שהוא מומר לחלל שבת או לע"ז מ"מ אין כל גזירה על בנותיו ומותר להתחתן אתן. [ולזה די ש עכ"פ מקום לחלק בזה בין מומר ממש לבין מחלל שבת משמע בעצם גם מדברי התפל"מ גופא שדיבר רק ממומר ורק הפ"ת הוא שהוסיף האמרים לומר שלפ"ז ה"ה מומר לחלל שבת. ויעוין גם באבני נזר חיו"ד סי' צ"ד שמשמע דס"ל נמי דמקום הדיון שיש לדון בזה הוא במומר ממש, וגם במומר ממש מתיר לישא בתו כשמתנהגת בדת יהודית עיי"ש].

היתר המהריט"ץ בפלטר.

(יד) ובהיות לנו כל האמור בצידוד צדדי היתר בנידוננו, יש להוסיף גם סניף נוסף מה שהבישול הוא לא של בעל בית אלא של פלטר, דהיינו בית חרושת, ודעת המהריט"ץ צהלון בתשובותיו סי' קס"א דגם בבישולי נכרים איכא ההיתר של פלטר כמו בפת ...

היתר משום דהוי תינוק שנשבה.

(טו) עוד יסוד גדול להיתרא יש בזה והוא בהיות ויש לנו הרבה ספיקות וספק ספיקות הן לפי ההלכה והן לפי המציאות במהות הגדר והקביעות של מחלל שבת בפרהסיא [וכן אותו הדבר בקביעות הגדר של אינו מאמין בדברי חז"ל] ... כמו"כ טעון בירור אם הוא לא מכאלה שאינם יודעים [הן מחוסר ידיעה והן מחוסר תוכחה, ואין בדור הזה מי שיוכל להוכיח] מאיסור החמור של עשיית מלאכה בשבת ...

מסקנת הציץ אליעזר:

(יז) זאת תורה העולה מבירורנו בזה, שאין מקום לחוש משום בשולי עכו"ם בהשימורים שנעשים ומתבשלים בבתי חרושת¹⁰ שבעליהם פורקי עול ומחללי שב"ק בפרהסיא רח"ל כשיש ממונה עליהם בן תורה ויר"ש העומד ע"ג ומפקח ומשגיח בעין פקוחה על כל הנעשה שם מראשיתו ועד סופו שהכל יעשה על טהרת ההלכה כדת וכדין.

לסיכום נושא זה של בישולי מומר לחלל שבת בפרהסיא נראה את מסקנתו של היביע אומר:

שו"ת יביע אומר חלק ה - יורה דעה סימן י

ז. אתה הראת לדעת שישנה מחלוקת רבה בספרי האחרונים מערכה לקראת מערכה, ולפע"ד העיקר כדעת הסוברים להקל בבישולי מומר לחלל שבת בפרהסיא, ותנא דמסייע להו הריב"ש ז"ל, ובפרט דקי"ל (בסי' קיג סי"א) דספק בבישולי עכו"ם

¹⁰ וצריך להבין מדוע הדיון של הציץ אלעזר הוא דווקא על בעלי הבית חרושת ולא על עובדי היצור.

אזלינן לקולא. ובכל זאת אומר אני, שמכיון שהרבה אחרונים מחמירים בדבר, טוב לתקן הדבר אליבא דכ"ע, שהמשגיח על הכשרות במקום עשיית השימורים הללו, ידליק את האש (ע"י לחיצה בכפתור החשמלי) כדי שפעולת הבישול תהיה על ידו¹¹.

לסיכום, ראינו שלוש נפקא מינות בין שני הטעמים. כשלהלכה בשולי גוים במפעלים אסורים (אומנם לסניף מצרף הציץ אליעזר קולא זו). משגיח כשרות לא מהני, כיון שטעם חתנות הוא הטעם העיקרי בראשונים. בבישולי מחלל שבת בפרהסיא ישנה מחלוקת אחרונים כשהציץ אליעזר מיקל, והיביע אומר גם הוא סובר שהעיקר כהמקילים, אך כותב שטוב שהמשגיח ידליק את האש. וגם בבישולי מומר ממש נחלקו האחרונים, כשמי שאוסר בישולי מחלל שבת בפרהסיא ודאי שיאסור מומר, ומהאחרונים שמתירים בישולי מחלל שבת בפרהסיא, יש שמתירים גם בישול מומר¹², והחתם סופר מחלק בין מומר שנטמע בין הנכרים שבתו אסורה, לבין אחד שלא נטמע שמותר להתחתן עם בנותיו. ומדבריו יצא שאם לא נטמע בין הגויים אין חשש חתנות ואין איסור בבישולו.

¹¹ עיין שם בסוף התשובה שמסביר שגם לשיטת המחבר מועילה הדלקת האש על ידי יהודי, אחרי שהגוי שפת את הקדרה.

¹² ראה ערך ש"י - יו"ד, תחילת סימן קי"ג.

פרק ב - נאכל כמות שהוא חי (נכש"ח)

א. המקור בגמרא

במסכת עבודה זרה לח, א

אמר רב שמואל בר רב יצחק אמר רב: כל הנאכל כמות שהוא חי - אין בו משום בישולי עובדי כוכבים. בסורא מתנו הכי.
בפומבדיתא מתנו הכי, אמר רב שמואל בר רב יצחק אמר רב: כל שאינו נאכל על שולחן מלכים ללפת בו את הפת - אין בו משום בישולי עובדי כוכבים.
מאי בינייהו? איכא בינייהו: דגים קטנים, וארדי [פטריות], ודייסא.
אמר רב אסי אמר רב: דגים קטנים מלוחים [נאכלין כמות שהן מחמת מלחן] - אין בהן משום בישולי עובדי כוכבים.

איסור בשולי גוים כשמו כן הוא מתייחס לדברים מבושלים. הלישנא הראשונה מחדשת שגם דבר מבושל לא יאסר אם הוא נאכל כמות שהוא חי.

שים לב למחלוקת ראשונים בהסבר סיבת ההיתר של דייסא:

רש"י

דגים קטנים וארדי ודייסי - אין נאכלין חיין ואין עולין על שולחן מלכים. ללישנא קמא יש בהן משום בישולי עובדי כוכבים, ללישנא בתרא שרו.

חידושי הרשב"א מסכת עבודה זרה לח, א

איכא בינייהו דגים קטנים ארדי ודייסא. פי' דגים קטנים וארדי אין נאכלין כמות שהן חיין ואינן עולין על שולחן מלכים ללפת את הפת. הילכך למאן דכאיל כל שנאכל כמות שהוא חי הני יש בהן משום בישולי עו"ג, אבל למאן דכאיל כל שאין עולה על שולחן מלכים לאכול בו את הפת הני אינן עולין והילכך אין בהן משום בישולי עו"ג, וההפך בדייסא שהיא נאכל כמות שהיא חיה ועולה על שולחן מלכים והילכך למאן דכאיל כל שנאכל כמות שהוא חי דייסא נאכלת כמות שהיא חיה ואין בה משום בישולי עו"ג, ולמאן דכאיל כל שאינו עולה דייסא עולה ויש בה משום בישולי נכרים. וכן כתבו ר"ח והראב"ד ז"ל דחטים שנאכלים הן כמות שהן חיין.

שאלות:

1. האם דייסא נאכלת חיה? האם עלובה היא העיסה שנחתומה מעיד עליה? מה דעת רש"י, ומה דעת הרשב"א?
2. מה לדעתך שורש המחלוקת בין רש"י לרשב"א?
3. האם אתה מוצא משמעות הלכתית (נפקא מיניה למעשה) למחלוקת זו? נדון בזה בהמשך.

לפי הלישנא הראשונה בדברי רב שמואל בר רב יצחק בשם רב כל הנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בשולי גוים. יש מחלוקת ראשונים בדין דייסא, שלרש"י דייסא לא נאכלת חי ולרשב"א דייסא היא מאכל הנאכל חי מפני שניתן לאכול את החיטים כמות שהן חיים.

ב. טעם ההיתר בנאכל כמות שהוא חי

הגמרא במסכת ביצה כותבת שדגים קטנים מלוחים - אין בהם משום בשולי גוים, ואם צלאן נוכרי סומך עליהן משום עירובי תבשילין.
רש"י שם מסביר מדוע אין בהם משום בשולי גוים:

רש"י מסכת ביצה טז, א

אין בהם משום בשולי נכרים - שגזרו חכמים בבשולי נכרים משום חתנות, ועל שנאכל כמו שהוא חי לא גזרו על בשולו, דכיון שנאכל כמו שהוא חי - אינו בשול, דלא אהני מידי, ואלו נאכלין על ידי מלחן חיים.

הר"ן שם:

ר"ן על הר"ף מסכת ביצה דף ח עמוד ב

אם צלאן נכרי סומך עליהן משום עירובי תבשילין. שאע"פ שאין בו משום בישולי נכרים, לאו משום דלא נהוי תבשיל, אלא דהתם משום איקרובי דעתא הוא וכל שנאכל כמות שהוא חי אין קירוב הדעת בבשולו, אבל מ"מ כיון דתבשיל מיהא חייב סומכין עליו משום עירובי תבשילין.

הריטב"א על מסכת תענית (כו, ב):

דכיון דלענין בשולי גוים כל שנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בשולי גוים לפי שאין זה דרך חשיבות דאתי לידי חתנות,

נזכר בדברי המהר"ם פדאווה שראינו בפרק הקודם:

שו"ת עטרת פז חלק א כרך ב - יורה דעה, הערות סימן ב הערה ו

מהר"ם פדאווה בס' מקור מים חיים יו"ד (סי' קיג) כתב ... ועפ"ז ביאר, דמשום הכי דבר שאינו עולה על שולחן מלכים לא גזרו בו, משום דאע"ג שיש כאן את החשש דשמא יאכילנו דבר טמא, אבל טעמא דחתנות ליכא, שהרי אין דרך להזמין עליו וליכא קירוב הדעת. וכן לגבי דבר שנאכל כמות שהוא חי, אף דעולה על שולחן של מלכים ויש בו חשש דחתנות, מ"מ לא שייך ביה האי חששא דשמא יאכילנו, דזהו רק בדבר שחייב בישול. ע"ש.

שאלות:

4. כמה טעמים מצאת בסך הכל לכך שאין גזרת בשולי גוים בדבר הנאכל כמות שהוא חי?
5. סכם את הטעמים.

ראינו את הסבריהם של רש"י ר"ן וריטב"א שלא גזרו משום בשולי גוים בדבר הנאכל כמות שהוא חי שאין שם משום חתנות, וראינו כמו כן את מהרי"ם פאדווא שבדבר הנאכל חי אין חשש שמא יאכילנו דבר טמא.

ג. גדר נאכל כמות שהוא חי (אכילה הרגילה לבני אדם)

להגדרת המושג "נאכל כמות שהוא חי" צריך לברר האם צריך שרוב האנשים יאכלוהו חי, האם זה תלוי במנהג המקום, מה הדין בדבר הנאכל כמות שהוא חי רק על ידי הדחק, וכדומה. נתחיל בברור השאלה האם מדובר במאכל שהרגילות לאוכלו היא דווקא חי?

דברי המאירי והריטב"א:

בית הבחירה למאירי מסכת עבודה זרה דף לח עמוד א

תדע שבגמרא נאמרו בזה שתי לשונות: הראשון כל שנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בשולי גוים, והשני כל שאינו עולה על שולחן מלכים ללפת בו את הפת אין בו משום בשולי גוים. ואמרו על זה איכא בינייהו דגים קטנים ארדי ודייסא. ופירשו בה גדולי הרבנים [=רש"י] ששלשתן אין נאכלין חיין, וללשון ראשון יש בהם משום בשולי גוים, אלא שאין עולין על שלחן מלכים ומתוך כך ללשון אחרון אין בהם משום בשולי גוים. ואע"פ שהחטים ראויים לכוס קודם עשיית הדייסא ונמצא שנאכל כמות שהוא חי, אין קורין נאכל כמות שהוא חי אא"כ היא אכילה הרגילה לבני אדם אע"פ שאינה עיקר אכילת אותו הדבר ... כל שהוא נאכל כמות שהוא חי אכילה הרגילה אע"פ שאין עיקר אכילתו בכך אין בו משום בשולי גוים.

חידושי הריטב"א מסכת עבודה זרה לח, א

כל הנאכל כמות שהוא חי. פירוש שראוי לאוכלו כמות שהוא חי ואע"פ שאין הרגילות לאוכלו אלא מבושל, והכי רהיט כוליה פרקין¹³.

שאלות:

6. האם המאירי והריטב"א חולקים?

לסיכום: המאירי כותב שנאכל כמות שהוא חי זה דווקא באכילה הרגילה לבני אדם, והריטב"א כותב שראוי לאוכלו חי אף על פי שאין הרגילות לאוכלו אלא מבושל¹⁴.

ד. נאכל כמות שהוא חי על ידי הדחק

סוגיית הגמרא לגבי דג מלוח וביצה צלויה:

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה לח, ב

דג מליח - חזקיה שרי, ור' יוחנן אסר. ביצה צלויה [שצלאה עובד כוכבים] - בר קפרא שרי, ור' יוחנן אסר. כי אתא רב דימי אמר: אחד דג מליח ואחד ביצה צלויה - חזקיה

¹³ הרב חיד"א בשו"ת ברכה (סימן קיג) כתב: ואנן בדין עינינו הרואות להריטב"א ז"ל שהבאתי בסמוך, דפשיטא ליה דאם נאכל כמות שהוא חי, אף דרגילים לבשלו שרי, והרי דהקלו קולא גדולה.

¹⁴ מעניין לשים לב שלמרות שנראה שהמאירי מחמיר בהגדרתו והריטב"א מיקל, המאירי כותב שדייסא נאכלת חי, והריטב"א כותב שדייסא לא נאכלת חי כי אע"פ שהחטים ראויים לכוס, אין כסיסה נחשבת אכילה.

ובר קפרא שרו, ורבי יוחנן אסר. ר' חייא פרוואה איקלע לבי ריש גלותא, אמרו ליה: ביצה צלויה מאי? אמר להו: חזקיה ובר קפרא שרו, ור' יוחנן אסר, ואין דבריו של אחד במקום שנים. אמר להו רב זביד: לא תציתו ליה, הכי אמר אביי: הלכתא כוותיה דרבי יוחנן. אשקיהו [אשקיהו לרב זביד] נגוטא דחלא [הנך דבי ריש גלותא דלא הוּו מעלו משום דאחמיר עלייהו] ונח נפשיה.

רש"י:

דג מליח - שמלחו העובד כוכבים ובמליחתו הוא נאכל בלא בישול.

חזקיה שרי - דלאו הוא בישול.

ור' יוחנן אסר - דזהו בישולו.

בר קפרא שרי - הואיל ובליע אוכל דידיה ולא נגע עובד כוכבים באוכלא.

חידושי הריטב"א מסכת עבודה זרה לח, ב

דג מליח חזקיה שרי ורבי יוחנן אסר. פרש"י ז"ל שנחלקו במליחת גוי אם יש בה משום בשול, ור' יוחנן אסר דמליחתו זהו בשולו וכדאמרין בעלמא דמליח כרותח, וכן פירשה הרמב"ם ז"ל, ואין זה נכון, ... והנכון דלענין מה שחזר ובשלו או צלאו גוי הוא שנחלקו, דחזקיה שרי כיון דבמליחתו היה נאכל כמות שהוא חי קצת, ור' יוחנן אסר דכיון שלא היה נאכל כמות שהוא מליח אלא ע"י הדחק יש בו משום בשולי גוים, וזה כעין מה שנחלקו בביצה שצלאה גוי לפי שאינה נאכלת חיה אלא על ידי הדחק, וסמכו ענין לו, וכן פירשו בתוספות ז"ל וגם הראב"ד והרמב"ן ז"ל.

שאלות:

7. במה נחלקו חזקיה ורבי יוחנן אליבא דרש"י, ובמה נחלקו אליבא דהריטב"א?
8. לפי הריטב"א, מה פוסקת הגמרא בדבר הנאכל כמות שהוא חי על ידי הדחק?

הבית יוסף מביא מחלוקת איך לפסוק בדגים מלוחים גדולים שצלאן גוי:

בית יוסף יורה דעה סימן קיג אות יב (ג) ד"ה כתב הרשב"א

וכתב הרשב"א (ארוך שם צה): אבל הראב"ד (לח: ד"ה דג מליח) והרמב"ן (לח: ד"ה והא דפליגי) כתבו ... בדג מליח שצלאו גוי פליגי, דחזקיה סבר כיון דנאכל כמות שהוא מלוח שרי, ורבי יוחנן סבר אכילה ע"י הדחק בכי הא לא שמה אכילה. וכתב שה"ר יונה (לח: ד"ה דג מליח) מפרש כן, אלא שהוא ז"ל פסק כר' יוחנן דאסר, והרשב"א תמה עליו שלא הוה ליה לפסוק כרבי יוחנן במקום חזקיה ובר קפרא, וכן פסק הרמב"ן (שם) בדגים גדולים שצלאן להיתרא מאחר שהיו נאכלין כמות שהן על ידי מלחן כחזקיה ובר קפרא עד כאן בת"ה הארוך. ובקצר (שם) כתב דגים גדולים מלוחים אע"פ שיש מקצת אנשים אוכלים אותם חיים מחמת מלחן אכילה זו על ידי הדחק היא הרבה ואינה אכילה לפיכך אם בשלן גוי הרי אלו אסורים ויש מן החכמים שהתירום והראשון נ"ל עיקר עכ"ל¹⁵.

¹⁵ המשך הבית יוסף שם: ודע שזה שכתב הרשב"א לחלק בין דגים קטנים לגדולים, שאלו נאכלין ע"י מלחן כמות שהן, ואלו אין נאכלין אלא ע"י הדחק, הכי דייק לשון רש"י - דגבי דגים קטנים מלוחין (לח. ד"ה מלוחין) כתב מלוחין נאכלין כמות שהן מחמת מלחן. וגבי דג מליח דאיפליגו ביה חזקיה ובר קפרא ורבי יוחנן כתב (לח: ד"ה דג מליח) דג שמלחו גוי ובמליחתו הוא נאכל בלא בישול עד כאן. ומדשני בלישניה דנקט הוא נאכל בלא

סוגית תורמוסין ששלק גוי:

מסכת יבמות מו, א

ר' חייא בר אבא איקלע לגבלא ... וחזא תורמוסין דשלקי עובדי כוכבים ואכלי ישראל, ולא אמר להו ולא מידי. אתא לקמיה דר' יוחנן, א"ל: צא והכרז ... ועל תורמוסין משום בישולי עובדי כוכבים לפי שאינן בני תורה [אתורמוסין ... אין בו משום בישולי עובדי כוכבים כדמפרש לקמן, אלא לפי שאינן בני תורה צא ואסור עליהן שלא יזלזלו בבשולי עובדי כוכבים] ... ועל תורמוסין משום בישולי עובדי כוכבים לפי שאינן בני תורה - הא בני תורה שרי?! והאמר רב שמואל בר רב יצחק משמי' דרב: כל הנאכל כמות שהוא חי - אין בו משום בישולי עובדי כוכבים, והא תורמוס אינו נאכל כמות שהוא חי, ויש בו משום בישולי עובדי כוכבים! ר' יוחנן כאידך לישנא סבירא ליה, דאמר רב שמואל בר רב יצחק משמי' דרב: כל שאין עולה על שולחן מלכים לאכול בו את הפת - אין בו משום בישולי עובדי כוכבים [תורמוס - אינו עולה על שולחן מלכים], וטעמא דאינן בני תורה, הא בני תורה שרי.

תוספות על אתר מביא את דין בשולי גוים בביצה ובשר מליח:

תוספות מסכת יבמות דף מו עמוד א

רבי יוחנן כאידך לישנא ס"ל - ... והא דאסר רבי יוחנן התם (ע"ז דף לח.) ביצה אע"ג דראוי לגומעה חיה, אין זו אכילה חשובה, דהכי נמי בשר מליח מותר לטלטלו בשבת (שבת קכח.) דחזי לאכילה, ואפ"ה יש בו משום בישולי עובדי כוכבים.

רבי יוחנן הכריע שאין בתורמוסין בשולי גוים שאינו על שולחן מלכים, אבל אסרם ל שאינם בני תורה. תוספות חילק בין התורמוסין לביצה ובשר מליח שבהם שייך איסור בשולי גוים. תוספות זה נפסק להלכה בשולחן ערוך.

פסק השולחן ערוך:

שולחן ערוך יורה דעה הלכות תערובות סימן קיג סעיף יב

דגים קטנים שמלחן ישראל או עובד כוכבים, הרי הן כמו שנתבשרו מקצת בישול. ואם צלאן עובד כוכבים, אחר כן, מותרים¹⁶. אבל דגים מלוחים גדולים, אינם נאכלים אלא ע"י הדחק; לפיכך אם צלאן עובד כוכבים, אסורים, ויש מתירין. הגה: וכן כל דבר שנאכל חי על ידי הדחק, ובשלו עובדי כוכבים, דינו כדגים גדולים (ד"ע). ובשר מלוח אינו נאכל כלל כמו שהוא חי, ואסור אם נתבשל על ידי עובד כוכבים (תוספות פ' החולץ).

(להבנת טעם ההבדל בין דגים קטנים לגדולים עיין בהערה 15 לעיל).

בישול משמע שעיקר אכילתו היא ע"י בישול אלא שכבר איפשר ליאכל בלא בישול והיינו אכילה ע"י הדחק. וכן צריך לפרש דברי הרמב"ם ... דדגים קטנים מתוך רכותן ע"י מליחתן הם ראויים לאכילת כל אדם, ומשום הכי צלייה דבתר מליחה לא חשיבא, אבל דג מליח אינו ראוי ע"י מליחתו אלא לאכילה ע"י הדחק, הלכך צלייה דבתר מליחה חשיבא.

¹⁶ אולי הדגים המלוחים שאנו אוכלים היום הם קטנים, ולכן אכילתם אינה נחשבת ע"י הדחק. (אם כי לא נהוג לצלותם).

הט"ז מסביר את טעם היתר הדגים הקטנים:

ט"ז יורה דעה סימן קיג ס"ק יב

ואם צלאן עובד כוכבים כו'. - דכיון שנאכלין כמות שהן חיין ע"י המליחה אין בהם משום בישול עובד כוכבים. ועל המליחה תחילה לא גזרו, שלא גזרו רק בבישול שעל ידי האש.

שאלות:

9. מה דין דגים מלוחים קטנים?
10. מה דין דגים מלוחים גדולים?
11. מה דין בשר מלוח?
12. מה ההבדל ביניהם?

פסק המחבר לגבי ביצה:

שולחן ערוך יורה דעה הלכות תערובות סימן קיג סעיף יד

ביצה, אף על פי שראויה לגומעה חיה, אם בשלה עובד כוכבים, אסורה.

ט"ז יורה דעה סימן קיג ס"ק יד

ביצה כו'. - הטעם דאכילה ע"י הדחק היא ואף ליש מתירין דסעיף י"ב בדגים גדולים מודים כאן ובתמרים המרים דסעיף ט"ו שכאן אין נאכלין אלא ע"י דוחק גדול וכן סיים הטור בהדיא ע"י דוחק גדול:

המשך הגמרא דלעיל:

מסכת עבודה זרה לח, ב

בעו מיניה מרבי אסי: הני אהיני [תמרים] שליכי דארמאי מאי? חוליי לא תיבעי לך - דודאי שרו [מתוקים ודאי שרו דאי משום בישולי עובדי כוכבים הרי נאכלין חיין], מרירי לא תיבעי לך - דודאי אסירי [אינן נאכלין ובישולן ממתקן], כי תיבעי לך - מציעאי [נאכלין חיין ע"י הדחק] מאי? אמר להו: מאי תיבעי להו? דרבי אסר, ומנו? לוי לעומת הקטע הקודם שבהבנתו היתה מחלוקת ראשונים, בקטע זה ישנה התייחסות מפורשת יותר לדברים הנאכלים על ידי הדחק.

פסק המחבר לגבי תמרים:

שולחן ערוך יורה דעה הלכות תערובות סימן קיג סעיף טו

תמרים המרים קצת, שאינם נאכלים אלא על ידי הדחק, אם בשלם עובד כוכבים, אסורים.

מצאנו התייחסות בגמרא למאכלים הנאכלים חיים על ידי הדחק: דגים מלוחים, ביצה ותמרים. לגבי דגים מלוחים נחלקו הראשונים בדינם, אבל לגבי ביצה הסביר הט"ז שנאכלת חיה רק בדוחק גדול ולכן מודים להחמיר, ואילו לגבי תמרים פשטה כבר הגמרא לאיסור.

מה הדין אם רוב העולם אינו אוכל מאכל מסוים כשהוא חי ולעומתם היחיד אוכלו חי, או להיפך אם רוב העולם אוכל מאכל מסוים כשהוא חי ולעומתם היחיד אינו יכול לאכול רק מבושל? שאלה נוספת היא מה הדין אם במקום אחד רגילים לאכול מאכל מסוים חי, ובמקום אחר רק מבושל?^{17 18}

ראב"ן עבודה זרה סימן שג

ודג מליח שבישלו גוי וביצה שצלאה גוי ואף על פי שיש בני אדם שאוכלין דג מליח חי וגומעין ביצה חייה, מיהו כיון דרובא דעלמא לא אכלי הכי אסר להו ר' יוחנן והלכתא כוותיה, אבל דג קטן מליח כגון הרינגש שבישלו גוי אין בו משום בישול גוים דרובא דעלמא אכלי ליה בחי כשהוא יבש, וכל דבר שאוכלין אותו בני אדם רובן כמות שהוא בחי אם בישלו גוי אין בו משום ב"ג, דאמר רב כל שהוא נאכל כמות שהוא בחי אין בו משום ב"ג.

פרי חדש הלכות מאכלי עכו"ם קיג ס"ק ב

ויש לדקדק בדין דבר נאכל כמות שהוא חי, שאם אדם אינו אוכלו אלא צלי או מבושל, והעולם אוכלים אותו כמות שהוא חי, או איפכא, אי אזלינן בתר דידיה או בתר דעלמא ... קי"ל דדעת היחיד בטלה אצל דעת כל אדם כדאמרינן ... ואי הוה ברירא מילתא שבמקומות דשכיחי האירנגי"ש רובן אוכלים אותן כשהן חיים הו"ל למיזל בתר רובא דעלמא דאף באתרא אמרינן דבטלה דעתו לגבי רובא דעלמא.

ערור השולחן יורה דעה הלכות תערובות סימן קיג סעיף יב

דבר פשוט הוא דלענין דבר שאינו נאכל כמות שהוא חי הולכין אחר רוב בני אדם, דאם הרוב אין אוכלין מאכל זה כמות שהוא חי אף שהיחיד אוכלו מ"מ אסור גם לאותו יחיד לאכול מבושל, ואם הרוב אוכלין זה כשהוא חי אף שהיחיד אינו יכול לאכול רק מבושל מ"מ מותר בו דבטלה דעתו אצל כל אדם, וכן פסק אחד מגדולי אחרונים [פר"ח סק"ג] אבל אם מדינה אחת אוכלת כשהיא חיה, ומדינה אחרת אין אוכלין אותה רק מבושל אין נבטלין זה לזה [עי' תוס' שבת צ"ב ב ד"ה ואת"ל ועירובין כ"ח ד"ה ובבל ודו"ק]:

שאלות:

13. לפי המקורות המובאים, האם אומרים שבטלה דעת יחיד לעומת דעת העולם להקל, ולעומת דעת העולם להחמיר?
14. לפי המקורות המובאים, האם אומרים שבטלה דעת מקום לעומת דעת העולם להקל? ולעומת דעת העולם להחמיר?

¹⁷ עיין בשיורי ברכה (יורה דעה קיג, א) שמרחיב בדין זה.

¹⁸ שאלה דומה מתעוררת לגבי קדושת פירות שביעית, שכן "דבר שדרכו ליאכל חי לא יאכלנו מבושל, ודבר שדרכו להאכל מבושל אין אוכלין אותו חי" (רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פ"ה, ה"ג), והשאלה היא מה הדין כשרוב העולם רגיל לאכול בצורה אחת, ויחיד או מקום רגילים אחרת. עיין "מדריך שמיטה לצרכן" (תשס"א) בהוצאת מכון התורה והארץ כפר דרום פרק ז.

ראינו מה הדין באדם שאוכל שלא כמו רוב העולם, כמו כן ראינו מחלוקת האם בטלה דעת מקום לגבי רוב העולם.

ו. אדם חשוב

באותו זמן נלמד האם אדם חשוב צריך להחמיר על עצמו, ונתחיל עם שתי גמרות שמדברות האם לאדם חשוב מותר לשתות מים שחיממם גוי, שהרי מים נאכל כמות שהוא חי.

מסכת שבת נא, א

אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה: אטמין לי צונן [בשבת], ואייתי לי מיא דאחים קפילא ארמאה [שהחמין נחתום נכרי, ובחול, ולאשמועינן דאין בהן משום בשולי נכרים]. שמע רבי אמי ואיקפד. אמר רב יוסף: מאי טעמא איקפד? כרבוותיה עביד, חדא כרב וחדא כשמואל. כשמואל - דאמר רב יהודה אמר שמואל: מותר להטמין את הצונן. כרב - דאמר רב שמואל בר רב יצחק אמר רב: כל שהוא נאכל כמות שהוא חי - אין בו משום בשולי נכרים. והוא סבר: אדם חשוב שאני [שהרואה אותו שהוא מיקל - עומד ומיקל יותר].

מסכת מועד קטן יב, ב

רבי יהודה נשיאה נפק [בחצר בשבת] בחומרתא דמדושא [טבעת, היא של מתנת וחותמה של אלמוג], ואשתי מיא דאחים קפילא ארמאה. שמע רבי אמי איקפד. אמר רב יוסף: מאי טעמא איקפד? אי משום חומרתא דמדושא - הא תניא: השירין [פריפה, סיכה לקשוח] הנזמים והטבעות - הרי הן ככל הכלים הניטלין בחצר. אי משום דאישתי מיא דאחים קפילא ארמאה - הא אמר שמואל בר יצחק אמר רב: כל שנאכל כמות שהוא חי [ומיא שתו אינשי כמות שהן] - אין בו משום בישולי נכרים! - אדם חשוב שאני [יש לו להחמיר על עצמו יותר, ולא הוה ליה למיפק בחומרתא דמדושא, ולא למישתי מיא דאחים קפילא נכרי].

הב"י מביא את התשב"ץ שמתיר מיני מתיקה שעושים הגוים מסולת ודבש (מובא לקמן פרק ד אות א), אבל מוסיף:

בית יוסף יורה דעה סימן קיג

וכתב (התשב"ץ) שעם כל זאת לא מלאו לבו לאכול מהם כדאמרינן בפרק במה טומנין (שבת נא). גבי מים דאחים קפילא ארמאה אדם חשוב שאני שכדי להתרחק ממעשה הגוים ראוי לכל אדם חשוב לקדש עצמו במותר לו וכל שכן בדברים הנאכלים משום תענוג ויקל לאחרים ויחמיר על עצמו עכ"ל:

אומנם בשולחן ערוך אצלנו לא הוזכר דין זה של אדם חשוב. כתב הב"ח:

ב"ח יורה דעה סימן קיג

אכן בפרק במה טומנין (שבת נא, א) איתא דאדם חשוב יש לו להזהר אף בדבר שנאכל כמות שהוא חי ופרש"י לפי שהרואה אותו שהוא מיקל עומד ומיקל יותר דהכי איתא התם רב נחמן אמר ליה לדרו עבדיה אייתי לי מיא דאחים קפילא

ארמאה שמע רבי אמי ואיקפד וקאמר תלמודא דטעמא דרבי אמי דאע"ג דהלכה כרב דדבר שנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בישולי גוים אדם חשוב שאני ומייתי לה הרי"ף (כג ב) והרא"ש (פ"ד סי' יב) לשם אלמא דהכי הילכתא דאדם חשוב יש לו להזהר אף בדבר שנאכל כמו שהוא חי והכי נקטינן. ואיכא לתמוה למה לא כתבו רבינו [=הטור]:

רואים מדבריו שהוא פוסק להלכה שאדם חשוב צריך להזהר ולא לאכול מאכל הנאכל כמות שהוא חי שבשלו גוי.

הב"ח תמה על הטור מדוע השמיט דין אדם חשוב, נראה את הסבר הש"ך:

ש"ך יורה דעה סימן קנב ס"ק ב

ולי נראה ... דמלתא דפשיטא היא דאדם חשוב ירחיק עצמו בכל מאי שיוכל וכן צ"ל לדעת הרמב"ם והט"ו [=הטור וש"ע] בסימן קי"ג שלא כתבו הא דאיתא בש"ס דאדם חשוב אסור בבש"ע אף בדבר שנאכל כמות שהוא חי

הפרי חדש חולק על הב"ח והש"ך:

פרי חדש יורה דעה סימן קי"ג סוף ס"ק ג

ודע דבפרק במה טומנין גרסינן דא"ל רב נחמן לדרו עבדיה אייתי לי מיא דאחים לי קפילא ארמאה, ושמע רבי אמי ואיקפד משום דאדם חשוב שאני שראוי להחמיר במותר לו. ולפי זה אין לאכול אדם חשוב בש"ג אפילו דבר שנאכל כמות שהוא חי. ומכל מקום מסתברא דק"ל כותיה דרב נחמן, חדא דמעשה רב, ועוד דאשכחין לרבי יהודה נשיאה נמי דאשתי מייא דאחים קפילא ארמאה כדאיתא בפ"ב דמועד קטן והו"ל רבי אמי יחידאה לגבייהו. ולאפוקי מהב"ח שתמה על הטור למה השמיט דין זה דאדם חשוב שאני, והש"ך כתב לקמן בסימן קנ"ב שלא הוצרכו לכתבו הרמב"ם והטור לפי שפשוט הוא. וכל זה אינו מחוור אלא העיקר שלא כתבוהו לפי שהדבר ברור להת' אפילו לאדם חשוב וכדכתבנא.

שאלות:

15. מדוע על אדם חשוב להחמיר על עצמו (לשיטת המחמירים)?

16. מי לדעתך נקרא אדם חשוב?

לסיכום אות זו: רב נחמן ורבי יהודה נשיאה שתו מים שחיים גוי, ורבי אמי הקפיד עליהם משום שאדם חשוב צריך להחמיר על עצמו. הרמב"ם טור וש"ע לא הביאו דין זה. נחלקו האחרונים כיצד לפסוק, הב"ח והש"ך מחמירים והפר"ח מיקל¹⁹.

¹⁹ ראה בספר בין ישראל לעמים של הרב דוד טהרני בפרק ה' סעיף טו, שפוסק שלאדם חשוב מותר לאכול דבר שנאכל כמות שהוא חי והמחמיר תבוא עליו ברכה, וראה במקורות שם סיכום שיטות אחרונים בזה.

פרק ג - עולה על שולחן מלכים (עעש"מ)

א. עיון במקור בגמרא – עולה על שולחן מלכים ללפת בו את הפת

נעיין שוב בגמרא המובאת לעיל פרק ב אות א, המביאה שני תנאים להקל:

מסכת עבודה זרה לח, א

אמר רב שמואל בר רב יצחק אמר רב: כל הנאכל כמות שהוא חי - אין בו משום בישולי עובדי כוכבים. בסורא מתנו הכי.
בפומבדיתא מתנו הכי, אמר רב שמואל בר רב יצחק אמר רב: כל שאינו נאכל על שולחן מלכים ללפת בו את הפת - אין בו משום בישולי עובדי כוכבים.
מאי בינייהו? איכא בינייהו: דגים קטנים, וארדי [פטריות], ודייסא.
אמר רב אסי אמר רב: דגים קטנים מלוחים [נאכלין כמות שהן מחמת מלחן] - אין בהן משום בישולי עובדי כוכבים.

שואלים הראשונים אין אפשר לומר שדייסא עולה על שולחן מלכים ללפת בה את הפת, והרי אפילו הדיוט לא אוכל דייסא עם פת, כמו שנאמר (ביצה טז, א) "הני בבלאי טפשאי דאכלי נהמא בנהמא"?

חידושי הרשב"א מסכת עבודה זרה דף לח עמוד א

ויש לי לומר דלא אמרו ללפת את הפת אלא דוקא במיני לפתן, כלו' שאין בכל מיני ליפתן משום בישולי נכרים אלא במיני לפתן החשובים שעולין מחמת חשיבותן על שולחן מלכים ללפת את הפת לפי שאין קירוב הדעת אלא בהם, אבל מאכלין הנאכלין בתורת מאכל ולא בתורת לפתן לא בעינן שעולים על שולחן מלכים ללפת אלא כל שעולין על שולחן מלכים לאכול יש בהם משום בישולי עו"ג, והילכך דייסא נמי שפיר סלקא למלכים ואסירא אליבא דפומבדיתאי דאמרי כל שאינו עולה על שולחן מלכים.

חידושי הריטב"א מסכת עבודה זרה דף לח עמוד א

ויש שהיו מתרצין דאדרבא כיון דאפילו הדיוט אין מלפת בו את הפת [יש בו משום בישולי גוים, דהא דאמרין כל שאינו עולה על שולחן מלכים ללפת בו את הפת] אין בו משום בשולי גוים הני מילי בדברים שאחרים מלפתין בו את הפת, אבל דברים שאין אחרים מלפתין אלא שאוכלים אותן בפני עצמן כגון דייסא, גם הוא עולה על שולחן מלכים כן ויש בו משום בשולי גוים.

ואין זה מספיק בעיני דסוף סוף כיון דכללא דנהרדעא הוא שכל שעולה על שולחן מלכים ללפת בו את הפת מה ענין דייסא לכאן, לכך הנכון שאף דייסא אינו נאכל כמות שהוא חי ואינו עולה על שולחן מלכים, וללישנא קמא יש בו משום בשולי גוים וללישנא בתרא אין בו משום בשולי גוים, דאע"ג דחייטים חזו לכוס אנן אכילה כמות שהוא חי בעינן.

בית הבחירה למאירי מסכת עבודה זרה דף לח עמוד א

ואע"פ שעליה ללפת אמרו ודייסא אינה ראויה למלכים ללפת שהרי אמרו בבליא טפשאי דאכלי נהמא בנהמא, נראה לי שעל ידי תערובות וסמים מכשירין אותה ומי"מ היא עקר, או שמא לא נאמר ללפת אלא לרבותא כלומר אף ללפת וכל שכן כשהיא עולה לאכילה לעצמה:

ולענין פסק ... וכן כל דבר שאינו עולה על שלחן מלכים מצד פחיתותו הן לאכלו על ידי עצמו הן ללפת בו את הפת אע"פ שאינו נאכל כמות שהוא חי אין בו משום בשולי גוים ... הדייסא והקליות אע"פ שעולים על שלחן מלכים הואיל ונאכלין כשהם חיים אין בו משום בשולי גוים, ויש מי שפירש בהם שאין נאכלים כמות שהם חיים ושאינן עולים על שלחן מלכים מפני שהם גורסים כל שאין עולים על שלחן מלכים ללפת בו את הפת ודייסא אינה בכלל זה שהרי נאמר על הבבליים בבליא טפשאי דאכלי נהמא בנהמא הרי שקראם טפשים על שהיו אוכלים פת ודייסא, ומי"מ אנו מפרשים בין לאכול על ידי עצמו בין ללפת ואין גורסים בה ללפת בו וכו', ואף למה שגורסו [=שגורסין] אנו מפרשים בה אף ללפת וכל [=וכל שכן] לאכילה לעצמו ודייסא עולה על שלחן מלכים לאכלה על ידי עצמה וכן נראה לנו מתלמוד המערב כמו שביארנו:

שאלות:

1. האם דבר שעולה על שולחן מלכים שלא ללפת בו את הפת נאסר משום בשולי גוים?
2. איך הסביר הרשב"א את המילים "ללפת בו את הפת"?
3. מה הקשה עליו הריטב"א?
4. איך תירץ המאירי את קושית הריטב"א?

יש מחלוקת ראשונים האם במאכל שעולה על שולחן מלכים בפני עצמו, אך לא עולה על שולחן מלכים ללפת בו את הפת, יש משום בשולי גוים. לרשב"א במאכלים הבאים בתורת מאכל ועולה על שולחן מלכים יש משום בשולי גוים, אך במאכלים הבאים בתורת לפתן אין בשולי גוים אלא אם כן מלפתים את הפת. הריטב"א חולק שאין בשולי גוים אלא בדבר העולה על שולחן מלכים ללפת את הפת. והמאירי כותב שבכל העולה על שולחן מלכים גם אם אינו בא ללפת את הפת יש משום בשולי גוים.

ב. גדר עולה על שולחן מלכים לפרפרת

מה הדין בדבר הבא לקנוח ופרפרת? האם אסור רק כאשר עולה על שולחן מלכים ללפת בו את הפת, או גם כאשר עולה על שולחן מלכים לבדו?

הרמב"ם בדין גוי שבישל ללא כוונה כתב:

רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק יז הלכה ט

עכו"ם שבישל ולא נתכוון לבשול הרי זה מותר, כיצד עכו"ם שהצית אור באגם כדי להעביר החציר ונתבשלו בה חגבים הרי אלו מותרין, ואפילו במקום שהן עולין על שלחן מלכים משום פרפרת.

טור יורה דעה הלכות תערובות סימן קיג

ולא אסרו אלא דבר שאינו נאכל כמו שהוא חי וגם עולה על שולחן של מלכים ללפת בו הפת או לפרפרת

שולחן ערוך יורה דעה הלכות תערובות סימן קיג סעיף א

דבר שאינו נאכל כמו שהוא חי, וגם עולה על שולחן מלכים ללפת בו את הפת או לפרפרת, שבישלו עו"ג, אפילו בכלי ישראל ובבית ישראל, אסור משום בישולי עובדי כוכבים.

נראה את ערוך השולחן:

ערוך השולחן יורה דעה הלכות תערובות סימן קיג סעיפים ו-ז

(ו) בגמ' [ל"ח א] איתא כל שאינו עולה על שולחן מלכים ללפת בו את הפת אין בו משום בישולי וכו', וכ"כ הרמב"ם בפ"ז דין ט"ו וביאר הטעם שמפני שעיקר הגזירה הוא משום חתנות שלא יזמנו אצלו בסעודה ודבר שאינו עולה על שולחן מלכים לאכול בו את הפת אין אדם מזמן את חברו עליו עכ"ל, ומלשון זה משמע דדבר שאינו ללפת בו את הפת אפילו הוא דבר של חשיבות כמו מיני פרפראות החשובים כיון שאינו ללפת את הפת לית לן בה אף אם אין נאכלים כמו שהם חיים, וכן כתב אחד מגדולי אחרונים שזהו דעת הרמב"ם וכן עיקר לדינא [פר"ח סק"ג]²⁰:

(ז) אבל הטור והשו"ע סעיף א' כתבו דבר שאינו נאכל כמו שהוא חי וגם עולה על שולחן מלכים ללפת בו את הפת או לפרפרת וכו' אסור משום בישולי כוכבים עכ"ל. ונראה שדעתם כן הוא, דזה שאמרו חז"ל ללפת בו את הפת לאו דווקא הוא ואורחא דמילתא קאמר דדבר שאינו חשוב אין מעלין על שולחן מלכים ללפת בו את הפת, אבל העיקר תלוי בדבר של חשיבות העולה על שולחן מלכים אע"פ שנאכל בפ"ע ולא עם הפת, וגם הרמב"ם עצמו הזכיר שם בדין י"ח לשון פרפרת לענין פולין ועדשים ע"ש, אך י"ל דכוונתו פרפרת שאוכלין עם הפת שכן כתב להדיא בפ"ד מברכות דין ו' וז"ל בירך על הפת פטר את הפרפרת שאוכלין בהן הפת וכו' עכ"ל. מיהו לדינא כיון דהטור וש"ע פסקו לאיסור הכי קיי"ל. [ומירושלמי פרק אין מעמידין הל' ח' משמע כהרמב"ם דאיתא שם כל אוכל שנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בישולי נכרים, עם הפת יש בו משום בישולי נכרים עכ"ל כלומר מה שאוכלין ללפת את הפת דבר מבושל דלפת פת דרכו במבושל והירושלמי לא הזכיר כלל הך דעולה על שולחן מלכים מיהו העיקר נראה דתלוי בללפת את הפת וצ"ע]:

שאלות:

5. במה חולק הפר"ח על השו"ע?

²⁰ הפר"ח כותב "באים בתורת מאכל ... אף שאינם עשויים ללפת בהם את הפת אסירי משום בש"ג כיון דחשיבי דאתו בתורת מאכל, אבל דברים הבאים בקנוח סעודה שאינם עשויים ללפת בהם את הפת וגם אינם באים בתורת מאכל פשיטא דלית בהו משום בש"ג שאין אדם מזמן חברו עליהם". וצריך עיון שהערוך השולחן הבינו שכל שאינו מלפת את הפת אין בו משום בישולי גוים, ולא חילק בין הבא בתורת מאכל לבא בתורת קינוח.

6. איך יסביר הפר"ח את הרמב"ם שכתב "משום פרפרת"?

הרמב"ם הוסיף "משום פרפרת", ומצאנו מחלוקת בפרוש דבריו, שהטור והשו"ע כתבו שבדבר שעולה על שולחן מלכים לפרפרת גם אם אינו בא ללפת את הפת יש משום בשולי גוים, והפר"ח חולק עליהם וכותב שאם אינו מלפת את הפת אין משום בשולי גוים.

ג. היחס בין נאכל חי לבין עולה על שולחן מלכים

האם לישנא בתרא חולקת על לישנא קמא, או מוסיפה עליה? איזו לישנא נפסקה להלכה? נראה מדברי הראשונים בזה:

תוספות מסכת עבודה זרה דף נט עמוד א

כל שנאכל כמות שהוא חי כו' - פסק ר"ת כהני תרי לישני, דהא ר' יוחנן ס"ל כהאי לישנא בתרא וקי"ל רב ורבי יוחנן הלכה כר' יוחנן, וללישנא בתרא נמי לא פליג רב עליה, וכלישנא דכל שנאכל כמות שהוא חי אית ליה לסתם תלמודא לעיל פ' אין מעמידין (דף לט:): דקאמר דלמאי ניהוש לה אי משום בשולי עובדי כוכבים נאכל כמות שהוא חי, וכן גבי משחא שליכא קאמר (לעיל לה): דנאכל כמות שהוא חי אע"פ שהוא עולה על שולחן מלכים, וללישנא בתרא דהכא מוסיף להקל דאפי' אינו נאכל חי שרי כיון שאינו עולה כגון תורמוס, ובהא ודאי מוזי דדבר שנאכל חי אע"פ שהוא עולה שרי, תדע דלעיל פרק אין מעמידין (דף לח). דקאמר איכא בינייהו דגים קטנים ארדי ודייסא שאין נאכלין חיין (ועולין) על שולחן מלכים ולא קאמר איכא בינייהו דבש ופירות שנאכלין כמו חיין ועולין, אלא ודאי בהא ליכא מאן דפליג דכיון שנאכלין חיין אין בו משום בישולי עובדי כוכבים, וללישנא בתרא בא להקל ולעולם אינו אסור אם אין כאן שניהם אינו נאכל ועולה.

שאלות:

7. מה דעת ר"ת?

8. לפי ר"ת לישנא בתרא באה להוסיף ולהקל על לישנא קמא, הסבר שתי ראיות שהביא.

רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק יז הלכות יד - טו

(יד) עכו"ם שבישל לנו יין או חלב או דבש או פרישין וכיוצא באלו (מכל) דבר הנאכל כמות שהוא חי הרי אלו מותרין, ולא גזרו אלא על דבר שאינו נאכל כמות שהוא חי, כגון בשר ודג תפל וביצה וירקות, אם בישלן העכו"ם מתחלה ועד סוף ולא נשתתף ישראל עמו בבשולן הרי אלו אסורין משום בשולי עכו"ם.

(טו) במה דברים אמורים בדבר שהוא עולה על שולחן מלכים לאכול בו את הפת, כגון בשר וביצים ודגים וכיוצא בהם, אבל דבר שאינו עולה על שולחן מלכים לאכול בו את הפת כגון תורמוסין ששלקו אותן עכו"ם אע"פ שאינן נאכלין חיין הרי אלו מותרין וכן כל כיוצא בהן, שעיקר הגזרה משום חתנות שלא יזמנו העכו"ם אצלו בסעודה ודבר שאינו עולה על שולחן מלכים לאכול בו את הפת אין אדם מזמן את חבירו עליו.

חידושי הרמב"ן מסכת עבודה זרה דף לח עמוד א

פסק ר"ת ז"ל ... דפומבדיתא נמי מודו דכל שנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בישולי גוים ואוסופי מוספי אלישנא דסורא ... מודו פומבדיתא בלישנא דסורא זהו דעת ר"ת ז"ל בפסק זה.

ור"ח ז"ל כתב לקמן בדבש ומדחזינן ברוב התלמוד דמוקים להו בנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בישולי גוים ש"מ דהאי לישנא דוקא, מיהו כיון דחזינן באידך פירקין דמפורש ור' יוחנן כאידך לישנא ס"ל כל שאינו עולה הילכך בעינן כתרי לישני, נוטין דבריו שדעתו כדעת ר"ת ז"ל דכל שאין בו שתי מדות הללו אין בו משום בישולי גוים בין שהיו מודים פומבדיתא לסורא או חולקין עליהם אגן מיהא כתרוייהו קי"ל ולקולא.

ורבינו הגדול ז"ל [=הרי"ף] כתבן סתם ולא פסק בהו מידי וכתב הא דאמרינן "דגים קטנים מלוחים אין בהם משום בישולי גוים" דמשמע הא שאינן מלוחים יש בהם משום בישולי גוים כסוראי, ואפשר שהמלוחין עולין על שלחן מלכים לאכול בהם את הפת שטעמן גדול ואפ"ה שרו כיון שנאכלין מחמת מלחן אין בישולן קרוי בישולי גוים.

ולדידי מחוורתא דפיסקא כלישנא דסוראי דבעיין ופשטין באהיני שלימן כותייהו, וכן נראין דברי רבינו הגדול ז"ל.

ר"ן על הרי"ף מסכת עבודה זרה דף טו עמוד א ד"ה קמ"ל קמחא עיקר

ולענין הלכה פסק ר"ת ז"ל כלישנא דפומבדיתא ... דפומבדיתאי מודו ללישנא דסוראי ואוסופי הוא דקא מוספי עלייהו וכן דעת ר"ח ז"ל וכ"כ הר"ם במז"ל בפ' י"ז מהל' מאכלות אסורות.

אבל הרמב"ן ז"ל פסק כלישנא דסוראי דכל שאינו נאכל כמות שהוא חי אע"פ שאינו עולה על שולחן מלכים יש בו משום בשולי עובדי כוכבים, והביא ראיה מאהיני שלימי דלקמן [דף לח ב] דס"ל לרב ז"ל שאין עולין על שולחן מלכים ואפ"ה מרירי ומציעאי אסירי, ואין זו ראיה דמאן לימא לן דהנהו אהיני שלימי דידהו לא היו עולין על שולחן מלכים דאפילו מרירי נמי אפשר שהן מתמתקין בשליקתן.

ונמצא פסקן של דברים דכל שיש בו אחת מג' מדות הללו שהוא נאכל כמות שהוא חי או שאינו עולה על שולחן מלכים או שלא נשתנו מברייתן ע"י האור אין בו משום בישולי עובדי כוכבים אלא שלא ראיתי לראשונים מפורש דכל שלא נשתנה מברייתו ע"י האור יהא מותר והרב אלפסי ז"ל כתב לישני דסוראי ודפומבדיתאי ואינו מכריע בהם כלום.

שאלות:

9. מה דעת הרמב"ם?
10. מה הטעם ברמב"ם שלא גזרו על שאינו עולה על שולחן מלכים?
11. מה דעת הרמב"ן?
12. הרמב"ן הביא ראיה לשיטתו מדגים מלוחים קטנים, ודחה ראיה זו. הסבר את הראיה והדחיה.
13. הרמב"ן הביא ראיה מאהיני שלימן (תמרים שלוקים), עיין שוב בגמרא על נושא זה, הובאה לעיל בפרק ב אות ד.
14. הסבר את ראית הרמב"ן, וכיצד דחאה הר"ן?

שיטה נוספת מובאת בראבי"ה בשם יש מי שפסקו:
ראבי"ה תשובות וביאורי סוגיות סימן אלף סה

[לח ע"א] והשלקות. אמר רב שמואל בר רב יצחק אמר רב כל שהוא נאכל כמות שהוא חי אין בו משום בישולי גוים בסורא מתנו הכי. בפומבדיתא מתנו הכי אמר רב שמואל בר רב יצחק אמר רב כל שאינו עולה על שלחן מלכים ללפת בו את הפת אין בו משום בישולי גוים. ור"ת פסק כלישנא בתרא, ... ולא נהירא לי דסוגין כלישנא קמא. ... ומיהו ללישנא בתרא נמי י"ל דמודי ללישנא קמא דדבר הנאכל כמות שהוא חי, ולהכי יין מבושל לא חשו בו משום בישולי גוים לכולי עלמא. ויש שפסקו כתרין לישנא ולחומרא.

נראה כעת את פסק השו"ע:

שולחן ערוך יורה דעה הלכות תערובות סימן קיג סעיף א
דבר שאינו נאכל כמו שהוא חי, וגם עולה על שלחן מלכים ללפת בו את הפת או לפרפרת, שבישלו עו"ג, אפילו בכלי ישראל²¹ ובבית ישראל²², אסור משום בישולי עובדי כוכבים.

שאלות:

15. סכם את השיטות השונות.

16. כמו מי פסק המחבר?

הר"ן הוסיף לנו תנאי שלישי לבישולי גוים, שלא נשתנה מברייתו על ידי האור. באות הבאה נדון בתנאי זה.

לסיכום: יש מחלוקת ראשונים האם לישנא בתרא חולקת על לישנא קמא (הרשב"א, הובא באות א) או מוסיפה עליה (ר"ת). כמו כן יש מחלוקת כמי לפסוק, רוב הראשונים פסקו כשתי הלשונויות להקל (או שפסקו כלישנא בתרא והבינו שהיא מוסיפה על לישנא קמא), הרמב"ן פסק כלישנא קמא, והראבי"ה מביא יש שפסקו כשתי הלשונויות לחומרא.

ד. לא נשתנה מברייתו על ידי האור

נזכר בגמרא מלעיל (פרק א אות א):

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף לז עמוד ב - דף לח עמוד א
והשלקות. מנהגי מילי [דבישולי עובדי כוכבים אסירי]? א"ר חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, אמר קרא: (דברים ב) אוכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי, כמים - מה מים שלא נשתנו, אף אוכל שלא נשתנה.

²¹ מקור תנאי זה מרש"י על המשנה, הובא בפרק א' אות א'.

²² מקור תנאי זה מתוס' (ע"ז לח. ד"ה אלא). יבואר בפרק ה.

אלא מעתה, חטיין ועשאן קליות [יבשו בתנור] ה"נ דאסורין! וכי תימא ה"נ, והתניא:
חטיין ועשאן קליות - מותרין!
אלא כמים - מה מים שלא נשתנו מברייתן, אף אוכל שלא נשתנה מברייתו.
אלא מעתה, חטיין וטחנן ה"נ דאסורין! וכי תימא ה"נ, והתניא: חטיין ועשאן קליות -
הקמחים והסלתות שלהן מותרין!
אלא כמים - מה מים שלא נשתנו מברייתן ע"י האור, אף אוכל שלא נשתנה מברייתו
ע"י האור.
מידי אור כתיב? אלא מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא.
רש"י:
מדרבנן - שלא יהא ישראל רגיל אצלו במאכל ובמשתה ויאכילנו דבר טמא.

הגמרא כתבה "מה מים שלא נשתנו מברייתן ע"י האור, אף אוכל שלא נשתנה מברייתו ע"י
האור", ולכן קליות שלא נשתנו מברייתן מותרות. נראה את הגדרת הירושלמי למושג
נשתנה מברייתו שחולק וסובר שקליות נשתנו מברייתן.

תלמוד ירושלמי מסכת עבודה זרה פרק ב דף מא טור ד/ה"ז
תני ר' שמעון בן יוחי כן "אוכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם וגו'" מה מים לא
נשתנו מברייתן אף כל דבר שלא נשתנה מברייתו.
התיבון [=השיבו לו] הרי מוטליא [=זרע כרפס ועוד] ופנקריסין [=שומר לפרי ממין צלף]
וקובטיות [=כרתין] וקליות וחמים [=מים חמים] שלהן הרי אילו מותרין! ניחא כולהון
שהן יכולין להישרות לחזור לכמות שהיו, קליות למה? רבי יוסי בי רבי בון בשם רב
כל אוכל שהוא נאכל כמות שהוא בחי אין בו משו' בישולי גוים.
רואים שהירושלמי אומר שקליות כן נשתנו מברייתן, מכיון שאי אפשר להשרותן ולהחזירן
לכמות שהיו.

ערוך השולחן מסכם את הגדרת נשתנו מברייתן²³:

ערוך השולחן יורה דעה הלכות תערובות סימן קיג סעיף ט
הרשב"א מפרש דזה שאמרו שלא נשתנה מברייתן ע"י האור בכוונה שמקודם לא
היה ראוי לאכילה וע"י האור ראוי לאכילה, וא"כ חדא מילתא היא עם דבר שאינו
נאכל כמות שהוא חי [כ"כ בתה"ב בית ג' שער ז'],
ובירושלמי משמע דפירושו הוא שלא נשתנה מברייתו ע"י האור כלומר שע"י שרייה
יחזור הדבר לכמו שהיה קודם בישול ע"ש,
[אך הש"ס שלנו אינו סובר כן, דהירושלמי אומר דקליות מקרו נשתנו ע"ש הל' ח',
ובגמ' מפורש להיפך ודו"ק]:

שאלות:

17. האם אפשר להבין בבבלי אחרת מהגדרת הרשב"א?

²³ עיין שו"ת שבט הלוי חלק ו סימן קח שמביא ג' הגדרות ללא נשתנה מברייתו ע"י האור.

השאלה היא האם דין זה נפסק להלכה? ראינו באות הקודמת שהרמב"ם והשו"ע לא הביאו זאת, לעומת הר"ן שכן פסק שכל שלא נשתנה מברייתו ע"י האור אין בו משום בשולי גוים. נראה אחרונים שמסכמים את השיטות:

ש"ך על שולחן ערוך יורה דעה הלכות תערובות סימן קיג סעיף קטן א

וגם עולה על שולחן מלכים כו' - מדלא התנה המחבר שיהא נשתנה מברייתו ע"י האור, אלמא דס"ל אפילו לא נשתנה אסור, וכדעת הרמב"ם שהביא בב"י, וכן דעת הרב בד"מ ובת"ח כלל ע"ה דין ט', וזה דעתו בהג"ה ס"ב שלא התיר האפונים אלא מטעם שאינם עולים על שולחן מלכים ולא מטעם דלא נשתנו מברייתן וכמ"ש בד"מ ובת"ח שם.

אבל באמת נראה עיקר בש"ס (דעבודת כוכבים סוף דף ל"ז) כהר"ן ורש"י דאין אסור משום בשולי עובדי כוכבים אלא כשנשתנה מברייתו ע"י האור, וכ"פ בהג"א פא"ט מא"ז, וכן נראה דעת הרי"ף וכמו שכתב הר"ן, וכן נראה דעת ראב"ן סי' ש"ג. מיהו דעת שאר הפוסקים נראה דאין לחלק בזה:

שו"ת עטרת פז חלק א כרך ב - יורה דעה, הערות סימן ב הערה ו

והש"ך (ביו"ד סי' קיג סק"א) כתב, שכן נראה עיקר כדברי הר"ן דכל שלא נשתנה מברייתו ע"י האור, שרי ולית ביה משום בשו"ג ואע"פ שעולה על שולחן מלכים, ... אולם הנה מדברי שאר הפוסקים נראה, דלא ס"ל כהר"ן, וכמש"כ הש"ך (שם), ושכן מבואר ג"כ באיסור והיתר (כלל מג דין א) דאף דבר שלא השתנה מברייתו ע"י האור, אסור משום בשו"ג. ע"ש. וכ"כ נמי הכנה"ג (סי' קיג בהגהב"י סק"ח), דמדברי שאר הפוסקים מתבאר דלא כהר"ן. ע"ש. וכ"כ הפרי חדש והפרי תואר (שם סק"א), וכן מבואר נמי בערך השולחן למהר"י טייב (שם סק"ב), ובערוך השולחן להגר"מ עפשטיין (שם סעיף ט) ועוד.

שאלות:

18. על פי הציטוטים שהבאנו, מי הם המקילים ומי המחמירים?

19. מה דעת הש"ך?

האם הכלל שלא נשתנה ממראיתו ע"י האור בא רק להקל או גם להחמיר? דהיינו: מה הדין בדבר הנאכל כמות שהוא חי או אינו עולה על שולחן מלכים אך נשתנה ממראיתו כגון שנמחה גופו בבישול?

דרכי משה יורה דעה סימן קיג ב

ונראה לי ללמוד מדברי הר"ן דלעיל ושאר פוסקים דלא חילקו בין דבר שנשתנה ללא נשתנה דאפי"ן נשתנה שרי, דזה המאכל שעושיין מגודגדניות וקורין אותו פאוודל"א שהוא מותר ושאיין בו משום בישולי גויים, דהרי הגודגדניות נאכלין כמות שהן חייין ואע"ג דנשתנה ונמחה גופן ואינו ניכר כלל שהיו גודגדניות אפי' הכי שרי, וכן המנהג פשוט וראייה גם כן מדברי הרמב"ם פרק י"ז דשמן של גויים מותר מפני שנאכל כמות שהוא חי עכ"ל. שמע מינה אע"ג דלכתחלה היו זתים ואח"כ שמן אפי' הכי שרי והוא הדין כאן.

הגהת הרמ"א על שולחן ערוך יורה דעה הלכות תערובות סימן קיג סעיף ב
וכל פרי שנאכל כמו שהוא חי, אע"פ שבשלו אותו עובדי כוכבי ונמחה ונעשה תבשיל בידיהם, שרי. ועל כן
אוכלין הפובידל"א שעושיין העובדי כוכבים (ד"ע ממשמעות הרמב"ם ור"ן ותוס' והוא פשוט).

לסיכום: מצאנו קולא שלישית בבשולי גוים, שכל שלא נשתנה מברייתו ע"י האור אין בו
משום בשולי גוים. יש מחלוקת בהבנת מושג זה, שלירושלמי פרושו שיכולין להישרות
ולחזור לכמות שהיו לפני הבישול, והרשב"א הסביר שהכוונה שבתחילה לא היה ראוי
לאכילה וע"י האור נעשה ראוי לאכילה. הרמ"א הוכיח שמושג זה משמש רק לקולא. כמו כן
יש מח' ראשונים ואחרונים האם לפסוק קולא זאת להלכה.

ה. דין אפונים וקטניות קלויים

מסכת עבודה זרה לז, ב
והתניא: חיטין ועשאן קליות - מותרין!

בטעם ההיתר:

רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק יז הלכה יז
... וכן קליות של עכו"ם מותרין ולא גזרו עליהם שאין אדם מזמן חבירו על הקליות.

רבינו ירוחם - תולדות אדם וחווה נתיב יז חלק ז
והקליות של גוי' מותרין שאין בהן משום בישולי גוים ... וקליות י"מ אפי' אין נאכלין
כמו שהן חיין, והרשב"א כתב בתורת הבית שלו דוקא נאכלין כשהן חיין כגון חטה
שיש בני אדם שכוססין אותה חיה.

ר"ן על הר"ף מסכת עבודה זרה דף יד עמוד ב
וזהו היתרן של קליות מפני שהן לא נשתנו מברייתן²⁴ [ולא] מפני שיהו נאכלין כמות
שהן חיין ... אבל הר"ם במז"ל כתב בפרק שבעה עשר מהלכות מאכלות אסורות וכן
קליות של עובדי כוכבים מותרין דלא גזרו עליהן שאין אדם מזמן את חברו על
קליות:

שאלות:

20. מהם טעמי היתר הקליות?

בית יוסף יורה דעה סימן קיג
ואמרינן בגמרא (לז): דחטים ועשאן גוי קליות שרו [בדק הבית] כתב רבינו ירוחם
(שם) יש מפרשים אפילו אין נאכלין כמו שהם חיים והרשב"א כתב בתורת הבית
(הקצר ב"ג ש"ז צד). דוקא נאכלין כשהן חיים כגון חטה שיש בני אדם שכוססין
אותה חיה עכ"ל [עד כאן] וכתב הר"ן (יד: סוד"ה רבי) דטעמא מפני שלא נשתנו

²⁴ הר"ן לשיטתו לעיל אות ד שפוסק דאין איסור בשולי גוים בדבר שלא נשתנה מברייתו ע"י האור.

מברייתן אבל הרמב"ם כתב בפרק י"ז מהלכות מאכלות אסורות (הי"ז) דטעמא דלא גזרו עליהן מפני שאין אדם מזמן את חבירו על הקליות וע"פ דברים אלו נהגו היתר באפונים קלויים שקולים הגוים ולא פקפק אדם עליהם אם לא במקום שנוהגין למשוך המחבת בשמן בשעת קליה והוא מקום שיש לחוש שמא ישימו חלב במקום שמן:

דרכי משה יורה דעה סימן קיג ב

וכן מצאתי בהגהות מוהר"ר אברהם מפראג שהתיר קטנית שקורין בל"א ערבי"ס [נראה כוונתו לחומוס הנקרא בלע"ז ערב"ס] שקולין הגוים בכליהם שאין בהם משום בישולי גויים, וכתב דכן משמע בסמ"ג ה"ל י"ט סי' ע"ה דנוהגין היתר בתורמוס של גויים וגם ליכא למיחש שבישלו אותו בכליהם דסתם כלי גוי אינו בן יומו²⁵.

הגהת הרמב"א על שולחן ערוך יורה דעה הלכות תערובות סימן קיג סעיף ב

הגה: ומותר לאכול אפונים קלויים של עובדי כוכבים, וכן הקטניות שקורין ערבשי"ן, קלויים, דאינן עולים על שלחן של מלכים וכן נהגו בהם היתר אם לא במקום שנהגו למשוך המחבת בחלב, שאז נוהגים בהם איסור. רמב"ם פ"ז דמ"א ומהר"א מפראג והגהות בארוך. אבל בלאו הכי, שרי ואין לחוש לכלים של עובדי כוכבים, דסתמן אינן בני יומו.

המהריט"ץ מתיר בישקוגוש [=כעכין יבשים] שמוכרים הגויים:

שו"ת מהריט"ץ (ישנות) סימן קסא

... ועוד דטעמא דכתב הרמב"ם ז"ל בקליות שייך בהו, דאין אדם מזמן את חבירו בקליות גם אין אדם מזמן את חבירו בבישקוגוש, שהרי הקליות יש בהם ג"כ דבר חשוב כגון שקדים קלויים ושאר דברים חשובים, ועם כל זה אין דרך לזמן את חבירו אלא בפת דוקא, אבל שאר מלי אפילו יהיו חשובים אין דרך לזמן את חבירו בקליות אעפ"י שעולה על שלחן מלכים, מכל מקום לזמן ממש לקרא לו שיבוא אל ביתו להאכילו ולזמנו אין דרך אלא על הפת, אבל בקליות ובישקוגוש אף על פי שעולין על שלחן מלכים ודרך לכבד אדם את חבירו כשפוגע בו להאכילו שקדים קלויים ואפונים קלויים ובישקוגוש, מכל מקום אין דרך לזמן ממש לקראתו להביאו אל ביתו אלא על פת כמו שכתב הרמב"ם ז"ל, וחתנות לא שייך אלא בדבר שדרך לזמנו ולהביאו אל ביתו גזרינן כיון שמביאו אלא ביתו שמא יתחתן בהם, אבל במלי דלא קרי ליה לביתה ליכא חשש.

שאלות:

21. מה המהריט"ץ לומד מהיתר הקליות?

מפסקי האחרונים:

שירי ברכה יורה דעה סימן קיג

1. דין ב הגהה. ומותר לאכול אפונים קלויים של עכו"ם וכו'. רבינו האר"י אסר הבילביזי"ש, ובערבי קודאמא"ס [=אפונים], שעושין הגוים. שאעפ"י שאינן עולים על שלחן מלכים, עולים על שלחן שרים. כמ"ש בסמוך.

²⁵ אוכל כשר שבושלו בכלי טרף נקי שאינו בן יומו לא נאסר (שו"ע סי' קג, סעי' ה).

שו"ת יחוה דעת חלק ד סימן מב

אולם נראה שהאר"י ז"ל נמשך לשיטתו בשער המצות (פרשת וילך) שכתב, שאסור מן הדין לאכול אפונים קלויים של גוים, מפני שהקליות שלהם עולים על שלחן מלכים ושרים באותם מקומות שעושים שם את הקליות. ע"ש ... אבל לפי מה שאנו תופסים עיקר ההלכה כדברי הרמב"ם (בפרק י"ז מהלכות מאכלות אסורות הלכה י"ז) שקליות של גוים מותרים, לפי שאין אדם מזמין את חבירו על קליות, והעיד מרן הכסף משנה שם, שכן פשט המנהג לאכול אפונים קלויים של גוים. וכן כתב הבית יוסף /יו"ד/ (סימן קי"ג). וכן פסק הרמ"א בהגה (שם סעיף ב'). וכתב בספר שלחן גבוה שם, שבעיר גדולה של חכמים ושל סופרים שאלוניקי, פשט המנהג להתיר קליות של גוים, על פי דברי הרמב"ם הנ"ל. ע"ש. וכן כתבו האחרונים. וגם לטעם הסוברים שצריך להיות עולים על שלחן מלכים ללפת בהם את הפת, אבל לקינוח סעודה בלבד לא מהני, הא ודאי שאף האפונים וגרעיני הקפה שנקלו על ידי גוים מותרים באכילה, וכן כתב הפרי חדש (סימן קי"ג סק"ה) לגבי הקליות, להתירם מטעם זה. ע"ש ... ואין מנהגינו לתפוס להלכה כדברי האר"י ז"ל אלא בעניני תפלה וכדומה, בדברים שיסודתם בהררי קודש על פי הקבלה, אבל בעניני הלכה אין לזוז מדברי הפוסקים.

מה קורה בקליות שאינם נאכלים חיים?

שו"ת שואל ונשאל חלק ג - יורה דעה סימן רסב

דעת הי"מ שהביא רי"ו שהזכיר מרן שם ס"ל, דגם דאין חיים שרי. וכן לפי הטעמים שכ' הר"ן והרמב"ם ודעמייהו מוכח דלא כהרשב"א ורבים ניהו נגד הרשב"א. וכ"נ שכן דעת מרן בב"י שכ' דלפ"ד הר"ן והרמב"ם נהגו היתר באפונים קלויים ואין מי שמפקפק בדבר ע"ש. נראה דנקיט הט' כהנך רבוותא, שהרי האפונים אינם נאכלים חיים, וכ"נ דעת מור"ם ז"ל בהגה שהזכיר כת"ר נר"ו:

מה קורה בקליות העולה על שולחן מלכים?

שו"ת דברי דוד חלק ב יורה דעה סימן כ (לרב דוד טהרני שליט"א)

...וכן כתב הגאון רבי מסעוד חי רקח בספרו מעשה רוקח על הרמב"ם (שם) שקליות אף שעולין על שלחן מלכים ואין נאכלין חיים מותרין מטעמו של הרמב"ם שאין אדם מזמין חבירו על הקליות ...

הכלל העולה: אין בקליות איסור בישולי גויים כלל, אף שאינן נאכלים כמות שהם חיים ועולים על שלחן מלכים משום שאין דרך לזמן את חברו על הקליות ...

וכן ביאר הכנה"ג (הגב"י אות יט) שמר"ן ס"ל שאף בקליות שעולים על שלחן מלכים אין בהם בש"ג. וכן ביאר את דברי מר"ן המהריט"ץ בתשובתו (סוס"י קסא)²⁶ שקליות אע"פ שהן עולין על שלחן מלכים כיון שאין אדם מזמין את חברו עליהם אין בהם בש"ג. ואפילו נאמר שאין דעת מר"ן ברורה, מ"מ הרי קבלנו הוראות הפר"ח [הפוסק שבדבר הבא לקנוח סעודה שאין מלפתים בו את הפת, כגון קליות, אין משום בש"ג (לעיל אות ב)] כהוראות מר"ן כידוע. מה גם שבספר כנה"ג (שם) ובשלחן גבוה (שם)

²⁶ הובאה לעיל.

אות 1) העידו שכן המנהג, וכ"כ בספר ויקרא אברהם (דקכ"ד ע"ג) שכן המנהג בצפת. ובכל מקום שהלכה רופפת בידיך פוק חזי מאי עמא דבר.

שו"ת עטרת פז חלק א כרך ב - יורה דעה, הערות סימן ב הערה 1

מכל מקום לפי המתבאר יש לומר, די ש לצרף הכא את דעתיה דהר"ן, דכל מיני הקליות שרו, ואינן נאסרים משום בשו"ג היות ואינם משתנים ע"י האור. וטעם זה שפיר הוי לאומרו אף כשקליות אלו עולים על שולחן מלכים. דבפשטות זהו הנפקא מינה בין טעמו דהר"ן, לטעמו של הרמב"ם בהיתר קליות של עכו"ם. ודו"ק. (עי' בחידושי הגהות בטור (סי' קיג אות ג) שכתב לבאר ולהגיה בדברי הב"י (שם) כיוצא בזה, כי זהו הנ"מ בין טעמו של הר"ן להרמב"ם, דלהר"ן אף שקליות אלו עולים על שולחן מלכים לית ביה משום בשו"ג, כיון שלא משתנים מבריתן. משא"כ לדעת הרמב"ם. ע"ש. וראה גם בביאור הגר"א (סי' קיג סק"ו) שג"כ מבואר מדבריו כיו"ב. ע"ש. וראה גם במעשה רוקח על הרמב"ם (פי"ז מהמ"א הי"ח) שכתב שם ג"כ לבאר דזהו הנפ"מ בין טעמיה דהרמב"ם והר"ן, דלהרמב"ם תלוי במנהג המקומות אם עולה על שולחן מלכים, וכל מקום שעולה על שולחן מלכים יש לאוסרו. אבל לר"ן בכל גווי מותרים קליות אלו. ע"ש). וא"כ יש לצרף בנידון דידן בענין החומוס הזה שקולים אותו העכו"ם ודין קליות יש לו, את דעתו זו של הר"ן לס"ס להיתרא.

סיכום: הגמרא התירה קליות חיטה. הראשונים נחלקו בטעם ההיתר: הרמב"ם התיר מטעם שאין אדם מזמין את חברו על הקליות, והר"ן משום שלא נשתנו מבריתן ע"י האור. רבינו ירוחם הביא יש מפרשים שהתירו אפילו שאין נאכלים חיים ואת הרשב"א שדווקא כשנאכלים כמות שהן חיים. המהריט"ץ דייק שלמרות שאדם מכבד את חברו בקליות, אבל מכיון שלא מזמינו על הקליות אין בהם איסור בשולי גוים. האר"י אסר מכיון שעולים על שולחן שרים. היחווה דעת התיר. רבי כלפון משה הכהן (השואל ונשאל) פסק דלא כרשב"א והתיר קליות גם כשאינם נאכלים כמות שהם חיים. ובקליות העולה על שולחן מלכים ראינו שתי הבנות: הדברי דוד שהבין ברמב"ם להיתר (וכן פסק להלכה) והרב זביחי שהבין ברמב"ם להחמיר אך צירף להקל את הר"ן שהתיר קליות גם כשעולה על שולחן מלכים מטעם שלא נשתנו מבריתן ע"י האור.

1. הגדרת מלך לענין עולה על שולחן מלכים

על מנת לברר מי נחשב מלך, נראה מדברי האחרונים:

שיורי ברכה יורה דעה סימן קיג ס"ק ב

עולה על שלחן מלכים וכו'. לאו דוקא מלכים, אלא אפילו עולה על שלחן שרים שבארץ היא אסור. רבינו האר"י זצ"ל בשער המצות פרשת עקב. ועמ"ש בספר נגיד ומצוה מהר"י צמח בסוד הלא שרי יחדיו מלכים. ע"ש.

מעשה רקח על הרמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק יז דין יח

ובהא דעולין על שלחן מלכים צ"ע דאי בעי דוקא מלכים או ל"ד אלא כל שדרך לעלות על שלחן שרים הוא הדין והוא הטעם, והנה מצאתי להרכנה"ג שם שכתב

משם הרב המקובל האלקי מהר"י לוריא זצוק"ל שהיה אוסר בתורמוסין של גוים משום בש"ג מפני שלפעמים הם עולין על שלחן שרים וכו' ע"כ. שמעינו מינה ... דמלכים לאו דוקא.

כף החיים יו"ד סימן קיג ס"ק ב

וגם עולה על שלחן מלכים וכו', לאו דוקא מלכים אלא אפילו עולה על שלחן שרים שבארץ היא אסור. רבינו האר"י ז"ל בספר טעמי המצות פרשת עקב ובשה"מ פרשת וילך. ברכי יוסף בשו"ת ברכה אות ב' ור"ל אנשים חשובים שראוי מאכל זה לתת לפניהם.

שו"ת דברי יציב חלק יורה דעה סימן ל

יג) ויש להעיר בדבר שכתבתם שמבשלין להם ביצים, שצריך לברר בזה, הגם שבליקוטי תורה פרשת עקב [בטעמי המצוות], ובשער המצוות פרשת וילך, דלאו דוקא מלכים דה"ה כשהשרות אוכלין אותן, ובכף החיים [סי' קי"ג ס"ק ב] דר"ל חשובים, לא ידעתי מנ"ל הא, דפשיטא דחשובים ומלכים ושרים אינו גדר אחד.

לסיכום: יש מחלוקת האם מדובר במלכים ממש (דברי יציב)²⁷ או שצריך להרחיב גם לשרים או אנשים חשובים (כף החיים ועוד²⁸) כשרבינו האר"י הרחיב במפורש גם לשרים.

ז. בגדר סעודת מלכים

שו"ת חסד לאברהם אלקלעי ח"א חלק יורה דעה סימן ח

שאלה: הקאדאאי"ף שעושיין האומנין גויים למכור, וזה מעשהו שלוקחין עיסה רכה עד מאד, ומריקין אותה בכלי מנוקב נקבים דקים, ולרוב רכות העיסה יורדת דרך אותם נקבים על המחבת שעל האש, והיא נאפת חוטיין חוטיין, ומוכרין אותה כך, ואח"כ הקונים חוזרים וקולין את החוטיין הללו בשמן במרחשת ונותנין עליה דבש ... **תשובה:** לכאורה נראה דודאי איכא בו משום בש"ג, דהא כולהו אתנהו ביה, דאינו נאכל כמות שהוא חי וגם עולה על שלחן מלכים, ואין סברה לומר דהקאדאאי"ף לא מיקרי עולה עש"מ כיון שאינו עולה כך כמו שקונין אותו מהאומן אלא אחר שקולין אותו בבית בשמן ודבש, דהא מבואר בסי' קי"ג ס"ט דבשר שבשלו עכו"ם כמאכל בן דרוסאי וגמרו ישראל אסור יע"ש, והתם נמי ודאי דמסתמ' אינו עול' עש"מ בלא גמר בישול לגמרי ועכ"ז קרינן ביה עעש"מ, ותו דסתם מאכלים של מלכות אינן עולין כך כמו שאנו אוכלין אותם, אלא מסתמא נותנין בתוכו או ע"ג מיני' ממינים שונים של תבלין וריח טוב, ואם אתה אומר דעעש"מ הכונה כמו שעולה ממש לא נשאר דין בש"ג בעולם.

²⁷ עיין שו"ת שואל ונשאל ח"א יו"ד סי' סב בתחילת התשובה שמביא בהסבר ראשון שנהגו לאסור דווקא בשולחן מלכים ממש.

²⁸ עיין במנחת אשר פרשת דברים (סי' ה, ח) שכתב: "ונראה עוד דאף שאמרו חז"ל שלחן מלכים, אין הכוונה אלא לסעודה חשובה ולא למלכים ממש דזיל בתר טעמא, וכי חששו שישא רק בת מלך וכי בת הדיוט גוי מותרת, אלא ע"כ דכל שמזמינים עליו והוא חשוב להזמין אורחים חששו בו משום בישו"נ".

שאלות:

22. מה הדין כשמלך אוכל אותו מאכל, אבל בסגנון הכנה שונה?
23. חווה דעתך, איזו סעודת מלכים תאסור, סעודה רשמית או גם סעודה רגילה שהמלך אוכל בביתו (למשל ארוחת בוקר)?

מה הדין בדבר שעולה על שולחן מלכים במקום אחד, ובמקום אחר אינו עולה?

רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק יז הלכה יח

פולין ואפונין ועדשים וכיוצא בהן ששולקין אותן העכו"ם ומוכרין אותן אסורין משום בישולי עכו"ם במקום שעולין על שלחן מלכים משום פרפרת.

בית הבחירה למאירי מסכת עבודה זרה דף לה עמוד ב

אם היה אותו דבר נאכל כמות שהוא חי או אינו עולה על שלחן מלכים לאכול בו את הפת באותו מקום ... זה לא יאסר כשבשלו גוי משום בשולי גוים

שדי חמד באספת דינים מערכת בישולי אינו יהודי ופתן אות יא

לא אזלינן בתר רובא דעלמא בענין עולה עש"מ דאף אם ברוב העולם אינו עולה על שלחן מלכים, אם במקום אחד הוא חשוב לרוב בני העיר עולה על שלחן מלכים - אסור, כדמשמע מלשון הרמב"ם גבי פולין שכתב דאסורין במקום שעולין עש"מ דמשמע שאין הולכין אלא אחר המקום שהוא בו ואפילו הוא מיעוטא דעלמא.

שאלות:

24. מה הדין בדבר שעולה על שולחן מלכים במקום אחד, ואינו עולה במקום אחר?
25. האם אזלינן בתר רובא דעלמא? השווה לדבר שנאכל כמות שהוא חי!

מרוך החיד"א בשו"ת חיים שאל חלק א סימן עד

סעיף הששי: יש להסתפק באפונין קלויים ע"י גוי שבאו מתונס לליוורנו לדעת רבינו האר"י זצ"ל שלא היה אוכלם משום בשולי גוים דאף אם אינם עולים על שלחן מלכים עולין על שלחן שרים וסי' הל אשרי יחדיו מלכים. ובליוורנו אינן עולים על שלחן שרים ואפי' על שלחן הדיוטות, מספקא לי אי בליוורנו שרו לדעת רבינו האר"י זצ"ל. ויש לצדד בדבר ... ובמאי דקמן דעתי נוטה לאסור.

כף החיים יו"ד סימן קיג ס"ק כ

אם במקום שקולים אותם עולים ושולחים אותם למקום אחר שאין עולים נסתפק בזה הרב חיים שאל ח"א סי' ע"ד בסעיף הששי, וכתב שדעתו נוטה לאסור יעוין שם. ונראה דהוא הדין בהיפך דאם במקום שקולין אותם אין עולין ובמקום אחר ששולחין אותם עולים די ש להחמיר לפי דברי האר"י ז"ל.

שאלות:

26. האם החיד"א חולק על הפוסקים לעיל שכתבו שהולכים בתר אותו מקום?
27. אם לא, הסבר למה!

לסיכום נושא זה, החסד לאברהם אסר בישול מאכלים בצורתם הרגילה, למרות שמלכים מכינים מאכלים אלו בצורה אחרת. כמו כן, דייק השדי חמד מלשון הרמב"ם שבשולי גוים נאסרים במקום בו עולה על שולחן מלכים גם אם במקומות אחרים לא עולים. הרב חיד"א נוטה לאסור מאכלים שבושלו במקום בו עולה על שולחן מלכים ונשלחו למקום בו אינם עולה על שולחן מלכים, וכף החיים הוסיף לאסור מאכלים שבושלו במקום בו אינם עולה על שולחן מלכים ונשלחו למקום בו עולה על שולחן מלכים.

פרק ד - תערובת ופליטת בשולי גויים

פרק זה עוסק בתערובת של מאכלים שלחלקם יש דין בשולי גויים. כל הדיון בפרק הוא בדיעבד לאחר שהגוי כבר בישל²⁹.

א. עיקר וטפל

מה דין תערובת של דבר שיש בו משום בשולי גויים עם דבר שאין בו משום בשולי גויים - שבישלה גוי? הגמרא עוסקת בתבשיל של שומן דגים עם קמח הנקרא כסא דהרסנא:

מסכת עבודה זרה לח, א

אמר רב אסי אמר רב: דגים קטנים מלוחים [נאכלין כמות שהן מחמת מלחן] - אין בהן משום בישולי עובדי כוכבים. אמר רב יוסף: אם צלאן עובד כוכבים - סומך ישראל עליהם משום עירובי תבשילין, ואי עבדינהו עובד כוכבים כסא דהרסנא [טיגן במורייס שומן דגים עם קמח] - אסור. פשיטא! מהו דתימא הרסנא עיקר [ואותו מורייס נאכל כמות שהוא חי ושרי], קמ"ל קימחא עיקר [ויש בו משום בישולי עובדי כוכבים שהקמח אינו נאכל חי].

את ההלכה היוצאת מהגמרא נלמד מהרשב"א וז"ל:

תורת הבית הארוך בית ג שער ז

ולענין תבשיל שיש בו משום בישולי עו"ג ודבר שאין בו משום בישולי עו"ג אחר מי מהם נלך? גרסינן בפרק אין מעמידין: אמר ר' אסי דגים קטנים מלוחין אין בהן משום בשולי נכרים, ואם צלאו נכרי סומך עליהם משום ערוב תבשילין, ואי עבדינהו נכרי כסא דהרסנא יש בהן משום בישולי נכרים. ואקשינן פשיטא! ופרקינן מהו דתימא הרסנא עיקר, קמשמע לן.

ושמענין מהכא כל היכא דמערב דברים שאין בהם משום בישולי נכרים ונתבשלו על ידי נכרי הולכין אחר עיקרו של תבשיל, אם עיקרו מדברים שיש בהן משום בישולי נכרים אסור, ואם עיקרו מדברים שאין בהן משום בישולי נכרים מותר, לעולם מניחים את הטפלה והולכין אחר העיקר. ולפיכך כתב הרב בעל התרומה ז"ל בשם רבנו יצחק ז"ל שאותן אובלייש [=עוגות] של נכרים שמערבין בהם ביצים במקום שנהגו לאכול פת של נכרים מותרות שהביצים טפלה הן לפת.

²⁹ עיין באנציקלופדיה תלמודית ערך "אין מבטלין איסור לכתחילה: באיסורים דרבנן" לסיכום השיטות השונות האם מותר לערב לכתחילה בשולי גויים עם היתר.

יורה דעה הלכות תערובות סימן קיג סעיף ב

עירב דבר הנאכל כמו שהוא חי עם דבר שאינו נאכל כמו שהוא חי ובישולם העובד כוכבים, אם העיקר מדבר שיש בו משום בישולי עובד כוכבים, אסור. ואם לאו, מותר.

שאלות:

1. האם צריך שהעיקר יהיה פי שישים מהטפל?
2. האם צריך שהעיקר יהיה הרוב?
3. מה הדין כשהעיקר והטפל נתערבו אחרי הבישול?

נראה מקרה נוסף של תערובת (מיני מתיקה העשויים מסולת ודבש) המובא בבית יוסף:

יורה דעה סימן קיג

כתב הר"ש בר צמח (תשב"ץ ח"א סי' פט) מיני מתיקה שעושין הגוים מסלת ודבש, אילו היה הסלת עיקר היה אסור, כמו שאמרו גבי הרסנא דאסור משום דקימחא עיקר ואינו נאכל כמות שהוא, ופת של פלטר התירו משום חיי נפש, אבל מידי דאינו פת אסור משום בישולי גוים, אבל דובשא עיקר וסלת לדבוקי בעלמא הוא וא"כ כדין נהגו בהם היתר. וכתב שעם כל זאת לא מלאו לבו לאכול מהם כדאמרינן בפרק במה טומנין (שבת נא.) גבי מים דאחים קפילא ארמאה אדם חשוב שאני שכדי להתרחק ממעשה הגוים ראוי לכל אדם חשוב לקדש עצמו במותר לו וכל שכן בדברים הנאכלים משום תענוג, ויקל לאחרים ויחמיר על עצמו עכ"ל:

שאלות:

4. רענן זכרון בסוגית אדם חשוב (פרק ב אות ו).

את הכלל הקובע מה עיקר התערובת אפשר ללמוד מהתוס':

תוספות מסכת חולין סד, א

ומיהו נראה דאע"ג דאמרינן הלכה כמאן דאסר ביצים משום בישולי עובדי כוכבים בפ' אין מעמידין דתניא כוותיה, מכל מקום עיסה שנלושה בביצים אין לאסור משום דקמחא עיקר כיון דמברכין עליה המוציא לחם מן הארץ, ואנו סומכין על היתר דירושלמי דפת.

מהתוספות משמע שלפי הברכה אפשר לדעת מה העיקר, וכן כותב במפורש הפרי חדש לגבי תערובת של קמח עם דבש וכו':

פרי חדש יו"ד דעה סימן קיב ס"ק יז

זה הכלל כל דבר שמברכין עליו בורא מיני מזונות: אם כשקובע סעודה עליו מברך המוציא וברכת המזון דינו כפת ובמקום שנהגו היתר בפת של גוים גם זה מותר, ואם הם דברים שאפילו בקביעות סעודה עליהם אינו מברך המוציא וכמו המיני מתיקות

שכתבתי יש בהם משום בישולי גוים. ואם הם דברים שאע"פ שיש בהם קמח אין מברכין עליהם בורא מיני מזונות א"כ קימחא הוי תפל ואין בו משום בישולי גוים.

שאלות:

5. מהם שלושת המקרים שהביא הפרי חדש?

לסיכום: בתערובת שבישלה גוי הולכים אחרי עיקר התערובת, כמו שלענין הברכה הולכים אחרי העיקר, ולכן כשמסתפקים מה העיקר אפשר ללמוד זאת מהלכות ברכות. (וראה אות ג מה ההלכה כשהאיסור בעין).

ב. ביטול ברוב

עד עכשיו ראינו מה קורה כשהתערבו הדברים לפני הבישול. עכשיו נבדוק מה קורה אם התערבו לאחר הבישול. רוב האיסורים, בין איסורי דאורייתא ובין איסורי דרבנן, בטלים בשישים, והשאלה היא בכמה בטל תבשיל שבשלו גוי שהתערב עם תבשיל היתר?

חידושי הרמב"ן מסכת יבמות דף פב עמוד ב

וכן הדין נראה בכל איסור של דבריהם שאין לו עיקר בשל תורה כגון כלאי הכרם בחוצה לארץ וכגון גבינה של עכו"ם אע"פ שחששו לה לתערובות איסור של תורה, אינה אלא גזירה, וכן כל בישולי עכו"ם כולם בטילין ברוב דומיא דתרומה וחלה של חוצה לארץ, ודומיא דשאובה, דהא מדמו להו בגמ', אלא דמ"מ אין מערבין ומבטלין אותה לכתחלה ... עוד נ"ל שלא בטלו איסורין שאין להם עיקר בתורה ברובא אלא במינן, אבל שלא במינן כל היכא דיהבי טעמא אסירי, דטעמא לא בטל.

תורת הבית הקצר בית ד שער א

כל האיסורים של דבריהם הקלים שאין להם עיקר בתורה כחלת חוצה לארץ וכתבשילי גוים ובגבינה של גוים יש מגדולי המורים [=הרמב"ן] שאמרו שאין צריכין ס' אלא אפילו נתערבה גבינה של גוים בתוך גבינה כשירה בין ביבש בין בבלול אפילו חד בתרי כשירה. ויש מחמירין גם באיסורים אלו להצריך ס' כשאר האיסורים של דבריהם, וכן ראוי להורות בכולן חוץ מחלת חוצה לארץ בלבד.

נימוקי יוסף יבמות פרק שמיני דף כו עמוד א

ומיהו ענין פתן ובשוליהן כיון שאין איסור שוה בכל הוא אפשר דבטיל חד בתרי כן נראה עיקר בעיני, וכן הסכים על ידי מורינו הר"ב ז"ל [=הרא"ה] והריטב"א ז"ל.

להבנת המושג "כיון שאין איסור שוה בכל הוא" נראה את הכתונת פסים של הרב פאדווא על הנימוקי יוסף הנ"ל:

כתונת פסים יבמות סוף פרק שמיני ד"ה "בסוף הדיבור"

ומיהו ענין פתן ובשוליהם כיון שאין אסור שוה בכל וכו'. ר"ל דפת מותר פת פלטר, וגם בישולי עכו"ם אין בו איסור בדבר שנאכל כמות שהוא חי ובדבר שאינו עולה על שולחן מלכים.

שאלות:

6. סכם את שיטות הראשונים שלפניך!

פסקי הרמ"א והאחרונים:

הגהת הרמ"א על שולחן ערוך יורה דעה הלכות תערובות סימן קיב סעיף יד

הגה: וכן כל מקום שנתערבה פת של עובד כוכבים בשאר מאכל, בטל ברוב, בין בלח בין ביבש. אבל אסור לערב כדי לאכלו (ארוך).

הרמ"א לא התייחס לבשולי גוים אלא רק לפת גויים, אבל הש"ך שם הביא שבספרו תורת חטאת פסק כן גם לגבי בשולי גוים:

ש"ך יורה דעה סימן קיב ס"ק כג

בין ביבש - אפילו הוא דבר חשוב³⁰ כן כתב בדרכי משה ובתורת חטאת שם דין ח' בשם או"ה. והאו"ה כלל מ"ג דין ו' כתב דינים אלו אפילו בבשולי עובדי כוכבים ממש, וכן פסק בתורת חטאת שם, וע"ל סי' קט"ו ס"ק י"ז:³¹

הש"ך נאמן לשיטתו, לאחר שבסעיף ט"ז כותב המחבר שכלים שבישל בהם גוי דברים שיש בהם משום בשולי גוים צריכים הכשר, מביא את הדין בדיעבד:

ש"ך יורה דעה סימן קיג ס"ק כא

צריכים הכשר כו' - ואם נתבשלה בהן בדיעבד ויש רוב בתבשיל שרי דבשולי עובדי כוכבים בטלים ברוב כדלעיל סי' קי"ב ס"ק כ"ג וע"ל סימן קט"ו ס"ק י"ז:

וכן כתב הבן איש חי:

בן איש חי שנה שניה פרשת בא ד

וכן הכלים שבישל בהם הגוי ... ובדיעבד אם בישל בכלים אלו בלא הכשר ויש רוב בתבשיל, מותר.

פרי חדש יורה דעה סימן צט ס"ק יז

ודע שנחלקו המפרשים ... שיש מהם שסבורין דכל איסורין דרבנן שאין להם עיקר מן התורה כגון גבינה של נכרים ובישולי נכרים דינן כתרומת חוצה לארץ שמוותר לבטלם ברוב ולאוכלם, וקצת מפרשים אחרים חלוקין בזה וסבורין שדוקא בתרומת חוצה לארץ הוא שהקלו יותר משאר איסורין ואין למדין הימנו לבטל לכתחילה בשאר איסורין או דסגי ברובא, אלא לכתחילה אין מערבין אותם כדי לבטלם וצריך ששים בביטולם כשאר איסורין של דבריהם, וכמ"ש הרשב"א לשם ובדף ק"ח, וסברא זו עיקר ...

ולענין דינא אין לנו אלא פסק המחבר שסתם וכתב איסור של דבריהם אין מערבין אותו בידיים כדי לבטלו, דהיינו כל מיני איסורין של דבריהם בין אותו שיש לו עיקר

³⁰ שים לב שגם דברים חשובים שבדרך כלל לא בטלים אפילו באלף (כגון בריה), בבשולי גוים מתבטלים ברוב.

³¹ הרב חיים יאודה אשכנזי בספר קהל יאודה (יו"ד קיג ס"ב) הבין מדברי השו"ע בסעיף ב' שבתר עיקר אזלינן, שבשולי גוים לא בטלים ברוב, ואילו פת גוים הרמ"א כותב שבטלה ברוב, ומסיים: "ולענין הביטול חילק (הרמ"א) ביניהם ולא ידעתי טעם לזה". משמע דלא הבין כש"ך, דהש"ך הבין ברמ"א שבין בשולי גוים ובין פת גוים בטלים ברוב.

מן התורה ובין אותו שאין לו עיקר מן התורה כלל, ואין למדים מתרומת חוצה לארץ - דקילא טפי, ומינה שמעינן [לגבי ביטול איסורי דרבנן] ... דמרבה עליו רצונו לומר רביה דידיה דהיינו ששים כשאר האיסורין.

שו"ת דברי דוד חלק ב יורה דעה סימן כ

והנה בדין דבר שנאסר משום בישולי גויים שנתערב בתבשיל של היתר, כתב בספר איסור והיתר הארוך (סימן מג דין ז) אם נתערב אפילו מאכל שנאסר כבר ע"י בישולי גויים תוך מאכל של היתר ואין ניכר בתוכו להפרידו ולהוציא בין שנתערב במינו בין שנתערב בשאינו מינו בין בלח בין ביבש בטל ברוב בעלמא, אפילו ביצה ועוף שלם ושאר הדברים שאין מתבטלים בעלמא - בבישול גוי מתבטל שפיר אפילו בלח ברוב בעלמא, ודווקא שנתערב כבר, אבל להרבות עליו ודאי אסור בבישול כנעני ... עכ"ל. וכ"כ הריטב"א ... וכ"כ הגאון רבי יצחק הכהן מח"ס בתי כהונה בתשובותיו שנדפסו בשו"ת פאת נגב (סימן א דל"ד ע"ג) שהעיקר להקל בתערובת של בישולי גויים ברוב בעלמא ... ודברי מרן אינם מוכרעים בזה, ולכן יש להתיר, עכ"ד ... לעומתם כתב רבינו הרשב"א ... מבואר שבשולי גויים בטלים בשישים ולא ברוב. והביאו מר"ן בב"י (יו"ד סימן צ"ט). וכן מוכח מדברי מר"ן בשו"ע שלא מועיל ביטול ברוב לדבר שנאסר משום בישולי גויים ...

כלל העולה: ... ודבר שנאסר משום בישולי גויים שנתערב בתבשיל אחר אוסר אותו באכילה, אא"כ היה בו שישים כנגד האיסור שנתערב בו, ואם אין בו שישים מותר להוסיף עד שיהא שישים, כדין איסורי דרבנן שנתערבו ברוב שמותר להרבות עליהם עד שישים ולבטלם [לשיטת המחבר בסימן צט סע' ו].

שאלות:

7. חווה דעתך, האם הפוסקים שבשולי גוים בטלים בשישים ולא ברוב, יחמירו גם בדין מאכל שהתבשל בכלי שנאסר משום בישולי גוים?

כף החיים מסכם את הדעות בזה:

כף החיים יורה דעה סימן קיג ס"ק טוב

אם נתערב מאכל שנאסר כבר ע"י בש"ג תוך מאכל של היתר ואינו ניכר בתוכו להפרידו ולהוציא, בין שנתערב במינו בין שנתערב בשאינו מינו בין בלח בין ביבש, בטל ברוב בעלמא ואפילו ביצה ועוף שלם ושאר דברים שאינם מתבטלים בעלמא - בבש"ג מתבטל שפיר ברוב בעלמא.

או"ה כלל מ"ג דין ז', תורת חטאת כלל ע"ה דין ח', ש"ך ס"ק כ"א ... כנה"ג ... ברכי יוסף בשיורי ברכה אות יו"ד בשם כמה פוסקים, והגם דיש מחמירין ומצריכין ס' כמ"ש כנה"ג שם בשם הרשד"ם והפר"ח סי' צ"ט אות י"ז, מכל מקום כיון שרבו המתירין ובמילתא דרבנן יש להקל, וכן פסק חכ"א כלל ס"ו סוף אות י"א, ערוך השלחן אות נ"ג...

שאלות:

8. מי המתירים ברוב, ומי מצריכים שישים?
8. כיצד פוסק הש"ך?

לסיכום: יש מחלוקת ראשונים ואחרונים בכמה בטל מאכל שבישלו גוי, הרמב"ן חילק בין מין במינו שבטל ברוב, למין בשאינו מינו שההיתר צריך להיות בכמות כזו שטעם האיסור לא יורגש. הרא"ה ועוד פסקו שבטל ברוב, ואפילו כשמדובר באיסור חשוב, והרשב"א ועוד פסקו שבטל בשישים ככל שאר האיסורים. המחבר לא פסק דין זה ונחלקו האחרונים חכמי ספרד כיצד לפסוק, אבל הרמ"א בספרו תורת חטאת גילה דעתו שבשולי גוים בטלים ברוב.

ג. כשהאיסור בעין

להבנת אות זו צריך לדעת: פנאד"ה = פשטיד"א = איפנד"ש = בצק ממולא בשומן או חתיכות של בשר או דג.
לעיל אות א' (סוגית כסא דהרסנא) נידונה תערובת שהתערבה לפני הבישול. מה הדין אם האיסור ניכר בתוך התערובת?

תוספות מסכת חולין דף סד עמוד א

ומטעם זה [שהולכים אחרי עיקר התבשיל] אין להתיר עיסה של פשטיד"א שאפאו³² עובד כוכבים שהשמנונית הוא בעין על העיסה וגם מתחילתו הוא נאסר משום בישולי עובדי כוכבים, ולא דמי לעיסה שנלושה בביצים שהביצה נתבטלה מתחלה ולא נאסר מעולם.

רבינו ירוחם - תולדות אדם וחווה נתיב טו חלק ה

פנאד' של דג שאפא' גוי אסור אפי' הפת אפי' עשה הבשר בעבור הפת כמו שכתבתי משום בישולי גוים כי השמנוני' של דגים הוא בעין על הפת ועוד כי קודם שנכנס השמנוניות נאסר משום בישולי גוים כך כתב בעל המאור והמפרשים ... ויש שמסירין השמנוניות מהפת ואוכלין השאר וראשון נראה עקר.

שאלות:

10. מהם שני הטעמים שהביא התוספות לאסור פשטידה שאפאה גוי, שהרי העיקר הוא מדבר שאין בו משום בשולי גוים?
11. מה הפתרון המובא ברבינו ירוחם, והאם רבינו ירוחם קיבלו להלכה?

האיסור והיתר המיוחס לרבינו ירוחם (שכנראה לא רבינו ירוחם כתבו) אוסר פשטיד"א של גויים מפני שהשומן ניכר ואין הקמח עיקר:

איסור והיתר (לרבינו ירוחם) סימן סד

פת של גוים שיש בו ביצים מותר לאכול למי שאוכל מפת של גוים אע"פ שנלוש ... גם אין כאן מקום בישולי גוים דקימחא עיקר כי הביצים נאפו בתערובת העיסה ומברכין עליה ברכת המוציא וברה"מ כדאמרי' בביצה (דף ט"ז) גבי כסא דהרסנא. אבל פשטיד"א של גוים אסור דעדין שומן הדגים ניכר ואין קמחא [=הבצק] עיקר.

³² שים לב שהראשונים נוקטים בפשטות שאפיה כבישול.

רואים שהאיסור והיתר המיוחד לרבינו ירוחם: א) לא הביא את הטעם השני של התוספות ורבינו ירוחם. ב) כתב שאין הקמח עיקר בניגוד לתוספות.³³

על דין זה של התוספות מביא הדרכי תשובה מחלוקת:

דרכי תשובה יורה דעה סימן קי"ג ס"ק לב

עיין בספר מנחת יהודא (להרב מהרי"ל אופנהיים) שכתב דצריך לומר שאין רוב בהפאנד"ה נגד השומן דאם לא כן הרי נתבטל ברוב כדלעיל סימן קי"ב בהש"ך ס"ק כ"ג עיי"ש. ועיין בישועות יעקב ס"ק ג' שעמד בזה ונראה מדבריו שהבין דגם ביש רוב בהפאנד"ה נגד השומן מיירי עיי"ש ... אמנם יעוין במנח"י כלל ע"ה ס"ק כ"ו שעמד בזה וכתב לתרץ דשאני הכא דלא מהני ביטול ברוב כיון דהשומן נראה וניכר בעין בתוך הפת עיי"ש.

שאלות:

12. סכם את ב' ההבנות בתוס'.

נראה את הרשב"א המובא בטור ובשו"ע:

תורת הבית הקצר בית ג שער ז

כל שאסרו חכמים כענין של תורה אסרו, ולפיכך כשם שפליטת איסורי תורה - אוסרות תערובתן, גם אסורים של דבריהם כן. ולפיכך בשר או דגים שבשלו עו"ג עם הירקות הנאכלין כמות שהן חיינ הירקות אסורות. וכן בשר שמבשלין בתוך הפת אם בשלן עכו"ם ... הרי היא אסורה מחמת פליטת הבשר דכל שנאסר הבשר מחמת בשולי עו"ג אף פליטתו נאסר והוא שנבלע בפת ואסור, וכן הסכימו גדולי המחברים והוא עיקר.

הרשב"א מביא ב' מקרים שהתבשיל נאסר מחמת שבלע פליטת איסור. א) ירקות שנתבשלו עם בשר. ב) פת שבתוכה בשר. מסייגו הדרכי תשובה:

דרכי תשובה יורה דעה סימן קי"ג ס"ק לג

כתב בחידושי רז"ה (מה"ג מהרי"ז אלעסקר ז"ל) נראה אם הירקות עיקר מותרין, כמו עירב דבר הנאכל כמות שהוא חי עם דבר שאינו נאכל כמות שהוא חי.

שאלות:

13. ירקות שבשלם עם בשר, מה הדין אם הבשר הוא העיקר? וכשהירקות עיקר?
14. בשר עם ירקות כשהבשר עיקר, האם ניתן יהיה להפריד את הירקות ולאוכלן לבדן?

בחידושויו על הגמרא מביא הרשב"א את בעל התרומה, שאוסר פנאדיש שאפה גוי:

חידושי הרשב"א מסכת עבודה זרה דף לח עמוד א

וכ"כ הרב בעל התרומה ז"ל אותן פנאדיש של דגים שאפה נכרי כיון שהדגים אסורין משום בישולי נכרים כמו כן העיסה שמבחוץ אסורה דאע"ג דפת התירו והשמנינות

³³ אפשר לדייק שאם השומן לא היה ניכר (כמו בתבשיל בשר עם ירקות להסבר הגר"א לקמן) והקמח היה עיקר אז התערובת הייתה מותרת, כהסבר הדרכי תשובה ס"ק לג המובא לקמן.

של דגים הבלוע בו אינו בעין מ"מ קודם שנבלע בעיסה היה אסור ונמצאת העיסה בלועה מאיסור דרבנן ע"כ.
רואים שהפנאדיש שדיבר עליו הרשב"א אינו הפנאדיש שדיבר עליו התוספות, שהרשב"א כותב שהשמנונית של הדגים אינו בעין, והתוספות כותב שהשמנונית בעין.

נראה את פסיקת ההלכה בשולחן ערוך ובאחרונים:

שולחן ערוך יורה דעה סימן קיג סעיף ג

פנאד"ה שאפאה עובד כוכבים, אסורה אפילו למי שנוהג היתר בפת של עובדי כוכבים, שהשומן נאסר כשהוא בעין משום בישולי עובדי כוכבים, ונבלע בפת. וכן ירקות הנאכלים חיים שבשלם עם בשר, אסורים, מפני ששומן של בשר נבלע בהם.³⁴

השולחן ערוך פסק את הרשב"א להלכה, והביא את ב' הדוגמאות המובאות בתורת הבית, וכן כתב באר הגולה שהרשב"א הוא מקור דברי המחבר.
הט"ז מסביר את שתי ההלכות המובאות בסעיף זה:

ט"ז יורה דעה סימן קיג ס"ק ב

... והמקום הוא ששם נוהגים היתר בפת של עובדי כוכבים, ממילא הוה אמינא דגם בשומן אין איסור דהקמח הוא עיקר כמ"ש לפני זה, קמ"ל דכאן לא אמרינן כן כיון שהשומן בעין לא בטיל³⁵. וכן מ"ש אח"כ גבי ירקות דהם מותרים משום בישול עובד כוכבים והוה אמינא דהטעם של בשר שנבלע בהם הוא טפל ובטל בירקות קמ"ל דלא.

ביאור הגר"א יורה דעה סימן קיג ס"ק ח

וכן ירקות כו'. ר"ל אע"ג שאין השומן בעין ולא שייך טעם הראשון של תוס' שהוא בעין וז"ש ונבלע כו'³⁶.

רבי עקיבא איגר יורה דעה סימן קיג סעיף ג

ונבלע בפת. ואף דבטל ברוב כדלעיל (סי' קי"ב ס"ד) בהג"ה, הכא גרע דהשומן נראה וניכר בעין בתוך הפת והווי כהי"א דלעיל (סקי"ב ס"ו) בהגהת מנ"י (כע"ה סקכ"ו):

שאלות:

15. פנאד"ה - מדוע השומן לא בטל ברוב בפת?
16. בשר עם ירקות - מדוע טעם הבשר הבלוע בירקות לא בטל?

³⁴ הערוך השולחן (יו"ד קי"ג כב-כג) מקשה מדוע כאן רואים שכשהאיסור ניכר אינו בטל, ואילו שכר של גויים מתירים מפני שהתבואה בטלה למים, הרי התבואה ודאי ניכרת? ומתרץ שלא דומה אכילה לשתיה, שבשינוי הדבר מעיקרו מועיל הביטול ולכן התבואה שמשנתה מאכילה לשתיה בטלה למים, אבל בפנאד"ה עיקר החשיבות הוא השומן שאם לא כן זה היה נקרא לחם, ולכן שם כשניכר האיסור לא בטל.

³⁵ הט"ז כותב ששומן הפנאד"ה בעין כמו שכתב התוספות ולא כמו שכתב הרשב"א.

³⁶ ד"ה המתחיל של הגר"א הוא על הירקות, אומנם דברי הגר"א שכותב שלא שייך הטעם הראשון של התוס' שייכים לכאורה לפנאד"ה שכתב המחבר, ששם השומן לא ניכר אבל נאסר לפני שנבלע בפת, ואילו בתבשיל הירקות עם הבשר נראה שלא מתקיים גם הטעם השני של התוס' שלא כתוב ששומן הבשר נאסר קודם שנבלע, ועוד לשון הגר"א "וזה שכתב ונבלע" מראה שהציון צריך להיות שייך לפנאד"ה ולא לירקות.

17. מה הדין בפנאד"ה כשיש רוב בפנאד"ה נגד השומן, האם השומן בטל ברוב בפנאד"ה?

הפרי מגדים מקשה על הש"ך המובא לעיל באות ב'. להבנת הפרי מגדים נקדים שישנה מחלוקת בין המחבר לרמ"א (ק"ב ו') בדין פת גוי עם ביצים טוחים על פניו, שהמחבר מתיר לנוהגים היתר בפת עכו"ם, והרמ"א אוסר משום שהביצים בעין ואינם בטלים לגבי הפת ויש בהם משום בשולי גוים.

פרי מגדים (שפתי דעת) יורה דעה סימן קיב ס"ק כ"ג

עיין ש"ך דעת הר"ב אפילו בשולי עכו"ם בטיל ברוב, ומשמע ודאי אף ממשו שנתערב במינו ושלא במינו בטיל ברוב, ולא דמי לאיסור דרבנן דבעי ס' בלח אף במינו, דפת של עובד כוכבים ובש"ג הקילו בו. וצ"ע דאם כן פנאד"ה של עובדי כוכבים בסימן קי"ג ס"ג אמאי אסורה, נהי שהשומן נאסר תחלה מ"מ כשנבלע בעיסה ליבטל ברוב?

שוב ראיתי במ"י כלל ע"ה אות כ"ג הרגיש בזה ותירץ דשומן נראה וניכר בתוכו. ולא הבינותי דלא דמי לביצים טוחים על הפת, ואפילו אם נאמר דניכר שומן בתוך העיסה מ"מ להמחבר אף ביצים טוחים שרי? ולזה י"ל החילוק דהתם קודם שטחו לא הוה בשולי עובדי כוכבים [דהיינו, שהביצים לא נאסרו מעולם] משאין כן אפנאד"ה [שהשומן נאסר מתחילה קודם שנאפתה העיסה - תוספות בתחילת אות זן].

ומ"מ קשה מ"ש בקי"ג ס"ג ירקות עם בשר אסורים הירקות, והלא בטיל הוא ברוב וצ"ע [שהרי טבע הירקות להתבשל לפני הבשר]. ולקמן בקי"ב יבואר עוד.

הפרי מגדים מסביר שהמחבר מתיר את הפת למרות שהביצים ניכרות מפני שהביצים אף פעם לא נאסרו, ואילו בפנאד"ה מדובר שהשמונית נאסרה לפני שהבצק נאפה, אבל, מקשה הפמ"ג, מדוע לפי הש"ך שבשולי גוים בטלים ברוב, בבשר עם ירקות ששם הבשר לא מתבשל לפני הירקות, לא מתבטל הבשר ברוב? ונשאר בצריך עיון.

נחתום את פרק זה בדברי הביאור המצוין על תורת הבית להרשב"א ברכת הבית (לרב חיים גדליה צמבליסט):

ברכת הבית בית ג שער ז אות יח

אולם קשה לדעת הראשונים שהזכרנו דבטל ברוב והם עצמם אסרו גם ב"פנאדיש של דגים" ... וכבר רמז הגר"א בביאורו סי' קי"ג אות מ' על הסתירה בין שני הדינים של סי' קי"ב סי"ד בדבר ביטול ברוב לבין סי' קי"ג ס"ג שאוסר ב"פנאדה של דגים". וצ"ע.

לסיכום פרק זה של תערובת ופליטת בשולי גויים צריך לחלק בין אם התערובת היתה לאחר הבישול שאז הולכים אחרי הרוב (או"ה, רמ"א וכו') לבין נתבשלו יחד שהולכים אחרי העיקר (גמרא בדין כסא דהרסנא).

הרשב"א חידש לנו שפליטת איסור בש"ג - אוסרת, ולכן בתבשיל בשר עם ירקות, שומן הבשר שנבלע בירקות אוסרם, ולא ניתן להפריד את הירקות ולאוכלם. ומסייגו הדרכי תשובה שמדובר שהבשר עיקר, אבל אם הירקות עיקר - מותר.

התוס' חידשו לנו (בדברם על פנאד"ה) שכשנתבשלו ביחד צריך להחמיר אם האיסור בעין (כמו בבורקס במילוי בשר שגם אם הבצק עיקר המילוי ניכר), או שנאסר לפני שנבלע

בהיתר. על דין זה של הפנאד"ה מביא הדרכי תשובה (ס"ק לב) מחלוקת בין המנחת יהודא שכתב שמדובר שאין רוב בפנאד"ה נגד השומן, ואם היה רוב היה השומן בטל בפנאד"ה, לבין הישועות יעקב שנראה מדבריו שמייירי גם כשיש רוב בפנאד"ה נגד השומן. ראינו את רבי עקיבא איגר שסובר גם הוא שלא בטל ברוב מהטעם שהשומן ניכר.

הפרי מגדים (שפתי דעת קי"ב כ"ג) לגבי פת שביצים טוחים על פניה שהמחבר מתירה למי שמתיר פת עכו"ם והרמ"א שם חולק עליו ואוסר (קי"ב ס' ו), מסביר שהמחבר מתיר את הפת למרות שהביצים ניכרות מפני שהביצים אף פעם לא נאסרו, ואילו בפנאד"ה מדובר שהשמנונית נאסרה לפני שהבצק נאפה, אבל, מקשה הפמ"ג, מדוע בבשר עם ירקות ששם הבשר לא מתבשל לפני הירקות, לא מתבטל הבשר ברוב? ונשאר בצריך עיון.

אפשר לראות שכאשר מדובר בתערובת של דבר שיש בו משום בשולי גוים, עם דבר שאין בו משום בשולי גוים, שנתערבו קודם הבישול, אבל טבעו של האיסור שהוא מקדים להתבשל או שהוא ניכר, שהדרכי תשובה, בדברו על תבשיל בשר עם ירקות, מדבר במושגים של עיקר וטפל, והפרי מגדים, לגבי אותו תבשיל, דן על רוב ומיעוט, וצריך להבין מה ההלכה והאם יש מחלוקת במצבים כגון שהאיסור הוא עיקר ומיעוט או רוב וטפל.

א. לא תתחתן במ – האם זהו יסוד איסור בשולי גוים?

כפי שראינו (פרק א ובפרט באות א) הטעם העיקרי לגזירת בשולי גוים הוא שלא יתחתן במ. באות זו נראה על מי צוותה התורה (דברים ז, ג) "ולא תתחתן במ". נתחיל עם פסוקי התורה:

דברים פרק ז

- (א) כי יביאך יקוק אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרשגי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבوسی שבעה גוים רבים ועצומים ממך;
- (ב) ונתנם יקוק אלהיך לפניך והכיתם החרם תחרים אתם לא תכרת להם ברית ולא תחנם;
- (ג) ולא תתחתן במ בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך;
- (ד) כי יסיר את בן מאחרי...³⁷

הגמרא מביאה מחלוקת תנאים על מי צוותה התורה "לא תתחתן במ":

מסכת קידושין טו, ב

מתני'. ... וכל מי שאין לה לא עליו ולא על אחרים קידושין - הולד כמותה, ואיזה זה? זה ולד שפחה ונכרית.

ובגמרא שם (סח ע"ב) ולדה כמותה מנלן? ... נכרית מנלן? אמר קרא: (דברים ז) לא תתחתן במ [לא תהא לך במ תורת חיתון]. אשכחנא דלא תפסי בה קידושי, ולדה כמותה מנלן? א"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחי, דאמר קרא: (דברים ז) כי יסיר את בן מאחרי [לעיל מיניה כתיב בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך וסמך ליה כי יסיר את בן. מדלא כתיב כי יסיר את בתך, משמע דבן הנולד לעובד כוכבים מבתך קאמר שיסירו העובד כוכבים מאחרי, ושמעין דבן בתך אפילו מן העובד כוכבים קרוי בן], בן הבא מישראלית קרוי בן, ואין בן הבא מן העובדת כוכבים קרוי בן אלא בנה [מדלא כתיב נמי כי יסיר את בן דנשמע מיניה דקפיד נמי קרא בבתו לא תקח לבנך משום כי יסיר את הבן הנולד לה מבן, אלמא בן העובדת כוכבים אינו קרוי בן אלא בנה] [בן מישראלית קרוי בן כו' - לאו מקרא דייק לה, אלא ה"ק מדלא קפיד קרא אבן הנולד ממנה ש"מ בן מישראלית קרוי בן אבל בן מן העובדת כוכבים אינו בן]. ... ההוא בשבעה גוים כתיב [לא תתחתן במ וכי יסיר בשבעה גוים שבא"י הוא דכתיב], שאר אומות מנלן? אמר קרא: כי יסיר את בן, לרבות כל המסירים. הניחא לר"ש, דדריש טעמא דקרא [דריש טעמא דחיתון משום כי יסיר, ולא איצטריך קרא לפרושי טעמא, ואיתר ליה כי יסיר לרבות שאר אומות], אלא לרבנן מ"ט [אלא לרבנן איצטריך קרא לפרושי טעמא בז' אומות גופיהו ולמעוטי שאר אומות שאינן אדוקין בעבודת כוכבים כמותן, כדקי"ל (חולין דף יג):

³⁷ רבנו בחיי מסביר: "ולא תתחתן במ. אפילו אחר גרות, לפי שהם רעים וחטאים ומקולקלין בעברות יותר משאר האומות". דהיינו האיסור הוא על ז' עממים שבפסוק א'. המלבי"ם חולק ומסביר: "כי יסיר, ובאר טעם איסור החתון שזה אינו מצד שאתה מחויב להשמידם רק מטעם אחר כי יסיר את בן מאחרי וא"כ הוא נוהג גם בעכו"ם חוץ מז' אומות". וראה עוד אברבנאל ותורה תמימה על אתר.

אומות שבחוצה לארץ לאו עובדי עבודת כוכבים הן אלא מנהג אבותיהם בידיהם, ולא אייתר ליה ריבויא. ושאר אומות מנלן? ...
לרשב"י לאו דלא תתחתן קאי על כל האומות ולרבנן דווקא על שבעה עממים שאדוקים בעבודת כוכבים.

מסכת יבמות עו, א

א"ל רב ששת, תניתוה: פצוע זכא ישראל מותר בנתינה [מז' אומות מן הגבעונים]; ואי ס"ד בקדושתיה קאי [=הפצוע דכא], אקרי כאן: (דברים ז') לא תתחתן בם. אמר רבא: אטו התם משום קדושה ולא קדושה הוא? דלמא מוליד בן ואזיל פלח לעבודת כוכבים; וה"מ בהיותן עובדי כוכבים, כי מגיירי בישראל שרו, ורבנן הוא דגזרו בהו ... הדר אמר רבא: לאו מילתא היא, בהיותן עובדי כוכבים לית להו חתנות, נתגיירו אית להו חתנות.

בהתחלה הבין רבא שלא תתחתן קאי בגיותן (ולא ברור אם שייך בכל הגויים או רק בשבעה עממים), אבל למסקנת רבא לא תתחתן קאי על שבעה עממים לאחר שנתגיירו.

מפסקי הראשונים בזה:

רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק יב הלכה א³⁸

ישראל שבעל גויה משאר האומות דרך אישות [=שלקחה לו לאישה], או ישראלית שנבעלה לגוי דרך אישות הרי אלו לוקין מן התורה שנאמר לא תתחתן בם. אחד שבעה עממין ואחד כל האומות באיסור זה, וכן מפורש על ידי עזרא ואשר לא נתן בנותינו לעמי הארץ ואת בנותיהם לא נקה לבנינו.
מסביר הבית יוסף (אבן העזר סי' טז) שהרמב"ם פסק כרשב"י, דסתמא דתלמודא כמוהו.

חולק עליו הטור:

טור אבן העזר הלכות אישות סימן טז³⁹

כתב הרמב"ם ז"ל בא על הגויה משאר האומות דרך אישות לוקה מן התורה, או ישראלית שנבעלה לגוי דרך אישות לוקה מן התורה, משום לא תתחתן בם אחד שבעה עממין ואחד כל האומות באיסור זה ע"כ.
וני"ל שאינו אלא בשבע אומות, דלא קי"ל כרבי שמעון דאמר כי יסיר לרבות כל המסירין, ואפילו בשבע אומות אין לוקין משום לא תתחתן אלא לאחר שנתגיירו, אבל בגיותם לא שייך בהו חתנות ואינו לוקה עד שיבעול ואז לוקה עליה משום לא תקח⁴⁰.

הטור כרבנן החולקים על רבי שמעון וכמסקנת רבא ביבמות שלא תתחתן קאי על ז' עממים בגיותן.

נראה כעת את פסק השו"ע:

³⁸ מוגה ע"פ מהדורת הרב קפאח.

³⁹ מוגה ע"פ מהדורת טור המאור.

⁴⁰ עיין אנציקלופדיה תלמודית ערך "גוי: באישות" מה יאמרו הסוברים כטור על חיתון עם גוי שאינו מז' עממים.

שולחן ערוך אבן העזר הלכות אישות סימן טז סעיף א⁴¹
ישראל שבעל גויה דרך אישות, או ישראלית שנבעלה לגוי [777 אישות], הרי אלו לוקין מן התורה, שנאמר: לא תתחתן במ (דברים ז, ג) (ויש חולקין בזה).
אבל הבא על הגויה דרך זנות, במקרה, חייב עליה מדרבנן משום גויה ומשום זונה ומכין אותו מכת מרדות. ואם ייחדה לו בזנות, חייב עליה מדרבנן משום נדה, שפחה, גויה, זונה. ואם היה כהן, אפילו בא עליה דרך מקרה לוקה מן התורה משום זונה (ויקרא כא, ז).
המחבר כרמב"ם וההגה הביא שיש חולקים.

הבית שמואל מסביר שהחולקים סוברים כטור:

בית שמואל על שולחן ערוך אבן העזר הלכות אישות סימן טז ס"ק א
ויש חולקים - ... לרמב"ם קי"ל כדאמר רבא מעיקרא בגיתון איתא חתנות ולא תתחתן קאי בגיתון גם פסק כר"ש דכל אומות בכלל לאו זה, וי"א אלו ס"ל כדאמר רבא להמסקנא לא תתחתן קאי בז' אומות בגירותן אבל בגיתון לא שייך חיתון.
גם לרמב"ם משמע דלא לקי אלא בבעל דרך אישות ולא בחיתון לבד ולא בביאה לבד, ולשאר פוסקים חייב בז' אומות בביאה בלא חיתון משום לא תקח, ובגירותן חייב משום לא תתחתן מיד בעת הקידושין אפילו לא בעל.

לסיכום: במסכת קידושין יש מחלוקת בין ר"ש לחכמים האם לא תתחתן קאי על כל הגויים או רק על ז' עממים. ביבמות רבא סבר בהתחלה שלא תתחתן קאי בגיתון, ולמסקנא קאי על ז' עממים בגרותן. הרמב"ם והשו"ע פסקו כר"ש וכהוה אמינא של רבא, והטור והגה פסקו כחכמים וכמסקנת רבא.
אומנם נראה שאין לדיון זה השפעה על הלכות בשולי גוים, שכן למרות שטעם האיסור הוא משום חתנות לא מצאנו מי שיתיר בשולי גוים של גוי שאינו משבעת עממים שנתגירו.

שאלות:

1. מדוע לדעתך הסוברים (טור ועוד) שאיסור לא תתחתן קאי אשבעה עממים לאחר שנתגירו, אוסרים בשולי גוים של שאר עמים?

ב. גוי בבית הישראל

לפני שנמשיך בפרק זה צריך להקדים, שישנה מחלוקת בין השו"ע לרמ"א האם כשהישראל מדליק את האש או מחתה בגחלים הוי בשולי גוים ואסור או הוי בישול ישראל ומותר, שהמחבר מקל רק בפת גויים אבל מחמיר בבשולי גוים, והרמ"א מקל גם בבשולי גוים.

האם יש הבדל בהלכה בין גוי שמבשל בביתו, לגוי שמבשל בבית הישראל?

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת עבודה זרה פרק ב משנה ו
לפי שהחכמים אסרו בגלל ההרחקה מהם גם כל מה שיבשלו גוי, ואפילו בישל דבר שלנו ברשותנו

⁴¹ מוגה ע"פ מהדורת שו"ע פריעדמא

תוספות מסכת עבודה זרה דף לח עמוד א

ואמר הר"ר אברהם ב"ר דוד דודאי שלקות אסרו חכמים כשהעובד כוכבים מבשל בביתו, אבל כשהוא מבשל בביתו של ישראל אין לחוש לא לחתנות ולא לשמא יאכילנו דברים טמאים.

ולא הודה לו ר"ת דודאי כיון שהעובד כוכבים מבשל לא חלקו כלל חכמים בין רשות הישראל לרשות העובד כוכבים כי לעולם יש לחוש שמא לא יזהר גם בביתו של ישראל כמו בביתו של עובד כוכבים⁴².

דרכי משה יורה דעה סימן קיג ס' א

ובאיסור והיתר הארוך כתב כלל מ"ג ודוקא לכתחלה, אבל אם בישלה שפחה בבית ישראל בדיעבד סומכין על דברי ר' אברהם שמתיר בישול נכרי בבית ישראל עכ"ל. ובהגהות שערי דורא בשם מהרא"י ז"ל בכמה מקומות נוהגין להתיר להניח שפחות נכרים לבשל ולצלוח בבית ואין שולחין [=הישראל] יד בתבשיל או בצלי כלל [=במטרה להציל מאיסור בש"ג], ואפשר סמכו אהא דאי אפשר שלא יחתה אחד מבני הבית בגחלים עכ"ל.

הש"ך, מובא לקמן באות ג, מביא כמה אפשרויות להיתר הרמ"א האם הוא מטעם שפחה או מטעם בישול בבית ישראל.

שאלות:

2. סכם את הדעות שלפניך.

3. מה טעם המתירים?

פסקי השו"ע והרמ"א בדין גוי שבישל בבית הישראל:

שולחן ערוך יורה דעה הלכות תערובות סימן קיג סעיף א

דבר שאינו נאכל כמו שהוא חי, וגם עולה על שלחן מלכים ללפת בו את הפת או לפרפרת, שבישלו עו"ג, אפילו בכלי ישראל ובבית ישראל, אסור משום בישולי עובדי כוכבים.

הגהת הרמ"א על שולחן ערוך יורה דעה הלכות תערובות סימן קיג סעיף ד

הגה: ... ואפילו לכתחלה נוהגין להקל בבית ישראל שהשפחות והעבדים מבשלים בבית ישראל, כי אי אפשר שלא יחתה אחד מבני הבית מעט (שם).

הש"ך מברר מה טעם הרמ"א:

ש"ך יורה דעה סימן קיג ס"ק ז

... או ר"ל דיש לסמוך אדברי המתירין בישולי עובדי כוכבים בבית ישראל והוא דעת ר' אברהם שהביא הטור וכ"כ בד"מ ובת"ח כלל ע"ה דין י"ז בשם או"ה והוא באו"ה כלל מ"ג דין י"ג,

⁴² המנחת אשר (פרשת דברים סימן ה' ד) כותב: "באמת משמע מלשון התוס' דר"ת חשש גם שמא יאכילנו דברים טמאים" (דייק כן מדכתב התוס' כי לעולם יש לחוש שמא לא יזהר גם בביתו של ישראל). אומנם עיין תוס' (ע"ז לז: ד"ה והשלקות, הובא בפרק א אות ג) הכותב: "ואמר ר"ת ... גזרו עליה מטעם חתנות".

א"נ הרב לא דקדק בזה דעיקר דמילתא סמיך אטעמא דא"א שלא יחתה אחד מבני הבית מעט ...
הציטוט מכיל שנים מתוך ארבעה טעמים שמביא הש"ך להיתר הרמ"א בשפחות בבית ישראל (בהמשך באות ג' יובא הש"ך במלואו).

שאלות:

4. מה יפסוק הרמ"א בימינו שמשתמשים בגז או חשמל ואין צורך בחיתוי בגחלים?

הציץ אליעזר נשאל על אשה חולנית ששכרו בעבורה עובדת זרה:

שו"ת ציץ אליעזר חלק כא סימן סא

שאלתו היא על אודות מה שנשאל ע"ד אשה חולנית בחולי שאב"ס שאינה יכולה לתפקד בעבודות הבית. והבעל שכר עבורה שפחה מפיליפינים שתשמשה ותעשה כל עבודת הבית, מה בענין בישול עכו"ם, האם האשה יכולה לאכול מבישולה, והמדובר שהמשפחה הם מעדות המזרח שאין יכולים להסתמך על התירי הרמ"א דהיינו הדלקת התנור, חיתוי גחלים, השלכת קיסם, וניפוח האש?
... וא"כ איכא לפנינו לפחות ספק ספיקא, ועוד אפילו יותר מזה, והיינו ספק שמא הלכה כהפוסקים שכוותיהו פוסק הרמ"א, וספק שמא מותר אפילו בשפחות שלנו המושכרות בלבד, וספק שמא מותר בכלל בבית ישראל, ודיינינן בכזאת אפילו אם תהיינה הספיקות נגד דעת מרן המחבר ז"ל ובפרט שהמדובר בבישולי עכו"ם שהוא מדרבנן ... ומה גם שהמדובר באשה חולנית שאינה יכולה לתפקד בעבודת הבית הגם שהיא בגדר חולי שאב"ס באשר שנוסף לכל הנ"ל שמשמש בסיס להיתרא כשלעצמו ...

סיכום: יש מחלוקת ראשונים בדין גוי המבשל בבית ישראל, הרמ"א הקל בשפחות והש"ך הביא מספר אפשרויות להבינו, כשאחת האפשרויות הייתה שהרמ"א סומך על המתירים גוי בבית ישראל. הציץ אליעזר צירף את דעת המקילים לספק ספיקא.

ג. דין שפחות הקנויות לנו

האם אפשר להקל בעבד הקנוי לישראל? ומה הדין כאשר הגוי לא עבד אלא שכיר של הישראל?

שו"ת הרשב"א חלק א סימן סח

שאלת שפחות אלו הקנויות לנו אם דינן כעבד ערל אחר שהם קנויות למעשה ידיהם⁴³? ואם יהיו בכלל גזרותיהם.
תשובה: ... אלא שיש מרבתינו ז"ל שעמעמו על בשולי העבדים והשפחות שלנו להתיר. ונותנין טעם לדבריהם שאין איסור הבשול אלא מגזרת חתנות. ואין גזרת חתנות וקרוב הדעת אלא במי שעושה מרצונו לאהבת הישראל. ואלו עושין בין ירצו בין לא ירצו ואין קרוב הדעת בכיוצא בזה ולא גזרת חתנות. ומכל מקום אין דבריהם

⁴³ לדוגמאות של עבד כנעני הקנוי למעשה ידיו עיין שו"ע יו"ד סימן רסז, בעיקר סעיף ט' (וטורי זהב שם ס"ק ר'), וסעיף יז.

מחווירן בעינינו ואין אנו סומכין על זה. אלא שנוהגים אנו איסור בבשוליהם ואפילו בדיעבד.

בדק הבית על תורת הבית בית ג שער ז

עוד שמעתי בשם הרב ר' יצחק ברבי מנוח ז"ל שאין דין בשולי נכרים בעבדו ושפחתו הקנויים לו כיון שמעשיהם דרך כפיה לא שייך הכא איקרובי דעתא. ומורי רבנו משה ז"ל רואה דבריו אע"פ שאין ראוי לעשות כן לכתחילה דיעבד מותר.

חידושי הריטב"א מסכת עבודה זרה דף לח עמוד א

וכן נחלקו בענין בישול גוים שהיא שפחה בבית ישראל ומבשלת לו בביתו, יש אומרים דכל שכן שצריך להתרחק משום חתנות, ויש אומרים שלא גזרו אלא בשל גוים ולא גוי שכבשתו, והבו דלא לוסף הוא, וכן נהגו רבים וגדולים בארץ צרפת, וראוי להחמיר.

אורחות חיים הלכות איסורי מאכלות אות סז

ועל ענין בשולי גוים כתב הר"ם ב"ן בתשובת שאלה דעתי שאין איסור בשפחות הללו הקנויות לנו דמלאכה דעבד ערל מלאכה דישראל הוא דקנוי הוא לו למעשה ידיו ומוזזהר עליו בשבת מן התורה וליתיה בכלל גוים והילכך ליתיה בכלל גזירות ידיהו וכן נהגו עכ"ל. והר"י אהרן הלוי ז"ל [בעל בדק הבית] כתב אע"פ שהדעת נוטה לדבריו בעל נפש ראוי להחמיר על עצמו וכן נמי כתב הרשב"א ז"ל בתשובה ואנו נוהגין איסור בבשוליהן ואפילו בדיעבד ע"כ:

הראשונים הנ"ל דברו על עבד ולא על שכיר. הש"ך להלן מברר מה דין שכיר. כמו כן השו"ת המובאים באות זו ובאות הקודמת דנים בשכיר, עובד זר וכו'.

שאלות:

5. מה דין שפחה הקנויה לנו? סכס את השיטות השונות.
6. מה ההבדל בין טעם הרשב"א לטעם האורחות חיים? מה הנפקא מיניה ביניהם?

נראה את פסק ההלכה:

שולחן ערוך יורה דעה הלכות תערובות סימן קיג סעיף ד

יש מי שמתיר בשפחות שלנו, ויש מי שאוסר, ואפילו בדיעבד (תשובת הרשב"א ס' ס"ח). הגה: ובדיעבד, יש לסמוך אדברי מתירים (ארוך כלל מ"ג והגהות ש"ד). ואפילו לכתחלה נוהגין להקל בבית ישראל שהשפחות והעבדים מבשלים בבית ישראל, כי אי אפשר שלא יחתה אחד מבני הבית מעט (שם).

ש"ך יורה דעה סימן קיג ס"ק ז

בשפחות שלנו - שקנויות לנו דמלאכה דעבד העובד כוכבים דישראל הוא ומוזזהר עליו בשבת מן התורה וליתיה בכלל עובד כוכבים והלכך ליתיה בכלל גזרות חתנות עכ"ל תשובת הרמב"ן שהביא בית יוסף וד"מ, ובהנך שפחות מיירי המחבר אבל לא בשפחות שלנו שבארצות אלו שאין קנויות לנו רק שנשכרו לשנה ואין אנו מוזזהרין עליהם בשבת כמו שנתבאר בא"ח סימן ש"ד וכ"כ הב"ח. ולפ"ז מ"ש הרב ובדיעבד יש לסמוך אדברי המתירים לא א"ש בשפחות שלנו! וצ"ל דקאי אשפחות דמיירי המחבר.

או ר"ל דיש לסמוך אדברי המתירין בישולי עובדי כוכבים בבית ישראל הוא דעת ר' אברהם שהביא הטור וכ"כ בד"מ ובת"ח כלל ע"ה דין י"ז בשם או"ה והוא באו"ה כלל מ"ג דין י"ג.

א"נ הרב לא דקדק בזה, דעיקר דמילתא סמיך אטעמא דא"א שלא יחתה אחד מבני הבית מעט.

ועיין בא"ו של מהרש"ל סי' ע"ה מביא תשובת הרמב"ן סי' קמ"ט דיש מרבתינו מתירין בשפחות מטעם דאין איסור משום בישולי עובד כוכבים אלא בעושה מרצונו משום גזירת חתנות, אבל אלו השפחות והעבדים שלנו שעושים בע"כ בין ירצו בין לא ירצו אין בזה קירוב הדעת, ומ"מ אין דבריהם מחוורין ואין אנו סומכין ע"ז ואנו נוהגין איסור אפילו בדיעבד ע"כ עכ"ל. וכן הוא בתשובת הרשב"א סימן ס"ח. ולפ"ז י"ל דסברת המתיר שכתב המחבר הוא מטעם זה, ולזה כתב הרב דיש לסמוך עליהם בדיעבד, אלא דבב"י וד"מ לא נזכר טעם זה:

שאלות:

7. סכם את הטעמים המובאים, והנפקא מיניה בין הטעמים!
8. לפי אלו מההסברים הרמ"א סומך (לפחות בדיעבד) על המתירים גוי בבית ישראל? ולאלו הסברים על עבד של ישראל?

נראה כמה שו"ת בנושא:

שו"ת רב פעלים חלק ד - אורח חיים סימן ו

ואשר שאלת על משרת גוי בבית ישראל והוא מבשל בשביל ישראל אם יש בזה איסור בישולי גוים, או דילמא כיון שהוא משרת בבית ישראל אין בזה איסור בישולי גוים?

תשובה ... אנחנו קבלנו הוראת מרן ז"ל שהביא בשולחן ערוך סברת האוסרים באחרונה וידוע כי סברא שהביא באחרונה היא עיקר ולכן נהגו פה עירנו לאסור גם בדיעבד, אמנם במקומות אחרים שנהגו להתיר אין למחות בידם כי יש להם על מה שיסמוכו, ועי' להרב הכנה"ג הגב"י אות ח' שכתב במקומות הללו אין נוהגים היתר אפי' בשפחות שלנו שהם קנויות לנו אפי' בדיעבד, ובשעת הדחק יש לסמוך על סברת הרמב"ן ז"ל ומתיר בשפחות הקנויות לנו ע"ש.

מיהו כ"ז בשפחות שהם קנויות לנו דמלאכה דעבדי דישאל הוא ומוזהרין עליהם בשבת מן התורה ... אך יש עוד מקילין יותר גם במשרת ומשרתת גוים שאין קנוי לנו כי אם נשכר לנו ... והר' פר"ח סק"ט בשפחות הנשכרות שאין אנחנו מוזהרים עליהם בשבת כמ"ש בש"ע א"ח סי' ש"ד אז לכ"ע יש לאסור ואפי' בדיעבד ע"ש, והרב שו"ג ז"ל סק"י הביא דברי הפר"ח ז"ל הנז' וכתב וז"ל: בידוע שנעלמו ממנו דברי האחרונים ז"ל שהביא הכנה"ג שמתירים בשפחות של אשכנז שאינם קנויות להם אלא מושכרים, וכתב בשם ב"ח דכן נהגו היתר בשפחות גויות נשכרות. ומיהו צריך שיהא ישראל יוצא ונכנס כדי שלא תשים דבר איסור תוך התבשיל להשביח חלקה עכ"ל.

הנה כי כן אם אתה שואל על שפחות ועבדים הקנויות הנה בזה יש הרבה מתירים ואעפ"י דמון ז"ל הביא סברת האוסרים באחרונה ... עכ"ז יש לך דבר זה אם הוא שעת הדחק שא"א לך להביא משרת ישראל וא"א שתבשל אשתך בעצמה במקומכם ... ולכן יש להתיר לך אם הוא שעת הדחק ... ורק בתנאי שיהא ישראל נכנס ויוצא כדי שתהיה השפחה מורתתת שלא תעשה דבר איסור ... וכמ"ש הסמ"ע ז"ל הנז"ל.

ואם השאלה שלך על משרת או משרתת גוים שאינם קנוים לך אלא נשכרים אצלך לשרת בשכירות דבזה הרמב"ן ז"ל לא התיר הא ודאי דיש להחמיר בזה וכמ"ש הר"י פ"ח ז"ל, אך עכ"ז כיון דאיכא כמה גדולים דסמכו על המתירים משום דהם מבשלים בבית ישראל, הנה אם אנשי עיר במבי נהגו בזה היתר אין למחות בידם, ורק בתנאי שיהיה ישראל יוצא ובא שם בבית התבשיל וגם שיהיה ישראל אחד מבני הבית מחתה באש בכל בישול ובישול דאעפ"י דלדעת מרן ז"ל לא מהני חיתוי בתבשיל וכמ"ש בסעי' ז' וכמ"ש הפר"ח ז"ל סק"י, מ"מ כיון דאמרינן דסומכים על המתירים המקילים יש להם לפחות להזהר בזה. והנהוה שלא לסמוך על סברת המקילין בשום אופן תבוא עליו ברכת טוב. ומי שיש לו מח בקדקדו יבין כמה תקלות יצא מזה אעפ"י שהישראל יוצא ונכנס ודי בהערה זאת ואין פנאי להאריך יותר והשי"ת יאיר עינינו בתורתו אכ"ר.

שו"ת מנחת יצחק חלק ז סימן סב

שאלה ע"ד אשר נשאלנו מאופה ת"ח ויר"ש שיש לו פועלים אינם יהודים שהמה עושים הכל מהלישה עד אחר האפי', ורק הדלקת התנור נעשה ע"י יהודי, ואופים שם פת וכל מיני תרגימא אף מה ששייך בהם משום בישול עכו"ם, ויש כל מיני קונים אשכנזים וספרדיים. ונודע דכל בני ישראל האשכנזים הולכים ביד רמ"א, אבל הספרדים קבלו עליהם פסק המחבר בש"ע ... בבישול עכו"ם כתב המחבר בש"ע שם (סי' קי"ג סעיף ז') וז"ל אין שגירת (פי' הבערה וכו') התנור מועלת אלא בפת אבל בשאר המתבשלים אין שגירת התנור ולא הדלקת האש מעלה ומוריד אלא ההנחה דוקא וכו', והרמ"א כתב ויש חולקין וס"ל דהדלקת האש או חיתוי בגחלים מהני לענין בישול כמו לענין פת וכן נוהגין וכו' עכ"ל. והנה הקונים הספרדים אינם שואלים כלל על זה, אם מחמת חסרון ידיעה או סתם אינם מדקדקים בזה, והשואל חושש אם אין שייך בזה משום לפני עיוור.

תשובה ... ועוד יש לצרף לזה איזה שיטות אף דלית הלכתא כוותיהו, מ"מ חזי לאצטרופי, דהנה המחבר בש"ע שם (סי' קי"ג סעיף ד') כתב, דיש מי שמתיר בשפחות שלנו, ויש מי שאוסר ואפילו בדיעבד, והרמ"א כתב ובדיעבד יש לסמוך אדברי המתירים עכ"ל, ובדעת המחבר היכא דאמר י"א וי"א לא ברירא, ומהפמ"ג (בכללי או"ה אות ב') משמע די"ל בזה בדעת המחבר דל"ה הכרעה ובדבר תורה לחומרא ובדרבנן להקל, והובא בשד"ח כללי הפוסקים (סי' י"ג אות ט"ז), וא"כ בנ"ד דהוי דרבנן הולכים לקולא אף להמחבר,

אלא שהטו"ז והש"ך שם כתבו דהכוונה על השפחות הקנויות לנו ומוזהרין על מלאכתן בשבת מה"ת, אבל הביאו שם מדברי האו"ה דס"ל להתיר גם בהנשכרים ... וא"כ בנ"ד דהפועלים אינם יהודים המה שכירים של הישראל בעל המאפי', שפיר

יש לצרף גם שיטה הנ"ל דלית בזה משום בישול עכו"ם ... ראיתי בשד"ח (פאת השדה אספ"ד מע' בישולי עכו"ם סי' א') שהביא מג"א שהביא מזדברי הש"ך הנ"ל דלאו דוקא הקנויות מותרים לדברי המתיר בש"ע הנ"ל, וכתב שנהגו בזמנינו כוותיהו ומנהג זה הלכה עיי"ש. אמנם לא ידוע לנו ממנהג הנ"ל, אבל חזי לאצטרופי כנ"ל.

שאלות:

9. מה דעת מרן לפי הרב פעלים?

10. מה דעת מרן לפי המנחת יצחק?

האם אפשר להקל בגוי שכיר המבשל בבית ישראל תוך צירוף מספר ספיקות (בישול בבית ישראל, שכיר, ועוד) יחד? נראה כמה דעות באחרונים:

שו"ת רב פעלים חלק ג - יורה דעה סימן ט

תשובה. הנה נודע כי הזלאביי"א [ממתק מקמח וסוכר מטוגנים] יש בה איסור בישולי גוים וכמ"ש האחרונים ז"ל והבאתי דבריהם בסה"ק בן איש חי הלכות שנה שנה פרשת חוקת אות וא'ו [ט"ו] ע"ש,

ואע"ג דהכא ישראל הדליק האש ואיכא דס"ל דמהני הדלקת האש בבישול כמ"ש רמ"א /יו"ד/ סי' קי"ג סעיף ז' אנו בתר סברת מרן ז"ל גרירן דס"ל לא מהני הדלקת האש לחודא בבישול כי אם דוקא באפיה בלבד מהני וכמ"ש בש"ע שם,

ואע"ג דנעשה ד"ז בבית ישראל וס"ל לרבינו אברהם ז"ל שהביאו הטור ז"ל בריש סי' קי"ג דאם בישל הגוי בבית ישראל מותר דלא שייך גזרה דמשום חתנות ולא גזרה דשמא יאכילנו דברים טמאים, ואע"ג דאיכא רבים חולקים בזה דס"ל לא פלוג רבנן כמ"ש בב"י בשם מרדכי ז"ל, וכתב בבדק הבית לאפוקי מן רבינו ירוחם שכתב רוב הפוסקים הסכימו להתיר ע"ש,

והא איכא ספק ספיקא בזה והוא ספק אי הלכה כמ"ד הדלקת האש מהני בבישול ס' וכמ"ד לא מהני, ואת"ל הלכה כמ"ד מהני שמא הלכה כהר"א ז"ל ודעמיה דס"ל אם בישל בבית ישראל מותר וה"ז ס"ס מתהפך [ספק ספקא מתהפך הוא צמד ספקות שאפשר להתחיל מכל אחד משניהם, ראה דיני ספק ספקא לש"ך (יו"ד סי' ק"י) דין י"ג], מ"מ אין לסמוך להתיר בס"ס זה משום דשני הספיקות הם נגד סברת מרן ז"ל שקבלנו הוראותיו כי מרן ז"ל פסק להדיה בש"ע סעיף א' דאפילו בבית ישראל אסור.

רואים שהרב פעלים לא סומך על ספק ספיקא כששני הספקות נגד מרן.

בתשובה זו הרב פעלים לא הזכיר הקולא של שכיר. יתכן דהוי משום שהאומן המוזכר לא עבד בשכירות (כגון שהגוי עבד ללא קבלת תשלום או היה שותף בעסק), ונראה לי יותר משום שהרב פעלים לא סומך על קולא זו, כמו שכתב בתשובה לעיל "הא ודאי יש להחמיר בזה ... אם אנשי עיר במבי נהגו בזה היתר אין למחות בידם". כמו כן צריך להוסיף שבתשובה הקודמת מדובר בשעת הדחק שהאשה לא יכולה לבשל ואי אפשר להביא משרת ישראל.

הרב עובדיה יוסף נשאל האם מותר לספרדים לאכול במסעדות בהם מקילים כדעת הרמ"א שמספיק שהישראל ידליק את האש.

שו"ת יחוה דעת חלק ה סימן נד

שאלה: בתי מלון ומסעדות שבהם יש משגיח על הכשרות מטעם הרבנות הראשית המקומית, ויש להם תעודת כשרות, ברם הטבח שמבשל את התבשילים במקומות אלו הוא ערבי, אלא שהסקת האש של תנורי הבישול והאפיה נעשית על ידי ישראל, שהוא המשגיח על הכשרות, האם מותר לאכול מתבשילים אלו, ללא חשש איסור בישולי גוים?

... ונראה ללמד זכות על הנוהגים להקל בדבר, כי הנה התוספות (עבודה זרה לח ע"א) בד"ה אלא, כתבו, ואומר הרב רבי אברהם בן דוד, שאם הגוי מבשל בביתו של ישראל, מותר, כיון שאין לחוש בזה לא משום חתנות ולא משום שמא יאכילנו דברים טמאים. ולא הודה לו רבינו תם ... והנה אף על פי שלא יצא הדבר מידי מחלוקת, בודאי העיקר לאסור כדעת רוב הפוסקים, וכמו שכתב גם כן מרן הבית יוסף ...

אולם בגוי שהוא שכיר אצלנו, נראה שיש מקום להקל, כי יש שדנים אותו כדין עבדים ושפחות הקנויים לנו ... וכן כתב הכנסת הגדולה (בהגהות בית יוסף אות ח') בשם אביו ז"ל, שבשעת הדחק יש לסמוך על סברת הרשב"א בצירוף דעת הראב"ד שלא גזרו על בישולי גוים בבית ישראל. וכתב על זה בשלחן גבוה (שם סק"ט וסק"י), שאף על פי שהפרי חדש כתב לאסור בשפחות הנשכרות לחודש או לשנה, שאין אנו מוזהרים עליהן בשבת, בידוע שנעלמו ממנו דברי האחרונים שמתירים גם בשפחות שבמדינות אשכנז שהן מושכרות להם, וכמו שהביא הכנסת הגדולה הנ"ל. וכבר ידעת שבשל דבריהם הלך אחר המיקל. ע"כ ...

ומעתה בנידון דידן יש לנו הטעמים האלה להקל בצירוף הטעם הראשון שישאל מדליק את האש. ואם כן יש לנו ספק ספיקא להתיר, שמא הלכה כהפוסקים הסוברים שגם בישולי גוים התירו בהיסק על ידי ישראל, ולא רק בפת עכו"ם, ואם תמצא לומר כדברי החולקים, שמא הלכה כהאומרים שבפועלים המושכרים בבית ישראל יש להקל.

ואף על פי ששני הספקות הם נגד מרן שקבלנו הוראותיו, וכבר כתב הגאון רבי יוסף חיים בשו"ת רב פעלים חלק ג' (חלק יורה דעה סימן ט') שאין לסמוך על ספק ספיקא כששני הספקות נגד מרן, ואפילו באיסור בישולי גוים. ע"ש ... אולם הגאון רבי יוסף חיים עצמו בספר רב ברכות (מערכת ס' דף קכב ע"ב), אחר שחשב לחלק בדין ספק ספיקא בין כשספק אחד בלבד נגד דעת מרן, ובין כששני הספקות נגד דעת מרן, סיים, ומיהו לדעת מרן החיד"א אי אפשר לחלק בזה, כי מצאנו אליו במחזיק ברכה (סימן נב סק"ה), שעשה ספק ספיקא אף ששני הספקות נגד דעת מרן. ע"כ ... וכן כתב הגאון רבי אברהם הכהן מסאלוניקי בספר טהרת המים בשו"ת טהרה (מערכת ס' אות ז'), שאפילו כששני הספקות נגד דעת מרן, יש להקל בספק ספיקא, כי אפשר שגם מרן יודה שבהצטרפות שניהם יחדיו יש להתיר ... ומעתה הדבר פשוט שגם בנידון שלנו יש מקום נרחב לסמוך להקל גם לספרדים ובני עדות המזרח. וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק חלק ז' (סימן סב). ע"ש. ומכל מקום המחמיר על עצמו תבוא עליו ברכה.

בסיכום: גם הספרדים ובני עדות המזרח יש להם על מה שיסמוכו להתארח ולאכול בבתי מלון ובמסעדות הכשרים על ידי השגחת הרבנות המקומית, אף על פי שהטבח שמבשל התבשילים הוא גוי, כיון שישראל הוא המשגיח על הכשרות מדליק בעצמו את האש של תנורי הבישול והאפיה. (ואם כיבו את האש, צריך להזהר שישראל יחזור וידליקנה). והמחמיר על עצמו תבוא עליו ברכה. רואים שהיחווה דעת מצרף לספק ספקא (בבית ישראל, שכיר, ישראל הדליק את האש) ומיקל.

אור לציון תשובות חלק ב מבוא סוף ענף ב (עמוד ב)

אין לנו להתיר לאכול במסעדות של יהודים שהפועלים שם נכרים, והיהודים מדליקים את האש בלבד, והנכרים הם שנותנים את הסיירים. שלכאורה יש לנו כאן ספק ספקא, ספק שמא הלכה כהר"א שהביאו הראשונים, והובא בב"י ביו"ד בריש סימן קי"ג, שמשרת בבית ישראל אין בו משום בישולי עכו"ם, וספק שמא הלכה כהראשונים שהביא הרמ"א שם בסעיף ז' שאם יהודי נתן את האש די בזה. וכבר דן בזה בשו"ת רב פעלים ח"ג חיו"ד סימן ט', וכתב דלא אמרינן ס"ס נגד מרן. והוא לשיטתו דלא אמרינן ס"ס נגד מרן כששתי הספקות נגד מרן. אולם נראה שאף לפי מה שנתבאר לעיל באות א' שבכל אופן אמרינן ספק ספקא נגד מרן, ג"כ אין להתיר כאן, ומשום שנראה שכאן מרן לא סתם הכריע להחמיר, אלא פסק כן בתורת ודאי, וכמו שמוכח שם בב"י, שהביא את דעת הר"ן והרשב"א ורבינו יונה להחמיר [כשהישראל הדליק את האש וגוי בישל], ולא הביא מי שיקל בזה, וכן הדבר מוכרח, שאם היה זה רק ספק, הרי כאן הוי איסור דרבנן, וספק דרבנן לקולא, ומפורש שם בשו"ע בסעיף י"א שספק בישולי עכו"ם להקל [יתבאר בעז"ה בפרק ח], ועל כרחק שכאן מרן פסק בתורת ודאי, וא"כ אין לנו לעשות בזה ספק ספקא, שהרי הטעם שאנו עושים ספק ספקא נגד מרן, הוא משום שבמקום שיש את שני הספקות יחד, אפשר שאף מרן היה מודה להקל, כיון שמרן אינו אלא מכריע, משא"כ כאן שמרן פסק בתורת ודאי. והוא הדין לכל כה"ג, שאין לעשות ספק ספקא נגד מרן אלא בדבר שמרן רק הכריע בו להחמיר, ולא בדבר שמרן פסק כן בתורת ודאי. הרב בן ציון אבא שאול חולק על היחווה דעת ואוסר לספרדים לאכול במסעדות המקילים כדעת הרמ"א שמספיק שישראל ידליק את האש.

שאלות:

11. שים לב שיש כאן ג' דעות שונות האם עושים ס"ס נגד מרן. סכם הדעות השונות.
12. מה הטעם של העושים ספק ספקא נגד מרן? (מובא ביחווה דעת ובאור לציון).
13. האם ההלכה תשתנה כאשר גוי הוא בעל המסעדה?

לסיכום אות זו, יש מרבתינו ברשב"א מתירים בישולי השפחות שלנו שאין כאן קירוב הדעת וחשש חתנות, רבינו משה ז"ל בבדק הבית מתיר רק בדיעבד, הרשב"א עצמו אוסר אף בדיעבד, והריטב"א הביא דעה שבישולי גויים בבית הישראל הוי סיבה להחמיר ולא להקל.

בטעם ההיתר הרשב"א הביא שלא שייך קירוב הדעת בעבד העושה בעל כורחו, טעם נוסף הביא האורחות חיים בשם הרמב"ן שעבד כנעני אינו גוי, והגהות שערי דורא שהביא הרמ"א

התיר משום שא"א שלא יחתה אחד מבני הבית. הש"ך הביא שלפי טעם הרמב"ן אין להתיר בישול עבד הנשכר לתקופה, אלא רק בעבד הקנוי לישראל.

הרב יוסף חיים בשו"ת רב פעלים נשאל על משרת גוי בבית ישראל והתיר בשעת הדחק בעבדים הקנויים לנו ובתנאי שישראל נכנס ויוצא שלא יערב הגוי איסור, ובנשכרים הביא שאין למחות ביד המקילים ובתנאי שישראל נכנס ויוצא וגם שישראל יחתה באש בכל בישול ובישול, והמחמיר תבוא עליו ברכה.

הרב יצחק יעקב וייס במנחת יצחק והרב עובדיה יוסף, צירפו לקולא את השיטה המתירה בנשכרים.

הרב פעלים כתב שאין אומרים ספק ספקא נגד מרן, הרב עובדיה יוסף כתב שאומרים שיתכן שמרן יודה להקל בהצטרף שני הספקות, האור לציון כתב שכאשר מרן מכריע להחמיר לא אומרים ס"ס נגד מרן וכאשר מרן מחמיר מחמת הספק אומרים.

ד. גוי שאינו עכו"ם

מצאנו חילוק לגבי יין, שסתם יין של גוי עובד עובד עבודה זרה אסור בהנאה, אבל יין של גוי שאינו עובד עבודה זרה אסור בשתיה ומוותר בהנאה (שו"ע סי' כג סע' א וסי' קכד סע' ו). האם אפשר להקל בבישולי גוי שאינו עובד עבודה זרה?

גמרא (מופיעה לעיל פרק א אות ב):

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף לו עמוד ב

וגניבא משמיה דרב אמר: כולן משום עבודה זרה גזרו בהן, דכי אתא רב אחא בר אדא א"ר יצחק: גזרו על ... פיתן ושמן משום יינן [שהיין בוער בו ומביאו לידי בנותיהן], ועל יינן משום בנותיהן, ועל בנותיהן משום דבר אחר [עבודה זרה] ... בנותיהן - דאורייתא היא, דכתיב: (דברים ז) לא תתחתן בהם! ... אלא ... ואתו תלמידי בית שמאי ובית הלל גזרו אפי' אייחוד דגויה.

פסק מרן ודיוקי האחרונים בדבריו:

שולחן ערוך יורה דעה הלכות תערובות סימן קיב סעיף א

אסרו חכמים לאכול פת של עממים עובדי כוכבים, משום חתנות. (ואפילו במקום דליכא משום חתנות, אסור) (רשב"א סימן רמ"ח).

מטה יהונתן על שו"ע סימן קיב סעיף א

פת עובד כוכבים. משמע אבל באינו עובד עבודת כוכבים לא נאסר הפת, והיינו משום שהוא מפרש כפירוש המפרשים דהא דקאמר על פיתו כו' ועל יינן משום בנותיהן ועל בנותיהן משום דבר אחר, דלמסקנא דקאמר דעל בנותיהן הוא יחוד בנותיהן קאי גם אהא דקאמר על יינן משום בנותיהן, דמשום בנותיהן דרישא נמי ר"ל יחוד בנותיהן קאי ויחוד בנותיהן לא גזרו כ"א משום דבר אחר, וא"כ היכא דליכא חשש דבר אחר לא גזרינן כלל על פיתן ועל יינן.

אבל אית דמפרשי דהא דקאמר למסקנא משום בנותיהן היינו יחוד לא קאי רק אהא דקאמר על בנותיהן משום ד"א, אבל ברישא דיינן משום בנותיהן היינו הלאו דלא תתחתן בהם, ודקאמר על בנותיהן משום ד"א הוא מילתא באנפי' נפשי', לפי זה גזרת

פיתן לא תליא בעבודת כוכבים אפילו שאינו עובד נמי אסור פיתן משום לא תתחתן כו'.

תורות אמת לרב רפאל בירדוגו יו"ד סימן קיב ס"א

אסרו חכמים לאכול פת של גוים עובדי כו"מ וכו'. לכאורה מדקדוק לשונו שכתב עממים עובדי ע"א היה נראה שכל הגוים שלנו שאין להם ע"א כלל מותר לאכול מבישולהם ומפתם. וכן נראה מהש"ך ס"ק ב' שכתב עיין וכו' וסי' קכ"ד ס"ק י"ב עכ"ל. ושם בסי' קכ"ד ס"ק י"ב כתב לשון הרמב"ם דישמעאלים אין עושין יי"נ כ"א בשתיה ע"ש, כנראה שרצונו לומר דהתם דאית ביה תרתי איסורי הנאה ושתיה, בישמעאלים חות דרגא לאסור בשתיה, ובבישול ובפת דאין בהם אלא איסור אכילה כשאינם עובדים ע"ז מותר לגמרי. דאל"ה מה כוונת הש"ך בהראות מקום זה. אך לשון הטור וכל הפוסקים וכן המנהג פשוט דאין חילוק בין עובדי ע"א לאינם עובדים ע"א. ומ"מ כל הקולות שנמצאו בפוסקים נראה אף שיש חולקים, בארצותינו הלך אחר המיקל, כגון זה שאסרו בשולי גוים אפילו בשלם בבית ישראל והיא מחלוקת בטור, בארצותינו יש להקל כנלע"ד.

מפסקי האחרונים:

שו"ת רב פעלים חלק ג - יורה דעה סימן י

ומה ששאלת אם יש חילוק בבישולי גוים בין ישמעלים ובין נוצרים, תשובה, לא יש חילוק בזה והכל דינם שוה בזה, כי כאן הטעם הוא דגזרו רז"ל משום חתנות ואין הפרש בזה כלל וזה פשוט, והשי"ת יאיר עינינו באור תורתו אכ"ר.

שו"ת יחוה דעת חלק ה סימן נד

אולם ראיתי להגאון רבי רפאל בירדוגו בספר תורות אמת יורה דעה (סימן קיב) שכתב, שמדיוק לשון מרן השלחן ערוך, אסרו חכמים לאכול פת של גוים עובדי עבודה זרה, היה נראה שהגוים שבארצותינו שהם ישמעאלים ואינם עובדי עבודה זרה מותר לאכול מבישוליהם ומפתם, ... ע"כ. ובאמת שאין דיוקו מוכרח כלל, שהואיל וטעם איסור בישולי גוים הוא משום חתנות או שמא יאכילנו דברים טמאים, כמו שכתבו התוספות (עבודה זרה לח ע"א), והאור זרוע (עבודה זרה סימן קצא), ובשו"ת הרשב"א (סימן רמח), ובחידושי הראב"ד (עבודה זרה לז ע"ב), ובמאירי והר"ן והריטב"א שם. הרי שני הטעמים שייכים גם בישמעאלים שאינם עובדי עבודה זרה. וכן מבואר בדברי הגר"ח בן עטר בספר פרי תאר (סי' קיב סק"ג). וכן כתב בס' האגור (סימן אלף ורצ"ה והלאה). וכן פסק בשו"ת רב פעלים חלק ד' (חלק יורה דעה סימן יז). וכן דעת הזבחי צדק (סימן קיב ס"ק כה). ע"ש. ואמנם בתשובת הגאון רבי יעקב חאגיז בשו"ת מהר"י פראג' (סימן לט), צידד גם כן להקל בפת בעל הבית גוי כיון שבמקומות אלו אינם עובדים עבודה זרה. ומכל מקום סיים: אבל לא ניחא לי בהכי. ואני פי מלך אשמור וכו'. ע"ש. והרי אפילו בפת של קראים, כתב הפרי חדש (סימן קיב סק"ב) לאסור. וכן הסכים בשלחן גבוה שם. וכן כתב הפרי מגדים. וכן כתבו בספר בית לחם יהודה, ובספר לחם הפנים. וכן פסק בזבחי צדק שם. וכל שכן פת של ישמעאלים. (ועיין בשו"ת יביע אומר חלק ה' חלק יורה דעה סימן י' אות א'). וכן יש להעיר ממה שכתב הגאון מהר"י אסאד בשו"ת יהודה יעלה (חלק יורה דעה סימן לא) לאסור בישול של מומר לחלל שבת בפרהסיא. וכן

כתבו עוד כמה אחרונים. (ועיין יביע אומר שם. ואכמ"ל). לפיכך גם בבישול גוי בבית ישראל אין לסמוך להקל אפילו בערבים שאינם עובדי עבודה זרה.

ירחון אור תורה אב התשנ"ב (סי' רצה) הרב שלמה משה עמאר⁴⁴

... ולפי מ"ש לעיל שרבים מגדולי הפוסקים ורבינו חננאל בראשם סברי מרנן שכל הגזירה של בישולי נכרים היתה רק על נכרים עובדי ע"ז, ושכן היא גם דעתו של מרן ז"ל כמו שדקדקו הש"ך והמטה יהונתן והתורות אמת מלשון הש"ע, וכמו שהוכחתי בעוניי מדברי מרן ז"ל בכסף משנה, הגם שיש חולקים ומחמירים בכל בישולי עכו"ם גם בנכרים שאינן עובדים ע"ז וכן המנהג וכמ"ש התורות אמת, מ"מ די לנו להחמיר בבישולי ישמעאלים שנעשה על ידם בלא סיוע ישראל כלל, אבל אם סייעו היהודי אפילו רק בהדלקת האש וכיוצא בזה יש להקל.
הרב עמאר מצרף את קולת הרמ"א והדעה המתירה בבישולי ישמעאלים להיתר.

שאלות:

14. סכם את הדעות שלפניך.

15. האם למקילים בגוי שאינו עובד עבודה זרה, השיטה שגוים בזמן הזה אינם ממש עובדי עבודה זרה כי הם רק בבחינת מעשה אבותיהם בידיהם (עיין חולין יג, ב), יכולה להוות קולא?

לסיכום: יש מחלוקת האם יש לאסור בישול של גוי שאינו עובד עבודה זרה, שיש המדייקים מדברי מרן (בסימן קיב) להיתר, ויש שאינם מקבלים דיוק זה. ראינו את המטה יהונתן (רבי יהונתן אייבשיץ) שתלה מחלוקת זו בשתי דרכים בהבנת הגמרא, האם "ועל בנותיהן משום דבר אחר" הוא איסור בפני עצמו, או שזה הטעם לאסור פיתם ושמןם (והוא הדין בישוליהם) של גויים.

⁴⁴ עיין במקור סיכום השיטות באריכות.

לפרק א' - מקור וטעם הגזרה

1. הב"ח, מובא בהמשך, הסביר שבמשנה נקט רש"י את טעם חתנות משום שטעם זה מופיע בגמרא (לו, ע"ב), אבל כשהגמרא הביאה אסמכתא והתירה כמים שלא נשתנו מברייתן ע"י האור, אז ההסבר הוא שאם לא נשתנה ע"י האור אין לחוש שיאכילנו דבר טמא.
2. מהתוספות משמע שהטעמים חולקים זה על זה, והמהר"ם פדאווה כתב ששניהם להלכה.
3. עיין בסוף פרק זה אות ה.
4. שמא יערב הגוי חלב טהור וחלב טמא, ולא יועיל להעמיד את החלב לגבינה.
5. כן, מפורש במשנה.
6. גם בחלב החשש הוא שמא יאכילנו חלב טמא. ולכן כשישראל רואהו - מותר.
7. בסברא נראה כי בשולי גוי יוצר קרבה ולכן הטעם העיקרי הוא חתנות, ואילו חלב אינו יוצר קרבה ולכן טעם האיסור הוא שמא מעורב בו חלב טמא.
8. בסוגיה הראשונה מבואר שטעם איסור פת הוא משום חתנות. יש מחלוקת בהבנת הסוגיה השניה, יש אומרים שפת נאסרה משום עבודה זרה ויש אומרים שפת נאסרה משום חתנות, ובנותיהן משום דבר אחר הוא מלתא באנפי נפשיה (עיין מטה יהונתן ריש סימן קיב).
9. עיין בתשובה הקודמת שגם בפת יש מסבירים שהטעם הוא משום חתנות. ולפי הדעה שבפת החשש הוא משום עבודה זרה, אפשר לומר שהוא הדין גם בשולי גוים [עיין פרק ה אות ד]. בכל מקרה נראה כי פת עלולה ליצור קרבה כשם שבשולי גוים עלולים ליצור קירבה.
10. אולי רש"י כהסוברים שבנותיהן משום דבר אחר הוא מלתא באנפי נפשיה, ועיין שמע שלמה (חלק ב, יו"ד ז) שמסביר בגמרא שם שחשש חתנות היינו משום יחוד בנותיהן ועל יחוד בנותיהן גזרו משום עבודה זרה.
11. האור זרוע כתב שטעם גזרת פת הוא משום חתנות, וגזרת בשולי גוים שלא יאכילנו דבר טמא.
12. ר"ת ורבינו יונה סוברים שאיסור שלקות קודם, הרמב"ן והריטב"א סוברים שאיסור פת קודם.
13. הראיה: פת מופיע במשנה לפני שלקות. דחיה: מתוך גזרת פת חדשה יותר היא חביבה יותר ולכן הוקדמה במשנה.
14. הראיה: שלגמרא היתה הו"א שאיסור שלקות מדאורייתא. דחיה: הגמרא שאלה מה מקור האיסור דווקא על שלקות משום ששלקות לא כל כך מקרב, והיה נראה שאין ראוי לגזור על שלקות משום חתנות.
15. ר"ת: בשלקות שייך חתנות טפי. רמב"ן, מאירי: בפת שכיח חתנות יותר.
16. לא. חתנות.
17. לא ברור, רש"י על המשנה הביא את טעם הכללי לאיסורים אלו שמופיע בגמרא, ורש"י על הגמרא שהביאה את האסמכתא פירש בהתאם למהלך הסוגיה שם, ועדיין לא ברור האם הטעמים חולקים זה על זה (כמשמע מתוספות) או שניהם נצרכים כאחד (כמהרי"ם פאדווא, לקמן).

18. המקור לחתנות הוא הגמרא שכולן משום בנותיהן, והמקור לשמא יאכילנו דבר טמא היא דברי הגמרא שהתירו דבר שלא נשתנה על ידי האור, ואז אפשר לזהות אם מדובר בדבר טמא.
19. רש"י הביא שני טעמים, ששניהם נצרכים, שטעם חתנות קיים רק כאשר עולה על שולחן מלכים (שמזמנים רק במאכלים חשובים כאלו), וטעם שמא יאכילנו דבר טמא קיים דווקא בדבר שאינו נאכל כמות שהוא חי.
20. אם המאכל עולה על שולחן מלכים, אך אינו נאכל כמות שהוא חי - מותר. ואם נאכל כמות שהוא חי, אך אינו עולה על שולחנם של מלכים - מותר.
21. ראה אות ה'.

לפרק ב' – נאכל כמות שהוא חי

1. לרש"י: לא נאכלת חי, ולא עולה על שולחן מלכים. לרשב"א: נאכלת חי ועולה על שולחן מלכים.
2. כנסת הגדולה (יו"ד קיג, ב"י ט) כותב רש"י סובר שדייסא נאכלת חי ע"י הדחק ולא שמה אכילה, והרשב"א סובר שדייסא נאכלת חי אפילו שלא ע"י הדחק והיא אכילה.
3. נפקא מיניה מה הגדרת נאכל כמות שהוא חי, ומה הגדרת עולה על שולחן מלכים. וראה פרק זה אות ג, וראה עוד פרק ג' אות א ואות ג.
4. לענ"ד יש כאן שני טעמים, דרש"י הריטב"א והר"ן כתבו דבר אחד.
5. לרש"י ריטב"א ור"ן - בדבר הנאכל כמות שהוא חי לא הועילו מעשי הגוי שאין זו דרך חשיבות ולכן לא נוצר קירוב הדעת ולא יבוא לידי חתנות. ולרש"י ע"פ הסבר מהרי"ם פאדווא בדבר הנאכל כמות שהוא חי אין חשש שיאכילנו דבר טמא.
6. הרגל לשונך לומר איני יודע: לא יודע. המאירי כותב שנאכל חי זה דווקא כשזו אכילה הרגילה לבני אדם, והריטב"א כותב שאע"פ שאין הרגילות לאוכלו אלא מבושל אבל ראוי לאוכלו חי זה נחשב דבר הנאכל כמות שהוא חי, ולכן נראה שהם חולקים, אבל אין זה מוכרח.
7. לרש"י: המחלוקת בין חזקיה לר' יוחנן היא בדג שגוי מלחו, האם מליחתו היא בישולו, שלחזקיה מליחה אינה בישול, ולר"י מליחתו היא בישולו. והמחלוקת בין בר קפרא לר"י היא שבר קפרא מתיר ביצה שצלאה גוי מכיון שהגוי לא נגע באוכל אלא רק בקליפה, ור"י אסר.
- לריטב"א: המחלוקת בין חזקיה לר' יוחנן היא בדג מלוח שבישלו או צלאו גוי, והדג המלוח היה נאכל במליחתו לפני הבישול על ידי הדחק, שלחזקיה אין זה בשולי גוי, ולר"י בנאכל מליח על ידי הדחק יש בשולי גוי. וגם ביצה נאכלת חיה רק על ידי הדחק, ולכן אותה מחלוקת קיימת בביצה שצלאה גוי.
8. מחלוקת בגמרא, שחזקיה ובר קפרא שרו, ור"י אסר.
9. דגים קטנים מלוחים שצלאן (או בישלן) גוי מותרים.
10. דגים גדולים מלוחים שצלאן (או בישלן) גוי אסורים ויש מתירים.
11. בשר מלוח שנתבשל ע"י גוי אסור.
12. דגים קטנים מלוחים ראויים לאכילה, דגים מלוחים גדולים נאכלים רק ע"י הדחק, ובשר מלוח אינו נאכל כלל בלי בישול ואע"פ שבשר חי ראוי לאכילה אין זו אכילה חשובה.
13. כן.
14. פר"ח: כן. ערוך השולחן: לא.

15. רש"י כותב שהחשש הוא שהרואה אותו שהוא מיקל - עומד ומיקל יותר. והתשב"ץ כתב שראוי לכל אדם חשוב לקדש עצמו במותר לו.
16. המושג אדם חשוב מופיע במקומות רבים בש"ס. לעניות דעתי יתכן שההגדרה משתנה בהתאם לנושא, ולכן אצלנו אדם חשוב, לפי טעם רש"י, הוא אדם שמעריכים את מעשיו ויש חשש שאחרים ילמדו ממנו ויקלו עוד יותר. ולפי התשב"ץ נאמר שאדם חשוב הוא אדם במדרגה רוחנית גבוהה המקדש עצמו במותר לו.

לפרק ג' – עולה על שולחן מלכים

1. לרשב"א: מאכל שלא נאכל בתורת לפתן - נאסר גם כשלא מלפת את הפת. לריטב"א: לא. למאירי: כן.
2. לא אמרו ללפת בו את הפת אלא דווקא במיני לפתן
3. סו"ס הגמרא אסרה רק מה שעולה על שולחן מלכים ללפת בו את הפת.
4. הגמרא אסרה מה שעולה על שולחן מלכים ללפת בו את הפת, וכל שכן מה שעולה על שולחן מלכים לאכילה לעצמו.
5. למחבר יש בשולי גוים בדבר העולה על שולחן מלכים משום פרפרת גם אם אינו בא ללפת את הפת, ולפר"ח - אין.
6. כוונת הרמב"ם לפרפרת שאוכלים עם הפת.
7. פסק כשתי הלשונות להקל.
8. א) סתם גמרא שאין בשולי גוי בדבר הנאכל כמות שהוא חי. ב) באיכא בנייהו יש דברים שלא נאכל כמות שהוא חי ולא עולה על שולחן מלכים, אבל אין דברים שבהם לישנא בתרא מחמירה, דהיינו שנאכל כמות שהוא חי ועולה על שולחן מלכים.
9. להקל כשתי הלשונות.
10. שאין אדם מזמן את חברו על מאכל שאינו עולה על שולחן מלכים, ולכן אין חשש חתנות.
11. כלישנא קמא.
12. הראיה: רב אסי אמר דגים קטנים מלוחים - אין בהם משום בשולי גוים, ואפשר לדייק מדבריו שאם אינם מלוחים אז יש בהם משום בשולי גוים, ומכאן ראה שבדבר שלא נאכל כמות שהוא חי יש משום בשולי גוים, אף על פי שאין עולה על שולחן מלכים. הדחיה: אפשר שדגים מלוחים עולה על שולחן מלכים, והחידוש של רב אסי שלמרות כן אין בהם משום בשולי גוי מכיון שנאכל כמות שהוא חי, וזה הטעם שאמר רב אסי "מלוחים" ולא לדייק למקרה שאינם מלוחים.
13. מקווה שעיינת.
14. הראיה: הגמרא אסרה תמרים שנאכלים חיים ע"י הדחק, ומן הסתם תמרים כאלו לא עולה על שולחן מלכים. הדחיה: אפשר שע"י השליקה הם מתמתקים ועולה על שולחן מלכים.
15. ר"ת, ר"ח, והרמב"ם: מקילים כשתי הלשונות. הרמב"ן: כלישנא קמא (שאין בשולי גוים בנאכל כמות שהוא חי). יש שפסקו בראבי"ה: מחמירים כשתי הלשונות.
16. השו"ע פסק כר"ת והרמב"ם.
17. כן. הר"ן הביא נאכל כמות שהוא חי ולא נשתנה מברייתו ע"י האור כשתי אפשרויות שונות להקל.

18. מקילים: רש"י, ר"ן, הג"א, נראה דעת רי"ף, נראה דעת ראב"ן. מחמירים: רמב"ם, שו"ע, רמ"א, איסור והיתר, כנסת הגדולה, פר"ח, פר"ת, ערך השולחן למהר"י טייב, ערוך השולחן.
19. דעת הש"ך עצמו להקל, אך מודה שרוב הפוסקים לא הקילו.
20. רמב"ם: שאין אדם מזמן חבירו על הקליות. (יש מבינים ברמב"ם שהיינו אינו עולה על שולחן מלכים). רשב"א: ההיתר הוא בחיטה בלבד מטעם נאכל כמות שהוא חי. ר"ן: לא נשתנו מבריייתן.
21. שגם בדבר העולה על שולחן מלכים ואדם מכבד בו את חברו כשפוגע בו אין דין בשולי גוים. ורק בדבר שאדם קורא לחברו שיבוא לביתו להאכילו ומזמנו עליו [פת] יש דין בשולי גוים.
22. אסור.
23. הרב גנק בכתב עת מסורה (חלק א' עמוד פו), מביא מחלוקת ש'לחזון איש' גם מה שהמלך אוכל בארוחת הבוקר שלו נחשב עולה על שולחן מלכים, ולגדולים אחרים הכוונה ל"סעודה של מלכות".
24. במקום שבו עולה על שולחן מלכים יש משום בשולי גוים.
25. לענין עולה על שולחן מלכים, והשדה חמד כותב שמקום לא בטל לרוב העולם. ולענין נאכל כמות שהוא חי ראינו מחלוקת בין הפרי חדש לבין ערוך השולחן אם מקום בטל.
26. לא.
27. הרב חיד"א דיבר על אפונים שעולה על שולחן מלכים במקום קלייתם, ונשלחו למקום שבו אינם עולה על שולחן מלכים, והמקורות לעיל דיברו על מאכל שנתבשל במקום שבו אינו עולה על שולחן מלכים, והתירו לאוכלו באותו מקום.

לפרק ד' - תערובת ופליטת בשולי גוים

1. נראה שלא.
2. נראה שלא.
3. ראה אות ב לקמן
4. מקווה שעיינת.
5. מקרה א': דבר שברכתו בורא מיני מזונות, אך אם קובע עליו סעודה ברכתו המוציא: דינו כפת, ובמקום שנהגו היתר בפת גויים - אין בו משום בשולי גוים.
- מקרה ב': דבר שברכתו בורא מיני מזונות גם כשקובע סעודתו עליו - אסור משום בשולי גוים.
- מקרה ג': אע"פ שיש קמח אין ברכתו בורא מיני מזונות - הקמח תפל ואין בו משום בשולי גוי.
6. הרמב"ן: מין במינו בטל ברוב, מין בשאינו מינו בנותן טעם.
- הרשב"א: מחמיר בשישים.
- הריטב"א, הנימוקי יוסף, הרא"ה, והאיסור והיתר הארוך: בטל ברוב (חד בתרי).
7. לענ"ד: כן.
8. שו"ע: לא ברור, הדברי דוד מדייק שמצריך שישים.
- רמ"א, ש"ך, כנסת הגדולה, רבי יצחק הכהן, שירי ברכה בשם כמה פוסקים, חכמת אדם, ערוך השולחן, משמע מהבן איש חי, כף החיים: רוב.
- מהרשד"ם, פר"ח, דברי דוד (לפוסקים כמחבר): שישים.
9. בטל ברוב.

10. א) השמנונית בעין. ב) השומן נאסר מתחילתו (לפני שהתבטל בעיסה).
11. הפתרון הוא להסיר השמנונית שבעין, ורבינו ירוחם לא קיבל פתרון זה.
12. המנחת יהודא מתיר את הפנאד"ה כשיש רוב בעיסה נגד השומן. והישועות יעקב המנחת יצחק ורבי עקיבא איגר אוסרים גם כשהשומן מיעוט, והסבירו המנחת יצחק ורבי עקיבא איגר שלא מועיל ביטול ברוב כי השומן ניכר.
13. אם הבשר עיקר - הירקות אסורים, ואם הירקות עיקר - הדרכי תשובה מתיר את הירקות.
14. נראה שאסור מכיון שפליטת איסור (הבשר) אוסרת.
15. ט"ז ורעק"א: כיון שהשומן בעין לא בטל. (וזה הטעם הראשון מתוך שני הטעמים בתוספות - ראה תשובה מס' 10). דברי דוד: כיון שהמחבר מצריך שישים. (ראה תשובה 8).
16. טעם הבשר עיקר ולא בטל.
17. ראה תשובה 12.

לפרק ה' – בגדר הגוי

1. (מתוך שו"ת יביע אומר חלק ה – יו"ד סימן י) "ואפילו לדברי הטור שחולק על הרמב"ם, וסבירה ליה שאין לוקין משום לא תתחתן במ אלא על ז' עממים, וכתבנו דר"ש, מכל מקום לא פלט מאיסור תורה, כיון דקיימא לן הבעל ארמית [=כל הגויים] קנאין פוגעין בו, ואם לא פגעו בו עונשו מפורש בקבלה בכרת, דכתיב יכרת ה' לאיש אשר יעשנה. (וכמ"ש בסנהדרין פב ובטוש"ע אה"ע סי' טז ס"ב)".
2. הראב"ד (בתוס') מתיר בישול בבית ישראל. הרמב"ם ור"ת אוסרים. האיסור והיתר הארוך מתיר בדיעבד שפחה בבית ישראל. הגהות ש"ד מביא שבכמה מקומות נוהגים להתיר ואפשר שסומכים על כך שישראל מחתה בגחלים.
3. הראב"ד מתיר משום שבבית ישראל אין חשש חתנות ולא שמא יאכילנו דבר טמא. וההגהות שערי דורא מביא שאי אפשר שלא יחתה אחד מבני הבית בגחלים.
4. לכאורה נראה שטעם זה בטל. לכן הרמ"א יאסור, לפחות לכתחילה, שפחה בבית ישראל.
5. המתירים: יש מרבתינו ברשב"א והרב ר' יצחק ברבי מנוח בבדק הבית מטעם שלא שייך קירוב הדעת בעבד המבשל בעל כורחו, הרמב"ן באורחות חיים מטעם שעבד הקנוי לישראל ומוזהר עליו בשבת אינו בכלל גוי, ויש אומרים בתרא בריטב"א.
6. המחמירים: הרשב"א ויש אומרים קמא בריטב"א אוסרים אפילו בדיעבד, מורי רבנו משה ז"ל בבדק הבית מתיר בדיעבד, הריטב"א: ראוי להחמיר, ולהר' אהרן הלוי ז"ל באורחות חיים: בעל נפש ראוי להחמיר על עצמו.
7. תיתכן נפקא מינה בשפחה המושכרת לתקופת זמן, שלטעם הרשב"א מותר מפני שהיא מבשלת בעל כורחה ואין קירוב הדעת, ולטעם הרמב"ן אסור שאינה שפחה שאנו מוזהרים על שביתה בשבת, אלא גויה ממש.
8. הרמ"א התיר בדיעבד בשפחות שלנו והש"ך הביא ד' הסברים. סיכום הטעמים: א) ההיתר הוא בשפחות הקניות לנו ואנו מוזהרים על שביתה. ב) הרמ"א סמך על הראב"ד המובא בתוס' שמתיר גוי שבישל בבית הישראל. ג) הרמ"א סמך על כך שאחד מבני הבית יחתה בגחלים, ולכן לשיטת הרמ"א אין כאן דין בישולי עכו"ם (ראה פרק ז'). ד) הרמ"א סמך בדיעבד על הסברא המובאת בתשובת הרמב"ן דאין קירוב דעת בגוי המבשל בעל כורחו (למרות שהרמב"ן עצמו לא סומך על כך אף בדיעבד).

- נפק"מ:** לטעמים ב' ג' ו-ד' יהיה מותר בישול שכיר, לטעם א' אסור.
8. טעם ב' סומך על המתירים בישול גוי בבית ישראל. טעמים א' ו-ד' סומכים על המתירים בישול עבד ישראל.
9. מרן הביא יש אומרים שמתירים ויש אומרים שאוסרים, וכשיש יש אומרים ויש אומרים פוסקים כיש אומרים האחרון ולכן מרן מחמיר בשפחות שלנו.
10. מרן הביא יש אומרים שמתירים ויש אומרים שאוסרים, וכשיש יש אומרים ויש אומרים הוי לא ברור ובדרבנן מקילים, ולכן גם למרן מקילים בשפחות שלנו.
11. הרב פעלים בתשובה הנ"ל כותב שאין עושים ספק ספיקא נגד מרן. היחווה דעת כותב שאפשר לעשות ספק ספיקא נגד מרן (מהטעם שיתכן שגם מרן יודה להקל בהצטרף שני הספקות יחדיו). האור לציון עושה ספק ספיקא נגד מרן כאשר מרן הכריע בכל אחד מהספקות להחמיר (מהטעם הנ"ל), אבל כאשר מרן פסק להחמיר בתורת ודאי (כגון אצלנו) אין עושים.
12. הטעם שיתכן שהשולחן ערוך יודה להקל במקום שיש את שני הספקות יחדיו.
13. נראה שבמקרה זה כולי עלמא יודו להחמיר, שאז אין מדובר בבית ישראל ולא שכיר של ישראל.
14. המקילים: המטה יהונתן והתורות אמת. המחמירים: הרב פעלים והיחווה דעת. הרב עמאר מקל כשהיהודי סייע לבישול.
15. לא יודע.